

DEN MÅNGTYDIGA INTOLERANSEN

- EN STUDIE AV GYMNASIEUNGDOMARS
ATTITYDER LÄSÅRET 2009/2010

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

RAPPORTSERIE 1:2010

DEN MÅNGTYDIGA INTOLERANSEN

- EN STUDIE AV GYMNASIEUNGDOMARS
ATTITYDER LÄSÅRET 2009/2010

RAPPORTSERIE 1:2010

Med historien som utgångspunkt undersöker vi processer i vår samtid som kan leda till intolerans och övergrepp. Vi utgår från fakta om Förintelsen och andra folkmord, men också från händelser i Sverige. Genom utbildning, kultur och diskussioner arbetar Forum för levande historia för att stärka demokratin och öka insikten om alla människors lika värde.

Studien är gjord av Forum för levande historia.
Den kan laddas ned eller beställas på www.levandehistoria.se
Författare: Birgitta Löwander i samarbete med Anders Lange,
seniorrådgivare vid Forum för levande historia.

Forum för levande historia
Stora Nygatan 10–12, Box 2123, 103 13 Stockholm
Tel: 08-723 87 50, Fax: 08-723 87 59
info@levandehistoria.se
www.levandehistoria.se

Grafisk design: Soya Kommunikation
Tryck: Edita 2010
ISBN: 978-91-86261-09-2

© Forum för levande historia, nov 2010

Innehållsförteckning

Förord [SID 5](#)

Sammanfattning [SID 6](#)

1. INLEDNING [SID 11](#)

Med vision att minska intolerans bland ungdomar [SID 11](#)

Rapportens disposition [SID 12](#)

2. BEGREPP, FORSKNING OCH FRÅGESTÄLLNINGAR [SID 13](#)

2.1 Begreppen tolerans och intolerans [SID 13](#)

2.2 Drivkrafter bakom fördomar och intoleranta attityder [SID 17](#)

2.3 Forskning om toleranta och intoleranta karaktärsdrag [SID 18](#)

2.4 Undersökningens syfte, definitioner och frågeställningar [SID 21](#)

3. UNDERSÖKNINGENS OLIKA STEG [SID 25](#)

3.1 Urval, datainsamling och undersökningspopulation [SID 25](#)

3.2 Resultatens generaliserbarhet [SID 26](#)

3.3 Mätinstrumentet [SID 26](#)

3.4 Registerdata [SID 27](#)

3.5 Analysmetoder [SID 27](#)

4. ELEVERS ATTITYDER TILL UTSATTA GRUPPER LÄSÅRET 2009/2010 [SID 30](#)

4.1 Fem index och åsiktsdimensioner [SID 30](#)

4.2 Samband mellan gymnasieelevernas attityder och deras sociala miljöer [SID 34](#)

Bakgrundens betydelse [SID 34](#)

Vänskapens betydelse [SID 36](#)

Betydelsen av skolornas karaktärer [SID 38](#)

Skolmiljöns betydelse [SID 41](#)

Undervisningens betydelse [SID 44](#)

Betydelsen av intresse för samhällsfrågor [SID 48](#)

Betydelsen av synen på respekterade egenskaper [SID 52](#)

Betydelsen av synen på ”svensk” [SID 54](#)

4.3 Sammanfattning – faktorer av betydelse för toleranta och intoleranta attityder [SID 57](#)

5. ATTITYDFÖRÄNDRINGAR ÖVER TID

– EN JÄMFÖRELSE MELLAN ÅR 2003 OCH 2009 [SID 61](#)

6. AVSLUTANDE DISKUSSION [SID 64](#)

Tabellbilaga [SID 69](#)

Referenslitteratur [SID 96](#)

English Summary [SID 100](#)

Förord

Forum för levande historia utgår i sitt arbete från principen om alla människors lika värde för att stärka demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter. I myndighetens vision och strategi för åren 2007–2013 samlas verksamheten kring arbetet att på lång sikt motverka och minska intoleransen i samhället. Föreliggande undersökning är ett led i denna vision.

År 2003 genomförde Forum för levande historia i samarbete med Brottsförebyggande rådet en rikstäckande undersökning bland skolungdomar i Sverige för att kartlägga och beskriva utbredningen av intolerans. Sex år senare initierar Forum för levande historia på nytt en undersökning bland ungdomar för att kartlägga intoleranta attityder och förhållningssätt.

Den undersökning som nu presenteras har ett annat fokus än undersökningen från år 2003 även om intolerans nu liksom tidigare mäter attityder till utsatta grupper. Frågor om brottsligt beteende, enskildas utsatthet och kontakt med högerextrema rörelser har lämnat plats för frågor om sociala aktiviteter och intressen. En förskjutning av fokus från uppmärksamhet utifrån extrema åsikter till de mångtydiga, de mer osäkra och oklara uppfattningarna. Undersökningen vinnlägger sig om att söka samband mellan elevernas förhållningssätt till utsatta grupper och deras hemmiljöer och de villkor som skolor och bostadsområden erbjuder runtom i Sverige.

Ett varmt tack till de gymnasieelever som deltagit i undersökningen och till rektorer och lärare som medverkat till undersökningens genomförande. Det är min förhoppning att rapporten inte bara ger kunskaper utan också ska inspirera till åtgärder.

Rapporten har skrivits av fil.dr. Birgitta Löwander, anställd vid Forum för levande historia. Professor emeritus Anders Lange, seniorrådgivare vid Forum för levande historia, har utfört analyserna av datamaterialet och skrivit det avsnitt som handlar om metod. Docent Mikael Hjerm vid Umeå universitet har bidragit till den statistiska bearbetningen. Ytterligare fyra experter har ingått i en referensgrupp och deltagit i det förberedande arbetet med mätinstrumentet: fil.dr. Henrik Bachner, fil.dr. Gunilla Danielsson, fil.dr. Christina Rodell Olgac och docent Jonas Otterbeck.

Stockholm i oktober 2010

Eskil Franck
Överintendent, Forum för levande historia

Sammanfattning

DEN MÅNGTYDIGA INTOLERANSEN

Forum för levande historia arbetar med att motverka intolerans i samhället inom spänningsfältet dåtid – nutid. Ett led i detta arbete är att återkommande kartlägga hur väl demokratiska värden är förankrade och hålla uppsikt över intoleranta tendenser. Det gjordes år 2003 och upprepades år 2009. Föreliggande undersökning var samtidigt den första i en ny långsiktig plan.

Syftet med föreliggande undersökning var att beskriva och bedöma utbredning av toleranta och intoleranta inställningar hos gymnasieelever till olika grupper i samhället som möter fördomar, diskriminering eller andra former av negativ särbehandling. Vi valde i denna undersökning att studera gymnasieelevers attityder till romer, muslimer, judar, utomeuropeiska flyktingar och till personer med homosexuell läggning.¹

Rapporten kallades ”*Den mångtydiga intoleransen*” för att understryka att intolerans är ett sammansatt, föränderligt och svårfångat fenomen som riktar sig mot olika grupper i samhället med olika intensitet och som antar olika former och uttryck vid skilda tillfällen. Det handlar om strukturella mönster likaväl som om tillfälliga svängningar i opinionen.

Gränsdragningen mellan toleranta och in-

toleranta inställningar kan diskuteras. I denna undersökning valde vi att presentera resultat i tre kategorier: positiva, ambivalenta och negativa förhållningssätt. Tolerant och intolerant inställning utgör ytterligheterna av positivt respektive negativt förhållningssätt.

Vi avstod medvetet från att skapa mått på ”generell intolerans” och har redovisat de olika måtten på inställning till invandrare, muslimer, romer, judar och till homosexuella var för sig eftersom vi anser att det är skilda åsiktsdimensioner.

UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING

Sveriges statistiska centralbyrå (SCB) ansvarade för urvalsdragning och datainsamling i skolor. Rektorer och klasslärare kontaktades av SCB, vars fältpersonal därefter besökte klasser, delade ut och samlade in frågeformulär. SCB i Örebro sammanställde datafiler och skötte avregistrering av identitetsuppgifter. En referensgrupp av forskare var knuten till Forum för levande historia för att medverka i utformandet av ett frågeformulär. Resultaten analyserades och rapporten skrevs av samhällsvetare knutna till Forum för levande historia.

Undersökningen omfattade totalt 4 674 gymnasieelever i årskurserna 1 och 3 på sammanlagt

¹ Forum för levande historia avser att initiera en separat studie om ungdomars inställning till personer med funktionsnedsättningar.

154 gymnasieskolor i Sverige. En utbredd enkättrötthet bland rektorer speciellt i storstäderna tillsammans med utdragna praktikperioder för gymnasieelever på yrkesinriktade program bidrog till ett ganska stort bortfall bland såväl skolor som klasser. Kalibrering av data vidtogs för att kompensera för bortfall och säkerställa generaliserbarhet av resultaten.

Elevernas inställningar till utsatta grupper mättes med ett stort antal frågor och attitydrelaterade påståenden och analyserades med statistiska metoder. Undersökningen hade utformats så att vissa jämförelser skulle kunna genomföras med den elevundersökning som utfördes år 2003 av Brå på uppdrag av Forum för levande historia (Ring & Morgentau 2004).

MÖNSTER AV POSITIVA, NEGATIVA OCH AMBIVALENTA ATTITYDER

De kvantitativa måtten på elevernas inställningar varierade med de fem grupper som eleverna hade att ta ställning till. Variationerna var stora mellan elever med positiva och ambivalenta inställningar. Mer än hälften av samtliga elever hade en positiv inställning till homosexuella, medan endast en fjärdedel av samtliga elever hade en positiv inställning till romer. Andelarna med positiva attityder till invandrare, muslimer respektive till judar varierade däremellan. Omkring hälften av eleverna uttryckte en ambivalent inställning till muslimer, judar respektive romer. En betydligt mindre andel av eleverna var ambivalent i sin inställning till homosexuella.

Det fanns överensstämmelse i elevernas negativa inställningar till utsatta grupper. En knapp femtedel av alla elever uttryckte en negativ inställning till såväl invandrare, muslimer, judar som till homosexuella. En större andel var negativt inställda till romer. De utgjorde en fjärdedel av samtliga elever.

KÖN OCH ÅLDER

När elevernas inställningar jämfördes med avseende på kön och ålder framkom tydliga mönster. Resultaten visade entydiga och stora skillnader mellan flickors och pojkars attityder. Flickorna hade betydligt mer positiva attityder till var och en av de fem utsatta grupperna än pojkarna.

Det förelåg också skillnader mellan elevernas attityder i de två årskurserna. Elever som var 18 år och gick i årskurs 3 på gymnasiet hade överlag mer positiva inställningar till var och en av de utsatta grupperna än de som var 16 år och gick i årskurs 1.

NATIONELL BAKGRUND OCH RELIGIÖS TILLHÖRIGHET

När elevernas inställningar jämfördes med avseende på deras religionstillhörighet och deras nationella bakgrunder framkom mer komplexa mönster. Elever med utländsk bakgrund övervägde inte oväntat bland dem som hade positiva attityder till såväl invandrare som till muslimer. Men andelen med positiva attityder var väsentligt lägre i fråga om muslimer än i fråga om invandrare. Det sammanhängde med att det bland elever med utländsk bakgrund fanns kristna, bland vilka en stor andel hyste negativa och ambivalenta attityder till muslimer. Det var även en större andel av dessa elever som hade en negativ inställning till romer jämfört med övriga.

Elever med svensk bakgrund övervägde bland dem som hade en positiv inställning till homosexuella, medan inställningen till homosexuella bland elever med utländsk bakgrund fördelade sig jämt mellan positiva, negativa och ambivalenta.

Elever med svensk bakgrund uppvisade en hög andel ambivalenta attityder till såväl invandrare, romer som till muslimer. Ambivalent inställning till muslimer var även utmärkande för elever

från olika kristna församlingar och dem som inte hade någon religionstillhörighet.

Drygt hälften av eleverna med svensk bakgrund, tillhöriga Svenska kyrkan eller utan religion uttryckte en ambivalent inställning till judar. Drygt hälften av elever med islamisk tro uttryckte en negativ inställning till judar.

FÖRÄLDRARNAS OCH ELEVERNAS UTBILDNING

Jämfört med eleverna på yrkesprogrammen hade en högre andel av eleverna på de studieförberedande gymnasieprogrammen föräldrar med hög utbildning. Undersökningen visade tydliga samband mellan attityder till utsatta grupper, föräldrarnas utbildningsnivå och det program som eleverna följde på gymnasieskolan. Elever med högutbildade föräldrar och elever på studieförberedande gymnasieprogram hade mer positiva attityder till var och en av de fem utsatta grupperna jämfört med elever med kortutbildade föräldrar och elever på yrkesförberedande program.

SKOLORNAS KARAKTÄRER

Både skolornas sociala, ekonomiska och kulturella karaktärer och deras förutsättningar att erbjuda god undervisning varierar. Med hjälp av såväl registerdata som enkätdata konstruerades index som beskriver skolornas socioekonomiska karaktärer och deras pedagogiska miljöer.

Sambanden mellan skolornas karaktärer och inställning till utsatta grupper var relativt svaga. Dock visade resultaten att i skolor med elever från områden med höga andelar av välutbildade och välsituerade boende, liksom i skolor med höga betygssnitt och höga andelar behöriga lärare, uppvisade eleverna mer positiva attityder än i övriga skolor.

Gymnasieskolornas betygssnitt för avgångsklasserna våren 2009 var det skolmått som hade

störst betydelse för inställning till var och en av de undersökta utsatta grupperna. Ju lägre betygssnitt i skolan desto mer negativa attityder bland eleverna. Ju högre betygssnitt i skolan desto mer positiva attityder bland eleverna.

SKOLORNAS MILJÖER

Skolornas interna miljöer varierade avsevärt. Av ungdomarnas svar framgick att nedsättande tillmälen hörde till vardagen i många skolor. Mobbning förekom och en av tio gymnasister hade själv utsatts för mobbning vid mer än ett tillfälle. Lugn i klassrummen under lektionerna var långt ifrån alla förunnat. Samtidigt uttryckte majoriteten av eleverna att de trivdes i sina klasser och tre av fyra hade förtroende för sina lärare.

Det skolmiljömått som hade störst betydelse för inställning till utsatta grupper var ett index som kombinerade elevernas bedömningar av både lugn i klassen och antalet lärare som uppmuntrade eleverna till kritiskt tänkande. Sambanden mellan detta index och måtten på inställning till utsatta grupper var ganska tydliga.

I skolor där det var lugnt i klassen på lektionerna och där lärarna uppmuntrade sina elever till kritiskt tänkande var andelen med toleranta attityder större än i skolor där miljön präglades av grova tillmälen och där mobbning förekom. Sambanden mellan attityder och skolmiljöer var tydligast för de tre indexen som uttryckte inställning till invandrare, inställning till muslimer och inställning till romer.

UNDERVISNINGENS BETYDELSE

När det gällde skolundervisning av intresse för denna studie uppgav majoriteten av gymnasieeleverna att de tagit del av undervisning om världsreligionerna, om nazisternas folkmord på judar under andra världskriget och om rasism och kolonialism. En tredjedel av gymnasieeleverna

hade fått undervisning om FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, medan endast ett fåtal hade tagit del av undervisning om Sveriges nationella minoriteter.

Elever som inte fått någon undervisning hade antingen mer ambivalent eller mer negativ inställning till samtliga utsatta grupper. De gymnasieelever som hade fått undervisning uppvisade mer positiva attityder. Ju mer undervisning om rasism och om Förintelsen desto mera positiva attityder till såväl invandrare, muslimer, judar som till homosexuella. Ju mer undervisning om mänskliga rättigheter desto positivare inställning till homosexuella. Det fanns inga samband mellan inställning till romer och mängden undervisning om något av dessa teman.

INTRESSE FÖR SAMHÄLLSFRÅGOR

En rad frågor användes som indikatorer på samhällsintresse. De förhållningssätt som visade tydliga samband med attityder till utsatta grupper var inställningen till mänskliga rättigheter och uppfattningen att rasism var ett samtida problem i Sverige.

Majoriteten av eleverna uttryckte odelat stöd för utvalda mänskliga rättigheter och principen om alla människors lika värde. En majoritet av elever som värderade mänskliga rättigheter högt var positivt inställd till homosexuella och till invandrare. En majoritet av de som värderade mänskliga rättigheter lågt var negativt inställda till invandrare, muslimer, romer och homosexuella.

En dryg fjärdedel av samtliga elever ansåg att rasism var ett problem i Sverige. En majoritet av elever som uppfattade rasism som ett problem hade en positiv inställning till homosexuella. En majoritet av dem som inte ansåg att rasism var ett problem i Sverige var negativt inställda till invandrare och till muslimer. Sambanden var svagare för inställning till övriga grupper.

VÄNSKAPENS BETYDELSE

Resultaten visade ett tydligt samband mellan att ha en vän som tillhör någon av de utsatta grupperna och hur man generellt värderar människor med samma bakgrund. De som hade en vän som var homosexuell var markant mera positivt inställd till homosexuella. Flickor hade i högre grad än pojkar någon vän som var homosexuell. Det var bland flickor som toleranta attityder till homosexuella övervägde.

Ungdomar som hade en eller flera vänner som var afrikan, jude, muslim eller rom var oftare positivt inställda till personer med dessa bakgrunder jämfört med dem som saknade vänner med dessa bakgrunder. Sambandet var starkast för vänner med muslimsk bakgrund och bedömning av muslimer i allmänhet. Sambandet var svagast för romer.

Resultaten visade också att elever med svensk bakgrund som hade vänner med invandrabakgrund oftare uppvisade en positiv inställning till invandrare och till muslimer än de som saknade vänner med invandrabakgrund.

NYANSER AV INTOLERANS

Ett sätt att lära oss mer om elever med negativa och intoleranta inställningar var att ringa in andra och näraliggande värderingar. Två mått av skilda slag visade sig hade starka samband med framför allt pojkarnas inställning till utsatta grupper. Det första handlade om elevernas syn på vilka egenskaper de respekterar och beundrar hos andra personer. Det andra måttet handlade om vilka krav eleverna anser att en människa måste uppfylla för att kunna kalla sig svensk. Svaren på de två frågebatterierna faktoranalyserades, vilket resulterade i fyra index rörande respekterade egenskaper och två index rörande svenskhet.

Det av fyra index rörande respekterade egenskaper som visade sig ha tydligast samband med

inställning till utsatta grupper uttryckte i första hand kvaliteter som hade med fysisk styrka, utseende och kändisskap att göra, men också egenskaper som patriotism, religiös tro och starkt ledarskap. De elever med svensk bakgrund som värderade dessa egenskaper högt hade samtidigt i hög grad negativa attityder till samtliga utsatta grupper. Hos pojkar med utländsk bakgrund begränsades sambandet till inställning till homosexuella och till judar.

Det av två index rörande villkor för att kunna kalla sig svensk som visade starkast samband med inställning till utsatta grupper var det som uttryckte exkluderande och nationalistiska krav. De elever med svensk bakgrund som hade höga värden på detta index hade samtidigt uttalat negativa attityder till var och en av de utsatta grupperna.

Det finns anledning att återkomma med fortsatta analyser av sådana värderingar och deras bärare.

FÖRÄNDRINGAR I ATTITYDMÖNSTER ÖVER SEX ÅR

Ett antal attitydrelaterade påståenden hade upprepats från undersökningen år 2003. Detta möjliggjorde en jämförelse av hur pojkar och flickor i samma åldrar och årskurser svarat vid två tillfällen inom en sexårsperiod. Jämförelsen mellan de två undersökningarna visade att andelen som gav uttryck för toleranta attityder till homosexuella hade ökat signifikant under denna period. För inställning till judar och till muslimer kunde små förändringar i negativ riktning observeras mellan elevernas svar år 2003 och 2009.

1 ■ Inledning

MED VISION ATT MINSKA INTOLERANS BLAND UNGDOMAR

För den som är ung och mörkhyad i Sverige är sannolikheten hög att ha upplevt diskriminering och rasism och att ha gjort det redan i tidig ålder. Enligt rapporten *Att färgas av Sverige – Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige* (DO 2009) har samtliga unga svarta svenska medborgare upplevt diskriminering. Samtliga har erfarenheter av ett rasistiskt språkbruk, av integritetskränkningar och av att bli uteslutna ur någon grupp eller gemenskap. Dessa erfarenheter har de ofta gjort i de miljöer där de tillbringar stora delar av sin vardag, i skolan.²

Det övergripande målet för verksamheten vid Forum för levande historia är att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde och främja arbetet för demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter. Utgångspunkten är Förintelsen, men också andra brott mot mänsk-

ligheten ur ett historiskt såväl som ett samtida perspektiv. I myndighetens vision och strategi för åren 2007–2013 samlas verksamheten kring arbetet att motverka och långsiktigt minska intoleransen i samhället. Föreliggande undersökning är ett redskap för att nå denna vision. Det är samtidigt den första undersökningen i en planerad serie av undersökningar som över en längre tidsperiod avser att fördjupa kunskaper om intolerans och tolerans. Denna inledande studie är en deskriptiv kartläggning av unga människors attityder.

Genom att undersöka vilka attityder som unga människor har vid olika tidpunkter tar vi fram kunskaper om hur väl demokratiska värderingar är förankrade och håller uppsikt över intoleranta tendenser. Kartläggningarnas syfte är att vara ett underlag som kan användas av myndigheter och beslutsfattare, liksom i det pågående arbetet vid Forum för levande historia.

Den svenska majoritetsbefolkningens attityder till invandrare och flyktingar har studerats sedan slutet av 1960-talet. Resultaten har varierat över tid och som en följd av de förändringar

² Enligt statistiken över polisanmälda hatbrott för 2009 är skolan en av de tre vanligaste platserna där hatbrott sker, se Brå Rapport 2010:12.

som samhället genomgått. I slutet av 1960-talet visade Invandrarutredningen att en fjärdedel av den vuxna svenska befolkningen hyste en generös och tolerant inställning till invandrare och att en fjärdedel kände stark fruktan för invandrare. I början av 1980-talet visade Diskrimineringsutredningen att den vuxna svenska befolkningens attityder mot invandrare förskjutits i positiv riktning mot ökad tolerans. Andelen som hyste stark fruktan för invandrare var cirka fem procent. Vid båda dessa mätningar visade ålder starka samband med attityder. Unga (16–29 år) var mer toleranta än äldre. I början av 1990-talet visade attitydmätningar att det skett en förändring såtillvida att unga vuxna blivit mer intoleranta än på flera decennier.

När Forum för levande historia i samarbete med Brottsförebyggande rådet genomförde en rikstäckande undersökning bland skolungdomar i grundskolan och gymnasieskolan 2003 för att kartlägga och beskriva utbredningen av intoleranta attityder, diskriminerande handlingar och spridning av rasistisk propaganda, bedömdes fem procent av ungdomarna vara intoleranta. Det övervägande flertalet av skolungdomarna i Sverige bedömdes ha ett tolerant förhållningssätt till utsatta grupper och en mindre del förhöll sig ambivalent.

År 2009 initierade Forum för levande historia på nytt en rikstäckande undersökning bland skolungdom. Denna gång var det gymnasieungdomar i årskurs 1 och 3 på olika program runtom i Sverige som besvarat frågeformuläret. Frågor om brottsligt beteende, enskildas utsatthet och kontakt med högerextrema rörelser hade lämnat plats för frågor om sociala aktiviteter och intressen. Lika angeläget som det var att studera dem som bär på extrema åsikter var det att studera ungdomar med oklara eller mångtydiga uppfattningar eller dem som inte har några uppfattningar alls. Man kan tala om en grupp individer som behöver stöd för att övervinna sin tvekan och kunskaper för att bilda sig en uppfattning. Just detta skiljer dem

från de intoleranta, vars attityder ofta är låsta, och att de därför är betydligt mindre mottagliga för sakargument.

Underlaget för att bedöma utbredning av tolerans och intolerans bestod av ett stort antal attitydrelaterade påståenden och frågor om muslimer, romer, flyktingar/invandrare, judar, personer med funktionsnedsättning och personer med homosexuell läggning. Dessa grupper hade valts ut för att de både historiskt och i modern tid utsätts för fördomsfullt och kränkande bemötande i Sverige. Med statistiska metoder utforskades underliggande mönster av samvariationer och index konstruerades. Syftet var att söka samband mellan å ena sidan ungdomars attityder och förhållningssätt och å andra sidan deras vardagsmiljöer och de villkor som skolor och bostadsområden erbjuder runtom i Sverige.

RAPPORTENS DISPOSITION

Rapporten inleds med en genomgång av begreppen tolerans och intolerans samt av forskning om ungdomars attityder och drivkrafterna bakom intoleranta attityder. Kapitel 2 avslutas med undersökningens frågeställningar. Därefter följer ett kapitel som beskriver undersökningens olika steg, hur undersökningen lagts upp, urval, urvalsdragning, mätinstrument, datainsamling, bortfall och analysmetoder. Resultatredovisningen inleds i kapitel 4 med analyser av elevernas attityder och presentation av de sammansatta mått som utarbetats för att bedöma utbredningen av olika förhållningssätt. En systematisk genomgång görs av samband mellan de olika attitydmåtten och ett stort antal data om individer, skolor och bostadsområden. En återkoppling sker till de frågeställningar som undersökningen rest. I kapitel 5 redovisas en jämförande analys av gymnasieelevers svar på identiska attitydrelaterade påståenden vid två mättillfällen åren 2003 och 2009. Rapporten avslutas i kapitel 6 med en diskussion av resultaten och med förslag till fortsatta studier.

2

Begrepp, forskning och frågeställningar

2.1

BEGREPPEN TOLERANS OCH INTOLERANS

I internationella deklARATIONER har begreppen tolerans och intolerans behandlats åtskilda och var för sig. Tolerans likställs med respekt, acceptering och uppskattning av kulturella och andra olikheter.³ Intolerans används i internationella dokument som ett begrepp i raden av diskriminerande praktiker som hotar demokratiska samhällen.⁴ Båda begreppen förekommer i vetenskapliga diskussioner. Begreppens definitioner varierar.

MÅNGKULTURPOLITIK

Både tolerans och intolerans är begrepp som återkommer i samband med invandrar- och mångkulturpolitik. I Storbritannien finns liksom i Sverige en mångkulturpolitik som omfattar jämlikhet för

alla – ”colour blindness equality thinking” – och en politik som uppmuntrar grupper att återupptäcka sitt kulturella arv och sin gruppidentitet och som söker stärka religiösa minoriteter. I antologin *Muslim Britain Communities under Pressure*, diskuterar författarna situationen för muslimer i dagens Storbritannien där islamofobin breder ut sig. I synnerhet efter 11 september-attacken 2001 mot World Trade Centers tvillingtorn i New York riskerar muslimer att känna att de inte längre tillhör den samhälleliga gemenskapen. Man reser frågan om muslimer kan och är villiga att integreras i europeiska samhällen och kan leva utifrån europeiska värderingar om frihet, tolerans, demokrati, sexuell jämlikhet etc. (Abbas 2005).

På 1990-talet analyserade svenska forskare den svenska mångkulturpolitiken och svårigheterna med att realisera en mångkulturpolitik ämnad att ge invandrare och minoriteter rätten till kulturell autonomi (valfrihet) i en tid när välfärdsstaten sviktar (Ålund & Schierup 1991). Då oroad sig engagerade forskare för att mångkul-

³ "Tolerance is respect, acceptance and appreciation of the rich diversity of our world's cultures, our form of expression and ways of being human. It is fostered by knowledge, openness, communication and freedom of thought, conscience and belief. Tolerance is harmony in difference. It is not only a moral duty; it is also a political and legal requirement. Tolerance, the virtue that makes peace possible, contributes to the replacement of the culture of war by a culture of peace" (UNESCO Declaration of Principle of Tolerance, 1995 Article 1 §1).

⁴ "Racism, racial discrimination, antisemitism, islamophobia, xenophobia; discrimination, violence and murder because of sexual orientation, and all other forms of intolerance that violate basic human values and threaten democratic society" (Declaration of the Stockholm International Forum: Combating Intolerance, 2001).

turpolitik i Sverige hade ersatts av en ”kulturalisering” av samhälls- och jämlikhetsproblem i stället för en problematisering av strukturella tillkortakommanden. Invandrare definierades utifrån kulturella tillhörigheter, som betraktades som permanenta och oföränderliga egenskaper och invandrades främsta identitet. Forskarna såg framför sig en etnocentrism i det svenska samhället som tenderade att gå hand i hand med en kulturell determinism och en växande ”kulturell rasism” (jfr Barker 1981).

Diskussionen om ”kulturalisering” har inte avstannat men har i stället tagit en annan riktning. I dag uttrycks oro över att några få religiösa ledare utser sig till talesmän för en hel kulturell grupp och påtvingar både omvärlden och de egna medlemmarna sin egen tolkning av vad som är korrekt (Lidskog & Deniz 2009). Författarna menar att om inte detta motverkas kan det leda till att människors möjlighet att välja hur de vill leva sina liv begränsas. Dessutom tror de att risken för konflikter mellan grupper ökar när det skapas tydliga gränser mellan kulturell tillhörighet.

En annan vetenskaplig diskussion på senare tid inriktas på mångkultur som hinder för demokrati. I en avhandling om demokratins dilemma i det mångkulturella Sverige diskuteras toleransens betydelse för att söka dialog med grupper vars traditioner vi förbjuder och ogillar (Johansson Heinö 2009). Författaren menar att tolerans har blivit en procedur och ett sätt att hantera uppfattningar och praktiker som vi ogillar och inte en uppsättning värderingar.

SKOLANS VÄRDEGRUNDSARBETE

En helt annan diskussion om tolerans har sitt upphov i skolans uppgift att fostra till tolerans (jfr Bergman 1982). Skolan ska enligt skollagen utforma verksamheten ”i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar” (kap. 1 §2 skollagen 1985:1100). De värden som skolan ska förmedla är bl.a. människolivets okränkbar-

het, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta. Centralt för värdegrundsarbetet är att förmedla förståelse för och förmåga till inlevelse med andra människor. Främlingsfientlighet och intolerans ska bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser (Skolverket 2009).

I sin genomgång av forskning om toleranspedagogikens begränsningar konstaterar Skolverket (op. cit.), att toleransperspektivet kan resultera i att man vidmakthåller olika normer snarare än skapar empati och ökad förståelse för kulturell variation. Toleransperspektivet baseras på att den normala och oproblematiske majoriteten ska tolerera ”de andra”. Det blir tydligt när skolan ordnar temadagar om sexuell läggning och pekar ut de intoleranta, samtidigt som heteronormativiteten inte ifrågasätts utan tas för given (Reimers 2008). Konsekvensen blir att heteronormen undgår kritik vilket stärker föreställningen att heterosexuella ska lära sig tolerera homo-, bi- och transsexuella personer.

Mönstret är detsamma för skolans toleransarbete med etniska minoritetsgrupper. Skolpersonalen utgår från att det är de svenska eleverna som ska lära sig att bli toleranta gentemot minoriteter (Gruber 2008). De som ges mandat att tolerera (svenska elever) blir de som sätter dagordningen för toleransen, medan de som ska tolereras (t.ex. invandrarelever) ”objektifieras”. Bortglömd är toleransens ömsesidighet. Enligt Gruber är skolan en institutionell praktik i skuggan av en välmenande tolerans.

DISTINKTIONER OCH AVGRÄNSNINGAR

När forskare definierar tolerans är det huvudsakligen i överensstämmelse med internationella konventioner – i betydelsen att respektera och acceptera. Beller (2009) gör ett tillägg ”acceptera, respektera och göra ett ärligt försök att förstå det som är avvikande från den egna uppfattningen”.

Det ställs en rad krav på den tolerante att föra en dialog, att argumentera och vara respektfull mot den andres argument, varvid en dialog ska vara fri från restriktioner eller regler för hur man ska argumentera (Walzer 1997). Dialogen ska bygga på kunskap om och intresse för den andres rationalitet (McGhee 2005). Det senare torde dock vara svårt att förena med en syn på tolerans som en överlägsen attityd och ett uttryck för barmhärtighet (Nehushtan 2007).

Tolerans har definierats som ett ogillande. Cohen (2004) menar att vi först måste ogilla något för att sedan förhålla oss tolerant till detsamma. Cohen har definierat tolerans genom att avgränsa begreppet från andra begrepp som likgiltighet, resignation, pluralism, en generell princip om att inte lägga sig i eller en allmän tillåtande attityd, samt från begreppet neutralitet.

Både toleranta och intoleranta handlingar har tillkortakommanden. McGhee (op. cit.) studerar de gränser som både tolerans och intolerans skapar i det brittiska samhället. Han menar att tolerans är en handling där man inte lägger sig i trots att man själv har en avvikande uppfattning, medan intolerans är motsatsen. Ingen av dessa handlingar skapar, menar McGhee, en progressiv social relation till de andra utan konstruerar försvarsgränser mellan grupper och blir motsatsen till det man vill uppnå, nämligen att uppmuntra aktivt medborgarskap och försöka öka tilliten till etniska, religiösa och sexuella minoritetsgrupper.

Forskares svar på frågan om vi ska tolerera de intoleranta är inte oväntat både ja och nej. De intoleranta kan inte tillåtas att ofreda andra men måste tillåtas att uttrycka avvikande uppfattningar.

När de tillåts predika, mötas och skriva ska det begränsas till det civila samhället (Walzer op. cit.). Nehushtan (op. cit.) menar att det inte är tillräckligt att hävda att man inte ska tolerera intolerans. Ett intolerant beteende kan anta olika former och grader. Intolerans kan ta formen av fördömande, förolämpningar, diskriminering eller begränsande av den andres möjlighet att uttrycka sig. Enligt Nehushtan förblir ett beteende intolerant enbart så länge som det innebär ett negativt förhållnings-sätt till den andre. Och, menar denne forskare, man kan vara tolerant på ett plan och intolerant på ett annat plan vid samma tidpunkt.

INTOLERANS, FÖRDOMAR OCH NEGATIVA ATTITYDER

Det finns ett intresse från internationella samfund att använda intoleransbegreppet som ett samlingsbegrepp för en rad olika fenomen. Lagstiftningen på detta område är omfattande.⁵ I svensk lagstiftning regleras diskrimineringsbrott i en rad lagar.⁶

Intolerans som begrepp har inte varit föremål för teoretiserande på samma sätt som toleransbegreppet. Inom samhälls- och beteendevetenskaplig forskning studeras intolerans och tolerans – utan definitioner – som varandras motsatser, som bipolära värden på samma skala. Statsvetenskaplig forskning om politisk tolerans och intolerans är etablerad och omfångsrik⁷ och inriktad på att undersöka människors inställningar till politiska budskap och politiska partier. Vilka som är intoleranta och vilka som är toleranta avgörs med placering av åsikter längs en linjär skala (se t.ex. Gibson 2005).

Det är vanligt i olika samhällsvetenskapliga

⁵ Jfr Europarådet, Europakonventionen och EG-rätten.

⁶ Brottsbalken innehåller tre delar av relevans för att motverka rasism, främlingsfientlighet och diskriminering: Hets mot folkgrupp BrB 16:8, Olaga diskriminering BrB 16:9 samt Kränkande motiv BrB 29:2. I den svenska Diskrimineringslagen §1 står: "Denna lag har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identiteter eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättningar, sexuell läggning eller ålder. Lagen omfattar såväl direkt diskriminering (att någon missgynnas genom att behandlas sämre), indirekt diskriminering (att någon missgynnas genom tillämpning av bestämmelse), trakasserier eller instruktioner att diskriminera." (SFS 2008:567)

⁷ En distinktion görs i statsvetenskaplig forskning mellan politisk tolerans/intolerans och social. Medan den förra uppehåller sig vid det politiska området så ägnas den senare åt studier av den sociala toleransen/intoleransen i mänskliga relationer.

undersökningar att attitydmåtten är bestämda i förväg och att forskaren i förhand definierat vad som ska kallas intolerant och vad som ska kallas tolerant, något som mött kritik (se Johansson Heinö 2009).

Möjligen kan vi se en ny utveckling av forskning om intolerans där man använder ett generellt intoleransbegrepp. Amerikanska forskare har nyligen skapat ett intoleransmått där de sammanför en rad olika skalor som mäter "sexism, racism, sexual prejudice, ageism, classism and religious intolerance". De kallar det nya måttet "the Intolerant Schema Measure" (Aosved, Long & Voller 2009).

OLIKA FORSKNINGSTRADITIONER OCH PERSPEKTIV

Sedan andra världskriget har omfattande forskning ägnats de olika fenomen som trängs under lagstiftningens och de internationella konventionernas intoleransparaply. Forskningsintresset följer i hög grad samhällsutvecklingen och samhällets behov av kunskaper och förklaringar till rasism, antisemitism, islamofobi och antiziganism. Forskare studerar traditionellt dessa fenomen utifrån olika forskningsinriktningar och vetenskapliga discipliner.

På senare tid har forskning som väver samman samhälls- och individrelaterade perspektiv tillkommit. Stereotyper, fördomar likaväl som rasistiska ideologier och tankemodeller är kategoriseringar som inte enbart är något som sker i en persons huvud. För att förstå rasismens, antisemitismens, islamofobins och antiziganismens orsaker måste svaren sökas såväl i dagens stereotyper som i historiska samhälleliga tankemönster som präglar vår syn på "den andre". Enligt vissa forskare är våra föreställningar om judar, romer, muslimer, araber och svarta afrikaner integrerade i hela det västerländska tänkandet och i vita kristna gruppers världsuppfattning (Balibar & Wallerstein 1991).

Forskare som företräder ett makt- och diskursanalytiskt perspektiv på rasism anser att varje

handling som är rasistisk i sina konsekvenser bidrar till rasism som diskurs och rasism som social praktik. Dit räknas olika handlingar, från organiserat våld till mer subtila uttryck för strukturellt våld, beskyllningar, marginaliseringar, osynliggöranden och omyndigförklaranden (jfr Wetherell & Potter 1992). Denna forskningsinriktning tar vara på ett traditionellt sociologiskt perspektiv på rasism som ett uttryck för samhällets maktrelationer och hierarkiska system, en ideologi och ett komplext värdesystem, som föreskriver exkludering av en utgrupp (Miles 1989). Den omfattar även en syn på rasistiska ideologier som ett resultat av produktion av betydelse förbundna med makt, så att de utestänger vissa grupper från kulturella eller symboliska resurser (Hall 1993). Sociologen Helen Fein har utformat en definition av antisemitism som kan användas för att begreppsliggöra intolerans både på ett individplan och på ett samhällsplan. "Antisemitism är en bestående latent struktur av föreställningar fientliga mot judar som kollektiv, vilka på det individuella planet manifesteras som attityder, i kulturen som myter, ideologi, folkliga traditioner och bildspråk, samt i handlingar som social eller legal diskriminering, politisk mobilisering mot judarna och kollektivt eller statligt våld, vilket resulterar i och/eller syftar till att fjärma, driva bort eller tillintetgöra judar just för att de är judar" (Fein 1987). Henrik Bachner använder denna definition i en studie av antisemitiska attityder i Sverige (Bachner & Ring 2006). Organisationen Sverige mot rasism har i överförd betydelse använt denna definition för antiziganism (eller antiromanism) genom att byta ut "judar" mot "romer".

I denna undersökning studerades gymnasieungdomars attityder i syfte att utforska dimensioner av tolerans och intolerans. Det för oss till den forskning som länge dominerat detta fält, den socialpsykologiska forskningen, och denna forskningsinriktnings sätt att förklara drivkrafterna bakom individers intoleranta och toleranta förhållningssätt.

2.2

DRIVKRAFTER BAKOM FÖRDOMAR OCH INTOLERANTA ATTITYDER

FÖRDOMAR ÄR FUNKTIONELLA

En utbredd förklaring inom socialpsykologisk och psykologisk forskning till varför vi hyser negativa attityder⁸ och fördomar är att de fyller olika funktioner för oss (Katz 1960). Generellt hjälper attityder oss att förstå och tolka världen och att vägleda oss till behovstillfredsställelse. En ytterligare funktion är att attityder försvarar vår självkänsla, stärker vårt självförtroende och skyddar oss mot kritik. Den senare funktionen kan visa sig vara problematisk när det handlar om negativa attityder.

Fördomar är framför allt förbundna med starka antipatier. En klassisk definition av fördomar är antipatier som bygger på felaktiga och orubbliga generaliseringar (Allport 1954). Fördomar har en emotionell beståndsdel, antipatin, och en kognitiv beståndsdel, som består i generaliserade uppfattningar. Fördomarnas kognitiva funktion är att sortera intryck, skapa perceptuell ordning och reducera överflödigt information.

Trots den omfattande psykologiska litteraturen om fördomar finns det ytterst litet forskning som demonstrerar effektiva sätt att reducera fördomar (se Levy & Green 2009). Skälet är möjligen att fördomar inte låter sig reduceras med mindre än att stora samhällsförändringar sker, något som Arne Trankell hävdade redan 1974. Trankell föredrog att benämna fördomar oresonliga antipatier, för att understryka deras motståndskraft mot påverkan (Trankell 1974). Oresonliga antipatier utvecklas som ett specialfall av social perception. I mötet med andra människor använder vi våra erfarenheter för att bedöma hur de andra är och vad vi kan

förvänta oss i mötet. Om förväntningarna inte infrias försöker vi anpassa vårt handlings sätt. Vi lär av erfarenheter. I mötet med okända eller främmande människor, där vi saknar erfarenheter, tenderar vi att tillskriva dem egenskaper som är frånstötande eller skrämmande utan grund i verkligheten.

En utbredd uppfattning inom forskningen är att fördomar tjänar individens intressen och utgör viktiga led i individernas ansträngningar att bevara den fundamentala tryggheten i den egna livssituationen. När denna trygghet hotas eller upplevs som hotad, uppstår fördomar. Fördomar ingår med detta synsätt i ett grundläggande förhållningssätt till världen och utgör ett försvar för vår världsbild och de värderingar som vi inte uthärdar att någon ifrågasätter (jfr Trankell 1974, 1981, se sid. 21). Sådana föreställningar visar sig ha en särskild motståndskraft mot påverkan. De som tror på dem ändrar sig inte gärna vare sig då de ställs inför fakta som motsäger dem eller då de konfronteras med förnuftsargument. På grund av sin opåverkbarhet förvandlas de till förstelnade, ofta stereotypa fixeringar av de främmandes beskaffenhet. Eftersom fördomar är klandervärda och medför skam för den som hyser dem kan det tvinga människor att hemlighålla eller förneka sin motvilja om de inte befinner sig i slutna sällskap där alla litar på varandra.

Trankell (op. cit.) skriver även om oresonliga sympatier, som han anser vara uttryck för samma grundattityd som antipatier. Oresonliga antipatier kan förklädas i positiva termer, som gör att man blint förnekar alla fel hos de människor den omfattar eller att man censurerar all information som skulle kunna ge anledning till kritik. Dessa positiva fördomar är lika opåverkbara som antipatierna, eftersom de bottenar i en intolerant grundattityd. Den vanligaste fördomen mot fördomar består i att man känner en oresonlig motvilja mot alla som kan avslöjas som rasister eller som hemfaller åt rasism.

Detta resonemang kan överföras till den tidi-

⁸ Inom socialpsykologin skiljer man mellan tre komponenter i attitydbegreppet: en kognitiv, en känslomässig och en handlingskomponent.

gare diskussionen om begreppen tolerans och intolerans och hur vi förhåller oss till de intoleranta och deras rättigheter. En oresonligt tolerant hållning till de intolerantas rätt att framföra sina klandervärda uppfattningar skulle kunna botten i en intolerant grundinställning till såväl personerna ifråga som principen om alla människors lika värde.

Det finns många teorier som vill förklara fördomar. En enskild teori som används för att förklara varför människor är intoleranta är teorin om den auktoritära personligheten (Adorno 1950, Altmeyer 1998). Lange och Westin (1981) finner att fördomsbegreppet i första hand är förbundet med teorier om social distans och stereotyper. Kortfattat bygger teorier om social distans på antaganden om att gemensamma värderingar minskar distansen. Empiriska studier använder skalor för att mäta distans till olika grupper och nationaliteter. Den teoretiska diskussionen handlar om vad som föregår vad; är det fördomar som avgör den sociala distansen eller är det omvänt så att social distans förklarar fördomar. Lange och Westin menar att det senare skulle ge en teoretisk koppling till teorier om social identitet, som hävdar att våra värderingar av andra återspeglar vår självvärdering. De refererar till Henri Tajfel, som utvecklat en teori om social identitet som utgår från särskiljande av in- och utgrupper. Enligt Tajfel är konstruerandet av negativa förhållningsätt till andra, utgrupper, ett medel för att öka avståndet mellan ingrupp och utgrupp och därmed uppnå förbättrad eller förstärkt självkänsla. Enligt denna teori kan starka sympatier för gruppen skapa antipatier mot utgruppen och det i sin tur ger bränsle åt politisk intolerans och konflikter (Gibson 2006).

Fördomsundersökningar mäter ofta stereotypa föreställningar. Stereotypa föreställningar har sagts vara ett av de mest subtila och effektiva medel genom vilket fördomar befästs. Vad är då skillnaden mellan fördomar och stereotypa föreställningar? Stereotyper är allmänt hållna uppfattningar som vi tillskriver en viss kategori män-

niskor (Angelöw & Jonsson 2000), baserade på myter, rykten och vitsar. När det gäller invandrare är stereotyperna ofta nedvärderande. Stereotyper och fördomar mot invandrare är således i hög grad överensstämmande. Båda uttrycker negativa och förenklade attityder eller föreställningar. Båda får konsekvenser för dem som utpekats, ofta förödande konsekvenser.

2.3

FORSKNING OM TOLERANTA OCH INTOLERANTA KARAKTÄRSDRAG

Undersökningar i syfte att kartlägga utbredningen av fördomar och intoleranta attityder till invandrare i Sverige har utförts sedan slutet av 1960-talet. Inom ramen för Invandrarutredningen, år 1969, genomfördes den första kvantitativa undersökningen om svenska folkets attityder till invandrare. Den visade att en fjärdedel av den vuxna svenska befolkningen hyste starka känslor av tolerans eller generositet medan en lika stor andel kände stark fruktan gentemot invandrare och 17 procent stark motvilja. När Diskrimineringsutredningen tolv år senare, 1981, genomförde en ny stor attitydundersökning visade resultaten en oväntad förskjutning i positiv riktning. Andelen i den svenska vuxna befolkningen som kände stark fruktan för invandrare var nu 6 procent och andelen som kände stark motvilja mot invandrare och minoriteter var 3 procent.

VILKA ÄR INTOLERANTA?

Dessa två undersökningar visade att personer med fientliga eller intoleranta attityder till invandrare i stor utsträckning hade arbetarklassbakgrund, låg utbildning, begränsad erfarenhet av andra länder och andra nationaliteter samt hög

ålder. Därtill visade Diskrimineringsutredningen att de intoleranta också ofta var politiskt och socialt alienerade människor i jämförelse med de toleranta (Westin 1984). Kvantitativa undersökningar under 2000-talet har bekräftat bilden av att intolerans samvarierar signifikant med utbildning och ålder. De som hyser främlingsfientliga attityder är oftare lågutbildade och pensionärer. Därtill är män mer fientligt inställda till invandrare än kvinnor (Integrationsbarometern 2007, Mångfaldsbarometern 2005).

Bilden blir sammansatt när dessa slutsatser sammanförs med forskningsresultat från ett pågående europeiskt forskningsprojekt om fördomar mot bland andra invandrare, etniska, religiösa och kulturella minoriteter, personer med funktionsnedsättning och homosexuella (Heitmeyer 2007, Zick & Küpper 2009). I detta projekt har ett antal faktorer identifierats som förklarar ett fientligt förhållningssätt (Syndrome of Groupfocused Enmity in Europe). De faktorer som har störst förklaringsvärde för en fientlig inställning gentemot utsatta grupper i samhället är (i) generell auktoritära attityder, (ii) upplevelser av invandrare som ett hot, (iii) ifrågasättande av kulturell pluralism och (iv) sympati för ojämlikhetsideologier (t.ex. rasism). Något lägre – men dock ett förklaringsvärde – har politisk alienation, högerpolitiska sympatier, religiositet, upplevelser av att vara missgynnad, chauvinism samt hög ålder och låg utbildning. Jämförelser av resultat mellan åtta europeiska länder visar inte oväntat att faktorernas betydelser varierar från ett land till ett annat.

Med kvalitativa undersökningsmetoder framträder andra och mer nyanserade bilder av de toleranta och de intoleranta. Charles Westin finner att de intoleranta med vissa reservationer är mer mottagliga för och lättare kan anamma invandrarfientlig propaganda och i tider av kris lättare kan falla offer för ”rasistiska irrläror eller i varje fall mindre snabbt ta avstånd från sådana idéer” (Westin op. cit. sid. 88). Vidare finner han de intoleranta vara mer benägna att differentiera

mellan ”vi och dom” och göra mer skarpskurna och värdeladdade differentieringar, samt förefaller ha en sämre självkänsla än de toleranta. De intoleranta tillskriver i större utsträckning invandrare statiska och oföränderliga egenskaper som har med etnicitet att göra, medan de toleranta tar upp dynamiska, förvärvade och interaktiva attribut hos invandrare som har med mellanmännsliga relationer att göra. En slutsats som Westin drar är att social identitet, speciellt etnicitet och nationalitet, är faktorer som har större vikt för den intolerante än för den tolerante. En annan slutsats är att god självkänsla är en grund för tolerans medan dålig självkänsla ger grogrund för intolerans. Det är kombinationen av en svagare social ställning och otrygghet eller alienation som föder intolerans menar Westin (op. cit. sid. 160).

Det finns universella mönster av negativa egenskaper som de fördomsfulla tillskriver ”de andra” och som de själva anser sig vara förutan. Miles (1989) konstaterar att när man betecknar och kategoriserar ”de andra”, definierar man samtidigt sig själv och ”de egna” med kontrastiva kriterier. I en studie av svenskars attityder till romer som baseras på 21 intervjuer med affärsidkare och butiksbesökare längs en affärsgata i Stockholm på 1960-talet framkom ett mönster av fördomar mot ”de andra” som kan beskrivas som universellt (Trankell 1974, 1981). Svenskars fördomar mot romer speglade en negering av hela den västerländska kulturens föreställningar om vad som är ett anständigt liv och vad som utmärker hederliga människor, dvs. ärliga, hederliga, hänsynsfulla, omtänksamma, rena och snygga, arbetsamma personer som inte ligger samhället till last (Landén 1970).

UTBREDNING AV INTOLERANS BLAND UNGDOMAR

Undersökningar som kartlägger skolungdomars attityder och förhållningssätt till utsatta minoritetsgrupper i samhället är hittills få till antalet.

Ungdomsstyrelsen har i sina återkommande undersökningar ställt frågor om ungdomars inställning till invandrare, etniska grupper och homosexuella (Ungdomsstyrelsen 1994, 1998, 2003, 2005, 2007). Ungdomars utsatthet för mobbning, trakasserier och annan kränkande handling har varit föremål för en rad undersökningar från myndigheter⁹ (Arbetslivsinstitutet 2002 och Skolverket 2003, 2007). CEIFO:s¹⁰ undersökning 1997 var en av de första som vände sig till ett representativt urval elever i grund- och gymnasieskolan i syfte att studera attityder till utsatta grupper i samhället (Lange m.fl. 1997). Den hittills enda undersökningen som haft ett uttalat syfte att kartlägga olika former av intolerans bland skolorngdom (trakasserier, kränkningar, hot och fysiskt våld) är den som utfördes av Brå på uppdrag av Forum för levande historia 2003 (i det följande refererad till som 2003 års undersökning).

Resultat från olika undersökningar har överlag visat att personer under 30 år i jämförelse med äldre är mer positiva i sitt förhållningssätt till invandrare och minoriteter. I slutet av 1980-talet observerades ett trendbrott. I en undersökning från 1987 intog den yngsta åldersgruppen (18–23 år) ett mer negativt och invandrarfientligt förhållningssätt jämfört med äldre personer och även i jämförelse med motsvarande åldersgrupp i en undersökning sex år tidigare (Westin 1987). Dessa observationer ledde till en ny undersökning 1990/91 som omfattade betydligt yngre personer (16–21 år) (Lange & Westin 1993). Även dessa resultat visade att ungdomars inställning till invandrare och invandring var mer negativa än äldre personers.

Denna trend tycks ha vänt. I Ungdomsstyrelsens undersökningar på 2000-talet uppvisar den yngsta åldersgruppen (16–19 år) genomgående mer positiva attityder till invandrare än de som är

äldre än 19 år (Ungdomsstyrelsen op. cit.). Integrationsverkets undersökningar visar på liknande sätt att den yngsta åldersgruppen (18–29 år) har mer positiva attityder än de som är äldre än 29 år (se Integrationsbarometern 2003, 2004, 2007).

I 2003 års undersökning introducerades ”tolerans” och ”intolerans” som motpoler på skalor som mätte ungdomars inställningar till homosexuella, muslimer, judar och invandrare (Ring & Morgentau 2004). På en skala från 0 till 4 beräknades medelvärden för elevernas svar på attitydrelaterade påståenden. De som benämndes toleranta var de som hade ett medelvärde under 1,5. Det var elever som genomgående valt de mest välvilliga svarsalternativen på samtliga attitydrelaterade påståenden de presenterades inför.

De som benämndes intoleranta var de som hade ett medelvärde över 2,5 och relativt konsekvent markerat en avvisande inställning. Gruppen tveksamma hade medelvärden mellan 1,5 och 2,5.

Med denna indelning visade resultaten att majoriteten (ca 65 procent) av ungdomarna hade toleranta attityder till muslimer, judar och homosexuella. Andelen tveksamma var ungefär en fjärdedel och andelen intoleranta varierade mellan 6 och 8 procent beroende av vilken uppsättning attityder och vilken utsatt grupp som analyserades. Undersökningen som vände sig till elever i grundskolans årskurser 8 och 9 och gymnasieskolans tre årskurser visade att tolerans ökar med stigande ålder – 18-åringarna var signifikant mer toleranta än 14-åringarna. Det förefaller således som om den period i livet då vi har en mer öppen och tolerant attityd infaller mellan 18 och 30 års ålder.

Förutom samband mellan ålder och attityder visade 2003 års undersökning att flickor var mer toleranta än pojkar och att gymnasieelever

⁹ I en kunskapsöversikt presenterar Skolverket olika vetenskapliga förklaringar bakom mobbning och även en rad olika metoder som används för att förebygga och minska mobbning i skolorna (Skolverket 2009).

¹⁰ CEIFO är en förkortning för Centrum för invandrarforskning vid Stockholms universitet.

¹¹ Se även Bachner & Ring 2005; Otterbeck & Bevelander 2006.

på studieförberedande program var mer toleranta än gymnasister på yrkesförberedande program.¹¹ Stora skillnader mellan ungdomar på olika gymnasieprogram överensstämmer med en sammanställning som Ungdomsstyrelsen gjort av olika undersökningar (Ungdomsstyrelsen 2008). Den visar bland annat att ungdomar på studieförberedande program har mer positiva attityder när det gäller frågor om mänskliga rättigheter, demokrati och likabehandling.

2.4 UNDERSÖKNINGENS SYFTE, DEFINITIONER OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Det övergripande syftet med undersökningen 2009 var att studera gymnasieungdomars attityder till olika utsatta minoritetsgrupper i det svenska samhället och bedöma utbredningen av tolerans och intolerans.

Med intolerans menar vi i denna undersökning:

Ett explicit ställningstagande som innebär att inte fördrå, acceptera, respektera eller bejaka enskilda och grupper med annan hudfärg, etnisk härkomst, sexuell läggning, tro, uppfattning med flera kategoriseringar.

Med tolerans menar vi i denna undersökning:

Ett explicit ställningstagande som innebär att acceptera, respektera och bejaka individer och grupper med annan hudfärg, etnisk härkomst, sexuell läggning, tro, uppfattning med flera kategoriseringar än den egna. Tolerans innebär också att i grunden omfatta ett inkluderande förhållningssätt till ett mångkulturellt och pluralistiskt samhälle samt att bejaka principen om alla människors lika värde.

Undersökningen var deskriptiv men har också en explorativ karaktär. Vi utforskade dimensioner eller komponenter av tolerans och intolerans med

hjälp av en stor mängd frågor och påståenden. De attitydrelaterade påståenden och frågor som valdes ut för att mäta toleransens och intoleransens karaktärer och utbredning syftar på olika grupper i samhället som hör till dem som utsätts för fördomsfullhet, stigmatisering och diskriminering i Sverige i dag och historiskt. Det handlar om muslimer, romer, flyktingar från utomeuropeiska länder, judar, personer med funktionsnedsättning och personer med homosexuell läggning. Påståendena var utformade för att mäta inställning till var och en av dessa grupper och redovisas som grupp-specifika attitydmått. Vi har undvikit att konstruera generella mått på tolerans/intolerans eftersom det inte finns något teoretiskt eller empiriskt stöd för att sammanföra inställningar till så skilda grupper som det här är fråga om i en gemensam åsiktsdimension.

Vi har i denna undersökning anslutit oss till huvudfåran av forskare som hävdar att toleranta och intoleranta attityder kan mätas som motpoler på samma skalor. Gränsdragningen mellan vad som är tolerant och vad som är intolerant kan diskuteras. Vi har valt att endast låta de mest extrema inställningarna betecknas tolerant respektive intolerant. Den operationella definitionen av tolerans är ett konsekvent avståndstagande från påståenden som uttrycker fördomar, misstänksamhet, fiendlighet och motvilja mot specifika utsatta grupper. Den operationella definitionen av intolerans är ett konsekvent instämmande i påståenden som uttrycker fördomsfulla, nedsättande eller generaliserande förhållningssätt till specifika grupper.

De kryss som gymnasieeleverna satt på frågornas och påståendenas svarsalternativ utgör resultatens rådata. Efter analyser har en stor del av dessa rådata omvandlats till index, dvs. sammansatta mått som antas avspegla underliggande åsiktsdimensioner. Indexen redovisas antingen med hjälp av medelvärden eller med procentuella andelar på indexens skalsteg, varvid man bör notera att olika index kan ha olika antal

skalsteg. Alla fem index som syftar på inställning till de utsatta grupperna har emellertid skalor från 1 till 6.¹² De elever som valt de mest välvilliga svarsalternativen på samtliga påståenden och de elever som valt de mest avvisande svaren hamnar i indexens yttersta skalsteg, dvs. 1 eller 6. De har benämnts ”toleranta” respektive ”intoleranta”.

Det tredje sättet som används för att redovisa elevernas inställning är en förenklad indelning av skalstegen i tre kategorier: positiva, ambivalenta och negativa. Positiva ställningstaganden innefattar de mest toleranta elevernas svar men även de vars svar inte är helt konsekventa. Negativa ställningstaganden innefattar de mest intoleranta elevernas svar men även de näraliggande och inkonsekventa. De som placerar sig i mitten av skalorna, som uttrycker försiktiga och tveksamma attityder har vi benämnt ”ambivalenta”.

De olika attitydmåttens samvariationer med andra individdata och skoldata har studerats och sambandens styrka använts för att påvisa vilka faktorer som har större betydelse än andra för att i någon bemärkelse förklara toleranta och intoleranta förhållningssätt.

På individnivån undersöktes samband med den enskilde elevens upplevelser av den nära miljön – bostadsområdet, skolan, fritiden, vännerna, intressena, självbilden, syn på samhället och framtiden. På en samhällelig nivå undersökte vi, med uppgifter om skolans lokalisering och karaktär samt elevernas boendemiljö, samband mellan dessa kontextuella faktorer och gymnasieungdomarnas förhållningssätt till utsatta grupper.

Undersökningen omfattar 4 674 elever i 154 gymnasieskolor i närmare 100 kommuner i hela landet. Det är kommuner med skilda ekonomiska och sociala villkor, vilket återspeglas i skolornas betygsnivåer och interna miljöer.

Föräldrar har inflytande över sina barns val av skola och gymnasieprogram och säkerligen även över deras fritidsintressen, val av vänner och attityder till minoritetsgrupper i samhället. Men detta inflytande är inte odelat. Skolan, lärarna och klasskamraterna påverkar också elevernas fritid och framtid, självbild och attityder. Såväl bostadsområdet som skolan ger förutsättningar för vänner och fritid, vilka i sin tur påverkar den enskilde elevens attityder.

SKOLRELATERADE FRÅGESTÄLLNINGAR

SCB har tillhandahållit registerdata om gymnasieskolor som bl.a. innehåller uppgifter om betygsgenomsnitt i avgångsklasser, lärartäthet och andel lärare med pedagogisk högskoleutbildning. Dessa ”skoldata” gör det möjligt att jämföra elevernas attityder och förhållningssätt mellan skolor med olika karaktär. Hur ser sambanden ut? Är elever som går i ”framgångsskolor” med höga betygsnivåer och många behöriga lärare mindre intoleranta än övriga elever? Finns det skillnader mellan storstädernas förortsskolor och innerstadsskolor när det gäller intolerans? Finns det regionala skillnader i Sverige mellan skolor i detta avseende?

Skolmiljön skapar möten och mötena ger möjlighet till vänskap över etniska, nationella och kulturella gränser, men det kan även ge upphov till konflikter och motsättningar. Med tanke på undersökningens fokus vill vi veta vad skolans miljö och elevsammansättning betyder för elevernas attityder och värderingar. Har elever som går i en i olika bemärkelser mer kulturellt sammansatt skola mer eller mindre intoleranta attityder än elever som går i skolor med en mer likriktad elevsammansättning?

¹² För att de procentuella andelar elever som hamnar inom de ”extrema” indexvärdena 1 respektive 6 inte ska bli alltför låga måste gränserna mellan skalstegen 1–2 respektive 5–6 ”luckras upp” något. Detta medför att inte alla respondenter som har t.ex. värdet 6 på ett index utan undantag valt de mest negativa svarsalternativen på samtliga påståenden och frågor som ingår i indexet. Varierande – men små – andelar elever med ”extrema” indexvärden kan därför uppvisa mer blandat svarsmönster, där t.ex. svarsalternativ som ”Håller delvis med” eller ”Tar delvis avstånd” kan förekomma. Det viktiga är emellertid att de uppvisar en tydlig och kraftig tendens att svara negativt.

INDIVIDRELATERADE FRÅGESTÄLLNINGAR

Urvalet till föreliggande undersökning baseras på två årskurser på gymnasiet. Det utgörs huvudsakligen av två åldersgrupper, 16-åringar och 18-åringar. I undersökningen från år 2003 fann man signifikanta skillnader i attityder mellan dessa åldersgrupper. Kan vi bekräfta ålderns betydelse och visa att de som går tredje året på gymnasiet är mer toleranta än de som går första året?

Återkommande i olika attitydundersökningar visas tydliga samband mellan kön (genus) och attityder till invandrare och minoriteter. Kvinnor är generellt mindre intoleranta än män. Det gäller i synnerhet unga kvinnor och flickor. Hur starkt är detta samband och vilken betydelse har variabeln kön i relation till andra variabler för att förklara tolerans/intolerans bland ungdomar?

Tidigare undersökningar har visat tydliga skillnader i attityder mellan elever med invandrarbakgrund och elever med svensk bakgrund. I 2003 års undersökning var elever med "helsvensk" bakgrund mer "intoleranta" mot muslimer än elever med utländsk bakgrund och elever med utländsk bakgrund mer "intoleranta" mot homosexuella. Däremot fann man inte några skillnader i inställning till judar (Ring & Morgentau 2004). Undersökningen 2003 visade även stora skillnader i attityder mellan elever med olika religionstillhörighet. Kan sådana samband iaktas även 2009?

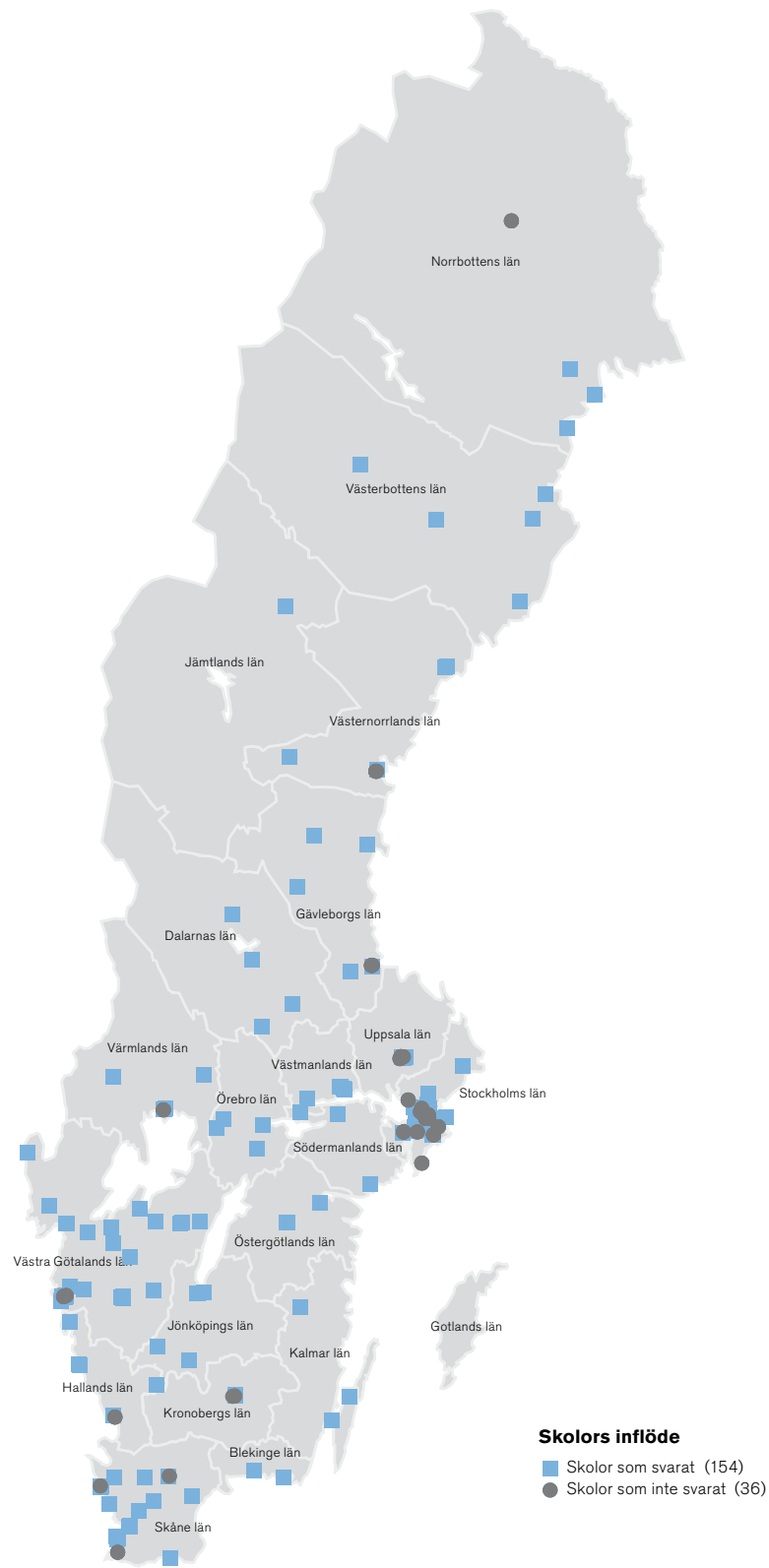
Vad betyder utbildning och undervisning för toleranta attityder? Undersökningen omfattar studieförberedande och yrkesförberedande program. Tidigare undersökningar har visat påfallande stora skillnader mellan elevers åsikter på olika utbildningsprogram. Val av gymnasieprogram är ofta ett val av ett framtida yrke och eventuellt av samhälls-

klass. Samtidigt är detta val i stor utsträckning en klassfråga – den s.k. "sociala snedrekryteringen" till högre utbildning lever kvar trots årtionden av diverse åtgärder. Kan vi bekräfta att de som går på teoretiska eller högskoleförberedande program på gymnasiet är mindre intoleranta än de som går på praktiska program? Går det att påvisa att de som fått skolundervisning om rasism, Förintelsen, nazisternas massmord och mänskliga rättigheter har en mer tolerant hållning än de som inte har fått sådan undervisning?

Vad betyder skolmiljön för toleranta attityder? Tidigare undersökningar har visat att ungdomar överlag trivs med sina skolor och bostadsområden. Går det att påvisa att de som trivs där de bor och i sina klasser har en mer tolerant hållning än de som inte trivs? Finns det samband mellan att ha blivit utsatt för mobbning och förhållningssätt till "de andra"? Har de som själva upplevt mobbning ett mer tolerant förhållningssätt än de som inte blivit utsatta för mobbning eller har de tvärtom ett mer intolerant förhållningssätt?

Vilken betydelse har vänskap för attityder till de andra? Går det att påvisa att de som har vänner från andra kulturella, etniska och nationella minoriteter än de själva tillhör har en mer tolerant hållning än de som saknar sådana vänner?

Vad betyder samhällsintresse och intresse för politik när det gäller elevernas attityder? Går det att påvisa att de som har engagerade värderingar om andra människor, samhället och omvärlden i övrigt och visar intresse för politik, har mindre intoleranta förhållningssätt än de som saknar sådana värderingar? Hur ser sambanden ut mellan elevernas framtidsplaner och deras attityder till utsatta grupper? Går det att påvisa att de som ser framtiden an med tillförsikt och utan oro och som har klara framtidsplaner är mindre intoleranta än de som saknar sådan inställning?

3

Undersökningens olika steg

3.1

URVAL, DATAINSAMLING OCH UNDERSÖKNINGSPOPULATION

Statistiska Centralbyrån (SCB) kontrakterades för urvalsdragning och datainsamling, som redovisas i tabellbilaga 1.¹³ Uppläggningsen följde den som SCB utarbetat för ungdomsundersökningar och innehöll tre moment. Det första momentet innebar att SCB skapade en urvalsram av skolor med hjälp av Skolregistret för samtliga gymnasieskolor i Sverige. Antalet skolor i ramen uppgick till 1 005. Ett stratifierat obundet slumpmässigt urval om 200 skolor drogs med SCB:s urvalsprogram ur denna urvalsram. Stratifieringen av skolor gjordes efter andel elever med utländsk bakgrund för att få en god representativitet av denna elevkategori och efter det totala antalet elever i skolan. Skolorna användes därefter för att bilda en andra urvalsram för klasser genom telefonkontakt med skolorna. Ett nytt obundet slumpmässigt urval drogs, om minst en klass per skola, som kom att innehålla 431 klasser.

Moment två i uppläggningsen innebar att SCB skickade brev till rektorer i utvalda skolor för tillstånd att genomföra undersökningen under lektionstid. Efter godkännande från rektorerna

kontaktades klasslärare för att boka lämplig tid för att genomföra undersökningen. Det tredje momentet var datainsamlingen. Den utfördes av SCB:s fältpersonal som besökte klasserna, introducerade undersökningen, administrerade och övervakade att eleverna självständigt fyllde i frågeformulären; de samlade in formulären och såg till att formulären återsändes till SCB:s centrala projektledning. De elever som inte fanns i klasserna vid besöket ingick inte i undersökningen.

Den ursprungliga planen var att undersökningen skulle vända sig till avgångsklasserna i grundskolan (klass 9) och gymnasieskolan (klass 3). Det visade sig emellertid inte genomförbart eftersom två andra statligt finansierade undersökningar riktade till elever i klass 9 ägde rum under samma period. Urvalet kom därför att begränsas till elever i årskurserna 1 och 3 på gymnasiet.

Deltagandet i undersökningen var frivilligt. Det var först och främst ett ställningstagande som rektorer och skolledningar måste ta. Antalet rektorer som godkände att undersökningen ägde rum var 154 och antalet som avböjde uppgick till 36; se kartan bredvid. Anledningen till att så många rektorer inte ville låta eleverna delta i undersökningen var främst att de ansåg att det hade varit för många enkätundersökningar på senare tid och att detta invercade

¹³ En teknisk beskrivning från SCB finns att tillgå hos Forum för levande historia

menligt på skolarbetet. Rektorerne hänvisade till enkättrötthet bland eleverna. Det var i första hand rektorer i storstäderna som avböjde deltagande.

Deltagandet var frivilligt även för eleverna. Totalt deltog 4 674 elever, vilket är 75 procent av eleverna i de skolor som valde att medverka i undersökningen. Tjugofem procent av eleverna var antingen frånvarande vid undersökningstillfället eller avböjde att delta. Till en del förklarades bortfallet med att eleverna var ute på yrkespraktik.

3.2 RESULTATENS GENERALISERBARHET

Bortfallet i föreliggande undersökning var relativt stort.¹⁴ För att kompensera för bortfall och säkerställa generaliserbarhet av resultaten utfördes en ”kalibrering” av data. SCB genomförde en omfattande bortfallsanalys med hjälp av ett stort antal registervariabler och tog fram så kallade kalibrerade vikter.¹⁵ Det gjorde det möjligt att generalisera resultaten till populationen ”elever i årskurserna 1 och 3 i gymnasieskolor i Sverige”.

I tabell 1 i tabellbilagan redovisas hur de elever som ingick i undersökningen överensstämde med populationen gymnasister i årskurs 1 och 3 läsåret 2009/2010 i Sverige efter ett antal bakgrundsvariabler. Med avseende på elevernas fördelning efter kön och årskurs samt föräldrarnas sysselsättningsgrad var skillnaderna marginella. Betydande skillnader fanns med avseende på gymnasieprogram, storstadsboende och föräldrarnas födelseländer. I undersökningen ingick en signifikant högre andel elever i yrkesförberedande gymnasieprogram, storstadsboende och elever med föräldrar födda i länder utanför Norden. Dessa skillnader var i hög grad en följd av den stratifiering som gjorts av urvalet.

3.3 MÄTINSTRUMENTET

Frågeformuläret omfattade 40 frågor och en rad frågebatterier. De hade utarbetats i samråd med en referensgrupp av experter på frågeundersökningar och det aktuella studieområdet.

Frågorna hade i hög grad formen av påståenden och avsåg att kartlägga aspekter av toleranta och intoleranta förhållningssätt bland gymnasieungdomar. Påståendena är avsiktligt tillspetsade för att få respondenterna att reagera spontant och utan eftertanke. Flera påståenden som ungdomarna fick ta ställning till uttryckte rasistiska, xenofoba, islamofoba, antisemitiska, antiromska och homofoba attityder. Det förekom påståenden som kan karaktäriseras som ”försåtliga” i sina formuleringar men vilkas syfte var att aktivera stereotypier samt antipatiska och fördomsfulla åsikter. Och det förekom påståenden som svarade mot åsikter i aktuella samhällsfrågor, som uppfattningar om mänskliga rättigheter, rättvisa, jämlikhet och inställning till svenskt bistånd.

Ett antal påståenden hade hämtats från tidigare undersökningar för att möjliggöra jämförelser. Till dessa hörde ett påstående om att det talas alldeles för mycket om nazismen och utrotningen av judar. Påståendet introducerades i en undersökning 1997 (Lange m.fl.) och avsåg att mäta om ungdomar tyckte att undervisning om Förintelsen var relevant för samtiden. Svaren skulle kunna indikera en önskan att glömma det förflutna men också en trötthet över informationsmängden eller undervisningens omfång. Vi jämförde svarsfördelningen på påståendet med svaren på hur mycket undervisning man sade sig ha fått om nazismens brott. Det visade sig att det var de som inte fått någon undervisning som var mest negativa till undervisning om nazismen och utrotningen av judar.¹⁶

¹⁴ För en diskussion om bortfallsproblematiken, se Lange 2008.

¹⁵ En kalibreringsrapport utarbetad av SCB finns att tillgå hos Forum för levande historia.

Ett annat påstående som upprepats i flera undersökningar var det antisemitiska påståendet om judarnas inflytande i världen. En jämförelse mellan detta påstående och de övriga som på ett eller annat sätt berör inställning till judar visar höga positiva korrelationer, vilket indikerar att attitydmåttet fungerar.

Det ska dock framhållas att det finns betydande svårigheter att jämföra undersökningsresultat även om identiska frågor och påståenden används, eftersom det finns många kontextuella faktorer som återverkar och är svåra att kontrollera för.

Stort utrymme ägnades frågor som kunde tjäna som tänkbara sambandsfaktorer. Till dessa hörde frågor om respondentens bedömning av sin sociala miljö, trivsel, intressen, oro och framtidsplaner. Till potentiella sambandsfaktorer hörde även ett stort frågebatteri om personlighetsegenskaper och värderingar samt frågor om skolundervisning om för undersökningen centrala teman.

3.4 REGISTERDATA

Undersökningen tillfördes data från skolregister som ger indikatorer på skolornas kvaliteter och karaktärer. Till dessa hörde betygsgenomsnitt för avgångsklasser våren 2009, antal språk i modersmålsundervisning annat än svenska samt uppgifter om lärartäthet och lärarbehörighet.

För att beskriva skolornas socioekonomiska karaktärer användes SAMS-data¹⁷ med utgångspunkt i elevernas bostadsadresser. För varje SAMS-område kring elevernas bostäder inhämtades registerdata om invandratäthet (efter ursprungsområden), bosatta efter sysselsättning, arbetslöshet, utbildningsnivå, genomsnittsnivåer på familjeinkomster och fördelning av ägandekategori av bostäder.

Från registret över totalbefolkningen hämtades data om elevernas föräldrar med avseende på sysselsättningsgrad och utbildningsnivå.

3.5 ANALYSMETODER

Faktoranalyser användes för att hitta mönster i samvariationer mellan ett större antal variabler. Det är en statistisk metod för att undersöka de inbördes relationerna mellan en mängd variabler och identifiera underliggande mönster, med vilket avses samvariation mellan olika frågor och påståenden. Faktoranalys är inte helt empiristyrkt utan kräver stort mått av teoretiskt förnuft (Djurfeldt & Barmark 2009). Med explorativ faktoranalys prövar man sig fram till en modell (faktorlösning) som på ett tillfredsställande sätt sammanfattar materialet. Med faktoranalysens hjälp kan vi således identifiera ett antal variabelgrupper (faktorer) och jämföra vilka faktorer som väger tyngst för olika elevgrupper.

Så kallade faktorladdningar anger styrkan i sambandet mellan manifesta (observerbara och mätbara) variabler, det vill säga svar på frågor i frågeformuläret och latent (inte observerbara och mätbara) variabler, det vill säga tolkningar av de faktorer som analysen resulterar i. Faktorladdningar kan ses som korrelationer mellan de enskilda variablerna och en faktor. Korrelationskoefficient är ett standardiserat mått som uttrycker graden av samvariation mellan två variabler.

Sammansatta mått, index, kan konstrueras på olika sätt. Faktorbaserade index kan bildas på grundval av en faktoranalys. Varje index omfattar de frågor och påståenden som samlats inom respektive faktor under förutsättning att den kan ges en meningsfull tolkning. Innehållsbaserade index

¹⁶ Påståendet användes även av Bachner & Ring (2005) där det korrelerade väl med andra antisemitiska påståenden.

¹⁷ SAMS = Small Area Market Statistics, är en databas som använder digitaliserade kartor indelade i mindre, socieologiskt meningsfulla områden.

konstrueras genom att frågor och påståenden som har besläktade innebörder samlas i ett mått. Oavsett tillvägagångssätt konstruerades index i föreliggande undersökning på följande sätt: först bildades ett enkelt additivt index genom summering av de i varje faktor ingående variabelernas värden. Sedan användes en vanligt förekommande formel, $I - ((a - a_{\min}) / r_a) \times S$, där I – det nya transformerade indexet, a – värdet på det additiva indexet, a_{\min} – det additiva indexets minimivärde, r_a – range, dvs. skillnaden mellan högsta och lägsta värde i det additiva indexet samt S – det önskade antalet skalsteg i det slutliga indexet. Det resulterade transformerade indexet har minimivärdet 0. Därefter måste en ”kantutjämning” äga rum, eftersom formeln oftast genererar värden med många decimaler. Antalet skalsteg (”S”) bestäms i förhållande till variationsvidden i det additiva ”råindexet”. Vid den slutliga omkodningen till heltalsvärden har vi försökt att i största möjliga utsträckning bevara formen hos fördelningen av värden på det additiva ”råindexet”. I vissa fall kan detta vara svårt på grund av mycket sneda fördelningar, dvs. extremt låga andelar instämmande (respektive avståndstagande) svar. Den använda formeln förutsätter en högre metrisk nivå än vad data i själva verket har, men om strikta metriska krav vore ett imperativ skulle kvantitativ samhälls- och beteendevetenskaplig forskning till stor del bli en omöjlighet.

När respondenter inte besvarar samtliga frågor uppstår interna bortfall. Detta problem kan hanteras på olika sätt. Ett sätt som vi använt i denna undersökning är ”imputation av medelvärden”. Låt oss som exempel ta frågan ”*Tycker du ... att nynazism är ett problem i Sverige i dag?*” Svartalternativen är ”Nej”, ”Tveksam”, ”Ja, till viss del”, ”Ja, absolut” och ”Ingen uppfattning”. För att kunna bearbeta den här typen av svar kvantitativt tillgriper man något som kan kallas ”pseudokvantifiering”, dvs. svartalternativen tillordnas numeriska värden. I detta fall har svaret ”Nej” kodats som 1, ”Tveksam” som 2 osv. fram till ”Ingen uppfattning”, som tilldelats talet 5.

Dessa siffror utgör inte tal i matematisk mening, utan används som indikatorer på en rangordning av graden av instämmande i påståendet. Medan svaret ”Ja, absolut” (kodat som 4) rimligen kan hävdas utgöra den starkaste graden av instämmande, ligger svartalternativet ”Ingen uppfattning” på en annan dimension – kodtalet 5 uttrycker inte ett ännu starkare instämmande än ”Ja, absolut”. Om man i beräkningar skulle behandla denna ”femman” som en indikator på starkaste instämmande i påståendet, skulle resultaten bli gravt missvisande. Därför måste svartalternativet ”Ingen uppfattning” (i andra frågor motsvaras det av t.ex. ”Vet ej”) uteslutas ur beräkningarna, dvs. betraktas som ”Ej svar”.

I detta exempel har cirka 26 procent av respondenterna (ovägda data) valt alternativet ”Ingen uppfattning”. Dessutom har 68 personer hoppat över frågan helt (internt bortfall eller ”missing”). Detta medför att drygt var fjärde gymnasieelev i undersökningen skulle falla bort i analysen av de resultat där variabeln förekommer. Olika elever har svarat ”Ingen uppfattning” på helt olika frågor, vilket även gäller internt bortfall (att hoppa över frågan). Detta leder i sin tur till att särskilt vid vissa typer av analyser, t.ex. faktoranalys och konstruktion av index (där flera frågor slås samman till ett sammansatt mått) ackumuleras dessa ”missing data” så att i slutvändan kan t.ex. 50 procent av respondenterna sakna värde på ett index.

För att motverka detta kan ”missing data” ersättas med medelvärden på variabeln för samtliga respondenter (givetvis beräknade utan svartalternativet ”Ingen uppfattning”). Detta skulle emellertid innebära ”våld på data”, eftersom det förekommer stora olikheter i medelvärden för variabeln i fråga mellan olika delkategorier av respondenter. En mer sofistikerad metod innebär att ”missing” ersätts med vad som kan kallas ”komplexa medelvärden”, dvs. medelvärden beräknade separat för olika kombinationer av relevanta bakgrundskännetecken.

I föreliggande undersökning har ”missing

data” ersatts med medelvärden beräknade separat för alla kombinationer av bakgrundsvariablerna årskurs (1 och 3), gymnasieprogram (studieförberedande – övriga), svensk/utländsk bakgrund och kön. Detta innebär att varje ”missing value” på variabeln (samt på de flesta bland de övriga frågorna) har ersatts med något av de 16 medelvärdena. Således har t.ex. en flicka med svensk bakgrund som går i årskurs 3 på studieförberedande program och saknar värde på variabeln fått medelvärde för denna kategori, medan en pojke med utländsk bakgrund som går i årskurs 1 på övriga program och saknar värde på variabeln har fått ett annat medelvärde som beräknats för denna kategori. På så sätt deltar samtliga respondenter i alla analyser.¹⁸ Att detta sätt att hantera ”missing values” inte medför något större ”våld på data” kan visas genom att jämföra medelvärdet för variabeln beräknat för den variant av variabeln där ”Ingen uppfattning” kodats om till ”missing” med medelvärdet för samma variabel där ”missing” ersatts med komplexa medelvärden, se nedan:

Ett enkelt sätt att presentera resultaten är att för varje fråga eller påstående (dvs. variabel) visa svarsprocent på varje svarsalternativ. Detta kan emellertid betecknas som ”rådata” som inte ger någon som helst inblick i vare sig ”intensitetsni-

vån” hos de åsikter som variablerna handlar om eller relationer mellan olika variabler. Ett grundsyfte med dataanalys är emellertid att ”kondensera” data så långt det går utan att samtidigt förvränga de mönster som kan finnas där. Att ange medelvärden för samtliga variabler är ett litet steg på vägen mot kondensering eller reducering av datamängden. Korstabeller där en variabel tabuleras mot en annan kan ge en fingervisning om beroendeförhållanden mellan svaren på olika frågor, men bakom en enkel korstabell kan det finnas ett okänt antal faktorer som i bakgrunden påverkar det samband som korstabellen demonstrerar. Samma begränsning gäller de olika sambandsmått (korrelationskoefficienter) som används i dataanalyser – en koefficient som tyder på t.ex. ett starkt positivt samband mellan två variabler kan krympa dramatiskt om man med hjälp av s.k. partialkorrelation kontrollerar den inverkan som andra faktorer kan ha på sambandet i fråga.

En hel arsenal av s.k. multivariata metoder har utvecklats för att möjliggöra samtidig analys av ett antal faktorerers inverkan på en viss variabel. I föreliggande undersökning har två sådana metoder använts: Multiple Classification Analysis (MCA)¹⁹ och Multilevel Modelling Method (MLM).²⁰

Komplexa medelvärden (samtliga respondenter, vägda data)	Medelvärde	
Vx ("Ingen uppfattning" – missing)	2,7167 (= 2,72)	n= 198 485
Vm ("Ingen uppfattning" och "Ej svar" – komplexa medelvärden)	2,7158 (= 2,72)	n= 266 904

¹⁸ En invändning som rests mot imputering av medelvärden (även "komplexa" dito) som ersättningar för internt bortfall och icke kvantifierbara svarsalternativ är att denna metod medför underskattning av variansen i data (Rässler 2004). Invändningen är korrekt i så måtto att även i föreliggande studie är variansen hos variabler med imputerade medelvärden något lägre än hos de "ursprungliga" versionerna av samma variabler. Skillnaderna är emellertid mycket små – de överskrider sällan 10 hundradelar (t.ex. standardavvikelse 0,87 i stället för 0,96) – och med hänsyn till det faktum att precisionen i den typ av data som denna undersökning genererat är ganska låg torde sådana skillnader sakna betydelse i analysen av resultaten.

¹⁹ MCA (Multiple Classification Analysis) är en multivariat analysmetod som kännetecknas av flera fördelar. Oberoende variabler kan vara nominala eller ordinala klassifikationer, men de olika nominala eller ordinala kategorierna behöver inte kodas om till "dummy-variabler" som fallet är vid användning av multipel regression. Den underliggande modellen i MCA är additiv. Svag metrisk nivå hos data samt icke linjära relationer mellan prediktorer och den beroende variabeln kan hanteras inom MCA. Den är analog med multipel regression med användning av "dummy-variabler" men presenterar resultaten på ett mer lättillgängligt sätt. "Skenbara" samband uppenbaras mycket tydligt. MCA presenterar bl. a. medelvärden för den beroende variabeln korrigerade för den inverkan som de i analysen valda oberoende variablerna kan ha. Innebörden av betakoefficienter i MCA är analog med dito i multipel regression (Hardy & Baird 2004).

²⁰ MLM (Multilevel Modeling Method) är en annan variant av regressionsanalys som vi har använt för att studera relationen mellan data på strukturell nivå och individnivå, i detta fall registerdata visavi elevsvar. Metoden utgår från antagandet att individer samverkar med den sociala kontext de tillhör och tar hänsyn till att det finns variation mellan t.ex. skolor som inte kan förklaras av elevernas individuella svarsvariation (jfr Hjerm 2009).

4 Elevers attityder till utsatta grupper läsåret 2009/2010

Resultatredovisningen inleds med analyser av gymnasieelevers attityder läsåret 2009/2010. I undersökningen ingick ett stort antal attitydrelaterade påståenden som handlade om invandring, invandrare, judar, muslimer, romer, personer med funktionsnedsättningar och personer med homosexuell läggning. Resultatredovisningen fortsätter med analyser av samband mellan olika attitydmått och elevernas sociala och kulturella bakgrunder, skolor och skolmiljöer, kunskaper, intressen och personliga värderingar. Med tillgång till såväl registerdata, skoldata som individdata analyseras samband stegvis fram med hjälp av statistiska metoder. Kapitlet avslutas med en analys som sammanfattar de olika variablernas betydelse för fientliga eller intoleranta attityder. De olika frågeställningar som inledningsvis reses kommer att relateras till resultaten.

4.1 FEM INDEX OCH ÅSIKTSDIMENSIONER

Underlaget för att mäta gymnasieelevernas attityder till utsatta grupper 2009 bestod av tre uppsättningar attitydrelaterade påståenden, totalt 39 påståenden som avsåg att mäta inställning till

muslimer, invandrare²¹, romer, judar, homosexuella, personer med funktionsnedsättning, till Sverige och svenskarna. I tabellbilaga, redovisas svarsfördelningarna för de enskilda påståendena. Resultaten uppvisar en delvis svårtolkad bild av gymnasieelevernas inställning. Svarsalternativen "Tveksam", "Ingen uppfattning" och "Vet ej" användes relativt ofta. Dessutom var det en hel del som inte lämnade svar på enskilda frågor.²²

Påståenden om muslimer, judar och homosexuella var numerärt flest. Det var en följd av att frågorna förekommit i tidigare undersökningar, vilket analyseras i kapitel 5. Två nya påståenden som sökte fånga inställning till muslimer resulterade framför allt i tvekan i svar. Inför påståendet om att muslimska män förtrycker kvinnor mer än andra svarade närmare hälften varken instämmande eller avståndstagande. Detsamma gällde för påståendet om att islam leder till terrorism. Det antisemitiska påståendet "på grund av Israels politik tycker jag alltmer illa om judar", resulterade i att en tredjedel tog tydligt avstånd medan övriga gav mer tvekan i svar och hela fyrtio procent svarade att de inte hade någon uppfattning.

Tre påståenden avsåg inställningen till romer. Andelen tveksamma var hög men fler var de som använde svarsalternativet "Har ingen upp-

²¹ Invandring betyder i praktiken tillstånd för flyktingar som beviljas asyl i Sverige i enlighet med internationella konventioner. Individuella skyddsbehov från krigs- och konfliktområden är de huvudsakliga skälen till att asyl beviljas.

²² Med en beprövad statistisk metod, så kallad "imputering", har medelvärden använts för att uppskatta svar även från elever som inte svarat på varje enskild fråga, se avsnitt 3.5.

fattning”. Svartsfördelningen för två påståenden som rörde personer med funktionsnedsättning visade att det inte fanns någon entydig hållning. Medan hälften av eleverna höll med om att personer med funktionsnedsättningar har lika lätt att förstå som alla andra, tog endast 1 procent avstånd från påståendet om att barn med adhd för sin egen skull ska gå i specialklasser. Andelen tveksamma var stor inför båda påståendena om funktionsnedsättningar.

En av fyra respektive en av fem tog helt avstånd från påståenden om att invandringen förstör den svenska kulturen och att invandrare måste eftersträva att bli så lika svenskarna som möjligt. Hälften av eleverna tog tydligt avstånd från påståendet om att giftermål bör ske inom den egna kulturella gruppen. Samtidigt var uppemot hälften av eleverna tveksamma eller gav mindre entydiga svar. Endast tre procent gav fullt stöd för ett påstående som föreslog att invandrare borde få förtur till jobb och hälften tog helt avstånd.

Attitydrelaterade påståenden som syftar på de utsatta minoritetsgrupper som står i fokus för denna undersökning har faktoranalyserats i flera omgångar. De erhållna faktorstrukturerna var svårtolkade i samtliga fall och kunde därför inte oproblematiskt läggas till grund för indexkonstruktion. Vi övergav därför den faktorbaserade indexmodellen och övergick till innehållsbaserad, vilket resulterade i fem index baserade på totalt 26 attitydrelaterade påståenden.²³

Indexen, som uttrycker förhållningssätt till fem utsatta grupper, är relativt lätta att tolka med avseende på innebörd.²⁴

INDEX 1 ”Inställning till invandrare” är sammansatt av sju påståenden som uttrycker vanligt förekommande uppfattningar om invandring och

flyktingar. Ju fler av dessa påståenden som den enskilde eleven instämt med desto mer negativ är hans/hennes inställning till invandrare och flyktingar. ”Intolerant” inställning innebär konsekvent instämmande (helt eller delvis) i samtliga påståenden.²⁵

**Påståenden som ingår i index 1,
Inställning till invandrare:**

- ”Invandring är (inte) bra för Sveriges ekonomi”
- ”Invandring är (inte) bra för Sveriges kultur”
- ”Sverige borde (inte) tillåta invandring från fattiga utomeuropeiska länder”
- ”Utomeuropeiska invandrare ska återvända hem”
- ”Sverige bör (inte) fortsätta ta emot flyktingar”
- ”Invandrare bör bli så lika svenskarna som möjligt”
- ”För stor utomeuropeisk invandring förstör svensk kultur”

Index 2 ”Inställning till muslimer” är sammansatt av fem påståenden som citerar förekommande uppfattningar om muslimer och islam. Ju fler av dessa påståenden som den enskilde eleven instämt i desto mer negativ är hans/hennes inställning till muslimer. ”Intolerant” inställning innebär konsekvent instämmande (helt eller delvis) i samtliga påståenden.

**Påståenden som ingår i index 2,
Inställning till muslimer:**

- ”De flesta muslimer är (inte) laglydiga”
- ”Programledare i tv får (inte) ha slöja”
- ”De flesta muslimer vill leva på bidrag”
- ”Muslimska män förtrycker kvinnor mer än andra”
- ”Islam är den religion som naturligt leder till terrorism”

INDEX 3, ”Inställning till romer”, är sammansatt av två påståenden som uttrycker förekommande negativa uppfattningar om romer. Elever som instämt (helt eller delvis) i båda påståendena kan antas ha en intolerant inställning till romer.

²³ De påståenden som syftade på inställning till personer med funktionsnedsättningar uppvisade svårtolkade samband med varandra och i stort sett inga samband alls med de 26 som bildade underlaget för de fem indexen. De uteslöts därför från den här analysen men kommer att bearbetas vidare vid en senare tidpunkt.

²⁴ Samtliga påståenden har kodats så att de har samma riktning med avseende på dimensionen positiv-negativ för jämförbarhetens skull.

²⁵ Uttrycket ”konsekvent instämmande” måste modifieras något. I det föregående har vi påpekat att kodningen av ett antal påståenden har kastats om (1=4, 2=3 osv.) med syftet att få samtliga påståenden att uttrycka samma värderande riktning (positiv-negativ). Det är således inte ordalydelsen hos påståendet som ändrats utan endast de kodtal som tillskrivits svarsalternativen. ”Inte” inom parentes i tabellerna ovan betyder att respondenterna tog avstånd (helt eller delvis) från t.ex. påståendet ”Invandring är bra för Sveriges ekonomi”.

**Påståenden som ingår i index 3,
Inställning till romer:**

"Romerna utnyttjar sociala förmåner mer än andra"

"Romerna ägnar sig åt kriminalitet mer än andra"

INDEX 4, "Inställning till judar", är sammansatt av fyra påståenden som citerar förekommande uppfattningar om judar. Ju fler av dessa påståenden som den enskilde eleven instämt i desto mer negativ är hans/hennes inställning till judar. "Intolerant" inställning innebär konsekvent instämmande (helt eller delvis) i samtliga påståenden.

**Påståenden som ingår i index 4,
inställning till judar:**

"Judarna har för stort inflytande i världen i dag"

"Det talas för mycket om nazism och Förintelsen"

"Det ligger mycket sanning i påståendet "Judar är snåla"

"På grund av Israels politik tycker jag alltmer illa om judar"

INDEX 5 "Inställning till homosexuella" är sammansatt av fyra påståenden som uttrycker förekommande uppfattningar om homosexuella. Ju fler av dessa påståenden som den enskilde eleven instämt i desto mer negativ är hans/hennes inställning till homosexuella. "Intolerant" inställning innebär konsekvent instämmande (helt eller delvis) i samtliga påståenden.

**Påståenden som ingår i index 5
Inställning till homosexuella:**

"Hiv och aids naturens straff för homosexuella män"

"Homosexuella ska (inte) få adoptera barn"

"Homosexualitet är en sjukdom"

"(Inte) lika naturligt att vara homosexuell som heterosexuell"

Det finns ett relativt starkt samband mellan index 1 och 2, inställning till invandrare och inställning till muslimer. I viss mån är detta förstäligt, eftersom många invandrare kommer från muslimska länder. Korrelationskoefficienten 0,72 innebär dock att det finns en hel del variation som inte är gemensam för båda åsiktsdimensionerna. Detta gäller i ännu högre grad de övriga sambanden, där korrelationskoefficienterna är betydligt lägre. Det finns således stöd för att hålla isär de fem

olika inställningarna och betrakta dem som relativt oberoende av varandra.

I **TABELL 1** redovisas den procentuella fördelningen av elever över de sex skalstegen för vart och ett av de fem indexen. Eftersom de fem indexen är baserade på ställningstaganden av varierande "styrka", riktade mot specifika grupper, och uttrycker olika åsiktsdimensioner kan de inte jämföras direkt.

Skalsteg 1 anger den mest positiva inställningen och skalsteg 6 anger den mest negativa inställningen. De elever som placeras i skalsteg 1 har (helt eller delvis) instämt i samtliga påståenden som har en positiv innebörd och tagit avstånd från negativa påståenden. De har med andra ord visat att de hyser rakt igenom toleranta värderingar. De elever å andra sidan som placerar sig i skalsteg 6 har uttryckt ett tydligt instämmande (helt eller delvis) i samtliga påståenden som har en negativ innebörd och ett avståndstagande från positiva påståenden. De kan därför sägas hysa intoleranta värderingar.

Vi kan konstatera att andelen toleranta är större än andelen intoleranta för vart och ett av de fem attitydmåtten. Störst är skillnaden mellan dem som uttrycker en tolerant respektive intolerant inställning till homosexuella. Hela 28 procent av eleverna har placerat sig på steg 1 som innebär den mest positiva inställningen och 9 procent av eleverna i det "motsatta lägret". För det index som mäter inställning till muslimer är andelen elever på det lägsta steget 7 procent och andelen med det högsta värdet 9 procent.

En förenklad redovisning av elevernas attityder visas i **TABELL 2**. Här används tre kategorier som benämnts: "positiv" inställning (som motsvarar skalsteg 1+2 i tabell 1), "ambivalent" inställning (som motsvarar skalsteg 3+4 i tabell 1) och "negativ" inställning (som motsvarar skalsteg 5+6 i tabell 1). Den förenklade redovisningen innebär att bland de elever som har en positiv inställning finns de elever som visade sig vara mest toleranta

Tabell 1. Andelar gymnasieelever efter skalsteg 1–6 för de fem indexen. Det lägsta skalsteget anger den mest positiva inställningen och det högsta steget anger den mest negativa inställningen. Vägda data.

TABELL 1					
INDEXENS SKALSTEG	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
1	15,5	8,8	13,2	9,3	27,9
2	22,5	20,8	13,0	19,1	25,9
3	29,0	28,1	28,9	31,6	14,7
4	15,2	23,6	20,4	21,5	13,1
5	10,4	11,9	17,0	12,1	9,8
6	7,5	6,8	7,5	6,5	8,6
Totalt	100	100	100	100	100

Tabell 2. Andelar (i procent) elever i de tre förenklade indexkategorierna. Vägda data.

TABELL 2					
FÖRENKLAD KATEGORISERING AV DE 6-GRADIGA INDEXEN	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Positiv	38,0	29,6	26,3	28,4	53,8
Ambivalent	44,1	51,7	49,3	53,1	27,9
Negativ	17,9	18,7	24,5	18,6	18,4
Totalt	100	100	100	100	100

(skalsteg 1 i tabell 1) och bland de elever som har en negativ inställning finns de elever som visade sig mest intoleranta (skalsteg 6 i tabell 1). Elever som har en mer tveksam och mindre entydig uppfattning, som vi har benämnt ”ambivalenta”, är av speciellt intresse i denna undersökning, eftersom de kan förmodas vara mer öppna för påverkan, kunskaper och argument.

När det gäller måttet på inställning till muslimer och måttet på inställning till judar uppgår andelen elever med en ambivalent inställning till drygt hälften. Av tabellen framgår att mer än hälften av eleverna har en positiv inställning till homosexuella och en knapp femtedel har en

negativ inställning. Attityderna till romer är polariserade, en fjärdedel av eleverna har en positiv inställning och en fjärdedel har en negativ inställning. Hälften av eleverna har en ambivalent inställning till romer. Drygt hälften av eleverna har även ambivalenta inställningar till muslimer och till judar. Andelen med negativa inställningar är ungefär en femtedel av eleverna.

Med dessa fem index för inställning till ut-satta grupper går vi nu vidare för att undersöka vilka elever som överväger bland positiva, ambivalenta och negativa och undersöker vilken betydelse olika bakgrunder och miljöer har för elevernas inställning.

4.2

SAMBAND MELLAN GYMNASIEELEVERNAS ATTITYDER OCH DERAS SOCIALA MILJÖER

BAKGRUNDENS BETYDELSE

Betydelse av kön, ålder och gymnasieprogram

Denna undersökning bekräftar resultat från tidigare undersökningar.²⁶ För samtliga fem attitydmått (inställning till invandrare, inställning till muslimer, inställning till romer, inställning till judar och inställning till homosexuella) uppvisar flickor mer positiva attityder än pojkar, se tabellerna 3–7 i tabellbilaga. Störst är skillnaderna mellan pojkars och flickors inställning till homosexuella. Tre fjärdedelar av flickorna uttrycker positiva attityder jämfört med en tredjedel av pojkarna. Pojkarnas attityder i detta avseende är relativt jämnt fördelade mellan positiva, ambivalenta och negativa.

Sambandet mellan elevernas ålder och attityder till utsatta grupper är svagare än för kön, men vi kan ändå konstatera att de som är äldre och går tredje året på gymnasiet är något mer positivt inställda och något mindre ambivalenta respektive negativt inställda än de yngre. När det gäller inställning till romer har majoriteten av eleverna i årskurs 1 uttryckt ambivalent hållning, vilket är betydligt fler än vad fallet är hos dem som går i årskurs 3.

Elever på studieförberedande program har mer positiva attityder än elever som går på övriga program. För samtliga attitydmått är såväl andelen

negativa som andelen ambivalenta lägre för dem som går på studieförberedande program jämfört med dem som går på övriga program.

Betydelse av nationell bakgrund

Resultaten i denna undersökning bekräftar tidigare iakttagelser. Elever med svensk bakgrund uppvisar mer negativa inställningar och mer ambivalenta förhållningssätt till invandring och invandrare samt muslimer jämfört med elever med utländsk bakgrund, se tabellerna 3–7 i tabellbilaga. En femtedel av elever med svensk bakgrund har en negativ inställning till invandrare och muslimer. Mer än hälften av elever med svensk bakgrund är ambivalenta i sin inställning till muslimer.

Omvänt förhåller det sig med attityder till homosexuella och till judar. Elever med svensk bakgrund uttrycker i betydligt högre grad en positiv inställning till såväl homosexuella som judar jämfört med elever med utländsk bakgrund.²⁷ Skillnaderna mellan andelar ambivalenta är små. Drygt hälften av elever med svensk bakgrund och knappt hälften av de invandrade är ambivalenta när det gäller inställning till judar. Bland elever med utländsk bakgrund är omkring en tredjedel negativa till såväl judar som homosexuella.

Skillnaderna är inte lika tydliga när det gäller inställning till romer. Hälften av eleverna uttrycker ambivalens oavsett bakgrund. Elever med utländsk bakgrund är något mer negativa jämfört med sina svenska jämnåriga.

När elevernas ålder och studieprogram tillförs jämförelsen framgår att det är pojkar med svensk bakgrund på de yrkesinriktade gymnasieprogrammen i årskurs 1 som visar den mest negativa inställningen till invandrare och muslimer. Bland elever

²⁶ Se Ring & Morgentau (2004); Bachner & Ring (2005) och Otterbeck & Bevelander (2006).

²⁷ I denna undersökning ingår 899 elever med utländsk bakgrund och 3 768 elever med svensk dito. Till kategorin svensk bakgrund räknas elever som själva är födda i Sverige och har högst en förälder född utomlands. Till utländsk bakgrund räknas elever som är födda utomlands och vars båda föräldrar är födda utomlands samt de som är födda i Sverige men vars båda föräldrar är födda utomlands.

²⁸ Totalt uppgav 43 procent att de tillhörde Svenska kyrkan, 9 procent uppgav annan kristen församling (3 procent för respektive katolsk, ortodox och frikyrklig), 7 procent islamsk tro (2 procent shia och 5 procent sunni) och 0,2 procent judisk församling. 4 procent använde sig av möjligheten att skriva in annan religions-tillhörighet. Av dessa svarade några elever "frikyrkor" (Jehovas vittnen och Scientologkyrkan), några svarade buddhism, andra svarade att de tror på Gud men inte tillhörde någon församling. Flera ungdomar lämnade svar utan relevans.

Tabell 3. Gymnasieelever efter nationell bakgrund och religion. Radprocent. Vägda data.

TABELL 3					
RELIGIÖS TRO/TILLHÖRIGHET					
NATIONELL BAKGRUND	SVENSKA KYRKAN	ÖVRIGA KRISTNA: FRIKYRKA ORTODOX KATOLSK	ISLAM: SUNNI OCH SHIA	ANNAT	INGET RELIGIÖST SAMFUND
Svensk	51	5	1	3	40
Utländsk	8	25	36	9	23
Totalt	43	9	7	4	37

med utländsk bakgrund finns en högre andel med negativ inställning till judar och homosexuella bland pojkar i årskurs 1 på förberedande program.

Betydelse av religion

Närmare två tredjedelar av gymnasieeleverna uppgav tillhörighet till någon religion, tro eller församling och en dryg tredjedel svarade att de inte hade någon religiös tillhörighet.²⁸ Intressant nog överensstämde svarsfördelningen mycket väl med den som framgick av 2003 års undersökning.

TABELL 3 visar att 78 procent av elever med utländsk bakgrund uppger religiös tillhörighet. Motsvarande andel bland elever med svensk bakgrund är 60 procent. En tredjedel av elever med utländsk bakgrund är kristna och en dryg tredjedel är muslimer. Hälften av eleverna med svensk bakgrund uppgav tillhörighet till Svenska kyrkan.

Resultaten från denna undersökning bekräftar tidigare iakttagelser av sambanden mellan religionstillhörighet och inställning till utsatta grupper, se tabeller 3–7 i bilaga. När det gäller inställning till homosexuella visar jämförelsen att de som tillhör Svenska kyrkan har mer positiva attityder än övriga. Bland elever som uppgivit tillhörighet till islamska församlingar är andelarna ambivalenta och negativa högre än för övriga religiösa kategorier. Denna grupp elever har även en mer negativ

inställning till judar medan övriga visar ett huvudsakligen ambivalent förhållningssätt till judar.

Bilden är återigen mindre tydlig och huvudsakligen ambivalent när det gäller inställning till romer. Flertalet är ambivalenta. Det gäller såväl för de religiösa som för dem som saknar religion.

När det gäller sambanden mellan inställning till muslimer och religionstillhörighet förhåller sig elever som tillhör olika kristna grupper och elever som saknar religionstillhörighet på liknande sätt. Ungefär en fjärdedel är positiva, hälften ambivalenta och en femtedel negativa.

För inställning till invandrare är andelen ambivalenta lägre och andelen med positiva attityder högre för dem som hör till kristna församlingar utanför Svenska kyrkan jämfört med övriga.

Föräldrarnas utbildningsnivå

Familjens socioekonomiska status bestäms i hög grad av föräldrarnas utbildningsnivå. Bland elevernas föräldrar är andelen med förgymnasial utbildning 8 procent, andelen med gymnasial utbildning 48 procent och andelen med eftergymnasial utbildning 44 procent.²⁹ En jämförelse mellan föräldrarnas utbildningsnivå och elevernas inställning till utsatta grupper visar entydigt att ju högre utbildning föräldrarna har desto mer positiva är elevernas attityder till utsatta grupper,

²⁹ Data är hämtade från registret över totalbefolkningen

se tabeller 3–7 i bilaga. När det gäller inställning till invandrare uttrycker drygt 70 procent av elever med de högst utbildade föräldrarna en positiv hållning.

Vad beträffar inställning till romer har elever med de högst utbildade föräldrarna visserligen en högre andel med en positiv inställning än övriga elever, men samtidigt är närmare hälften av eleverna ambivalenta.

VÄNSKAPENS BETYDELSE

Återkommande i olika studier påvisas att de som har erfarenhet av människor från en annan kultur har en mer positiv inställning till denna kultur. Detta brukar kallas kontakthypotesen. I enlighet med denna hypotes sökte vi svar på följande frågor: Är ungdomar med många vänner från olika delar av världen mer toleranta än de som inte har det? Är ungdomar med svensk bakgrund som har vänner från andra kulturella, etniska och nationella minoriteter mer toleranta än andra svenska ungdomar?

Vänskapsrelationer bland eleverna i bostadsområdena var mycket vanliga. Nio ungdomar av tio uppgav att de hade en vän i samma bostadsområde och hälften att de hade många vänner, se svarsfördelningar i tabellbilaga 2.

Vän från utsatta grupper

Ungdomarna tillfrågades om de hade vänner med afrikansk, arabisk, judisk, muslimsk och romsk bakgrund, se fördelningen efter bakgrund i **TABELL 4**.

Tabellen visar att det är väsentligt fler elever med utländsk bakgrund jämfört med elever med svensk bakgrund som har vänner med afrikansk, arabisk, judisk, muslimsk och romsk bakgrund. Eleverna tillfrågades även om de hade någon vän med funktionsnedsättning, som t.ex. sitter i rullstol, och om de hade någon vän som var homosexuell.

TABELL 5 visar att det är tre gånger fler flickor än pojkar som har någon vän som är homosexuell. Betydligt fler elever som går på yrkesförberedande program uppgav att de hade någon vän som var funktionshindrad jämfört med elever på studieförberedande program. I övrigt var det små skillnader mellan de olika kategorierna av elever.

Sambandet mellan hur eleverna uppfattar grupper i samhället som utsätts för fördomar och särbehandling och att själv ha någon vän med denna bakgrund visas i **TABELL 6**.

Av tabell 6 framgår att det finns ett starkt samband mellan att ha en vän och hur man värderar människor med samma bakgrund. De som hade en vän som var afrikan, jude, muslim eller rom var oftare positivt inställda till afrikaner, judar,

Tabell 4. Andelar i procent efter fyra bakgrundskännetecken som uppgivit att de har flera vänner med afrikansk, arabisk, judisk, muslimsk och/eller romsk bakgrund. Vägda data.

TABELL 4								
HAR FLERA VÄNNER MED FÖLJANDE BAKGRUND:	KÖN		ÅRSKURS		GYMNASIEPROGRAM		NATIONELL BAKGRUND	
	POJKAR	FLICKOR	1	3	STUDIE- FÖRBERED.	ÖVRIGA	SVENSK	UTLÄNSK
Afrikansk	12	9	14	6	12	10	5	36
Arabisk	17	14	19	11	19	14	9	43
Judisk	3	1	2	2	2	2	2	3
Muslimsk	24	22	26	18	25	21	13	62
Romsk	5	2	5	2	3	4	1	12

muslimer och romer jämfört med dem som saknade vänner med dessa bakgrunder. Sambandet var starkast när det gäller vänner med muslimsk bakgrund och bedömning av muslimer i allmänhet. Sambandet var svagt för romer.

Eftersom det inte fanns någon tidsdimension i analysen går det inte att uttala sig om orsaksriktningen eller bedöma om andra egenskapers och livsomständigheters inverkan.

Mångkulturellt vänindex

Ett ”mångkulturellt” vänindex konstruerades utifrån antal vänner med olika kulturell bakgrund. I indexet ingick förutom vänner med afrikansk, arabisk, muslimsk och romsk bakgrund även vänner med latinamerikansk bakgrund. Fördelningen visas i **TABELL 7**.

Nio procent av eleverna hade vänner med

Tabell 5. Andelar elever (i procent) efter fyra bakgrundskännetecken som uppgivit att de har en vän som är fysiskt eller psykiskt funktionshindrad och som har någon vän som är homosexuell. Vägda data.

TABELL 5									
HAR NÅGON VÄN SOM ÄR	KÖN		ÅRSKURS		GYMNASIEPROGRAM		NATIONELL BAKGRUND		TOTALT
	POJKAR	Flickor	1	3	STUDIE-FÖRBERED.	ÖVRIGA	SVENSK	UTLÄNDSK	
Fysiskt eller psykiskt funktionshindrad	24	26	24	27	24	32	26	22	28
Homosexuell	16	44	27	32	27	28	30	29	30

Tabell 6. Relationen mellan att ha vänner med en viss bakgrund och inställningen till den grupp som vännerna har sin bakgrund i.³⁰ Radprocent. Vägda data.

TABELL 6						
VÄNNER MED FÖLJANDE BAKGRUND		ANDELAR I PROCENT MED OLIKA INSTÄLLNING TILL GRUPPEN I FRÅGA SKALA FRÅN 1 (MYCKET NEGATIV) TILL 6 (MYCKET POSITIV). FÖRENKLAD SKALA NEDAN: "NEGATIV" = 1 ELLER 2, "AMBIVALENT" = 3 ELLER 4; "POSITIV" = 5 ELLER 6				
		NEGATIV	AMBIVALENT	POSITIV	INGEN UPPFATTNING	SAMTLIGA
Afrikansk	Inga	9	36	27	28	42
	Minst en	5	34	46	15	41
Judisk	Inga	13	35	21	32	77
	Minst en	6	31	42	22	23
Muslimsk	Inga	31	35	11	24	36
	Minst en	14	35	34	17	64
Romsk	Inga	25	29	13	34	80
	Minst en	21	32	25	22	20

³⁰ Afrikansk: Chi2 p = 0,001; C = 0,22; Judisk: Chi2 p = 0,001; C = 0,20. Muslimsk: Chi2 p = 0,001; C = 0,27; Romsk: Chi2 p = 0,001; C = 0,16. C = kontingenskoefficient.

samtliga bakgrunder och en av tio hade inte någon sådan vän. Flertalet hade några få vänner med någon av dessa bakgrunder. Hur sambanden mellan indexen för inställning till utsatta grupper och det mångkulturella vänindexet ser ut framgår av **TABELL 8**.

Tabellen visar måttliga negativa samband mellan det mångkulturella vänindexet och indexen för inställning till invandrare och till muslimer. Det betyder att en hel del elever som har många vänner med invandrarbakgrund är positivt inställda till invandrare och till muslimer. Sambanden är starkare för elever med svensk bakgrund än för elever med utländsk. Koefficienterna i tabellen

Tabell 7. Andelar elever över skalstegen i indexet för sammanslagna vänskapsrelationer. Ju högre indexvärde desto fler vänner med afrikansk, arabisk, latinamerikansk, muslimsk och romsk bakgrund. Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 7	
INDEXETS SKALSTEG	ANDELAR I %
1	10
2	14
3	36
4	20
5	11
6	9

säger ingenting om orsakssambandens riktning, vad som föregår vad.

BETYDELSEN AV SKOLORNAS KARAKTÄRER

Undersökningen omfattade 154 gymnasieskolor i Sverige läsåret 2009/2010. Skolornas geografiska spridning framgår av Sverige kartan, sid. 24. Samtliga län och regioner i Sverige är representerade i undersökningen. Storstäder är något överrepresenterade i undersökningen på grund av urvalets stratifiering (se tabell 1.3 i bilaga).

Kommunstorlekens betydelse

Andelen elever i de tre storstadsområdena uppgår till 40 procent och elever i andra städer och kommuner utgör 60 procent.

En jämförelse av attityder bland elever i storstäder och i övriga landet visar att storstadselever är mer positiva och mindre ambivalenta jämfört med ungdomar i övriga län, se tabellbilaga 3–7. Till exempel är en tredjedel bland elever i storstäderna positivt inställda till judar medan de positivt inställda bland elever i övriga landet utgör en fjärdedel.

För dem som är negativt inställda till homosexuella, till judar och till romer har dock inte bostadsorten någon betydelse. Andelen elever med negativ inställning till judar och till homosexuella

Tabell 8. Samband mellan index för inställning till utsatta grupper och "mångkulturellt" vänindex, separat för elever med svensk respektive utländsk bakgrund. Korrelationskoefficienter större än 0,05 är statistiskt säkerställda. Vägda data.

TABELL 8					
	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Svensk bakgrund	-0,20	-0,19	-0,11	-0,07	-0,06
Utländsk bakgrund	-0,15	-0,21	-0,01	0,09	-0,06
Samtliga	-0,24	-0,22	-0,07	0,06	0,05

utgör en knapp femtedel av såväl elever i storstäder som elever i andra kommuner. Andelen med en negativ inställning till romer uppgår till en fjärdedel av såväl elever i storstäder som elever i övriga orter i landet.

Skolornas karaktärer

Med tanke på att undersökningen studerar attityder hos elever i gymnasieskolor har det varit angeläget att studera gymnasieskolornas karaktärer och miljöer. Dessa mått är baserade på områdesdata, skolregisterdata och registret över totalbefolkningen. De områdesdata som använts avser de bostadsområden från vilka eleverna i varje skola kommer (SAMS-data). Varje skola har således beskrivits med avseende på den elevpopulation som befolkar den. SAMS-data om elevernas bostadsområden beskriver de boende med avseende på andelen förvärvsarbetande, inkomstnivåer, utbildningsnivåer, boendeformer och födelseländer.

Index för skolkaraktär

De variabler som beskriver elevernas bostadsområden har faktoranalyserats. Analysen resulterade i två faktorer. Faktorerna lades till grund för två index som beskriver den socioekonomiska och ”mångkulturella” miljö som elevpopulationen i varje skola skapar. De två indexen för ”skolkaraktär” är konstruerade på följande sätt:

INDEX 1 beskriver skolornas karaktärer med hjälp av data om elevernas bostadsområden rörande andelar utomeuropeiska invandrare, hyreslägenheter, låginkomsttagare och invandrare från EU-länder utom Norden samt andel födda i Sverige. Ju högre värde på index 1 desto fler elever i skolan som bor i områden med växande andelar boende med utomeuropeisk härkomst, hyreslägenheter, låginkomsttagare och invandrare från EU-länder utanför Norden samt minskande andelar födda i Sverige. Vi kallar detta index ”grad av invandratäthet”.

INDEX 2 beskriver skolornas karaktärer med hjälp av data om elevernas bostadsområden rörande andelar boende med höga inkomster och hög utbildning. Ju högre värde på index 2 desto fler elever i skolan som bor i områden med växande andelar höginkomsttagare och personer med högskoleutbildning samt minskande andelar boende med enbart förgymnasial utbildning och personer med medellåga inkomster. Vi kallar detta index ”grad av höginkomsttagare”.

I **TABELL 9** visas andel skolor i undersökningen efter olika värden på de två indexen. En skola av tio karaktäriseras av att eleverna kommer från områden med liten andel invandrare, arbetslösa och hyresrätter. En skola av tio karaktäriseras av att eleverna kommer från områden med hög andel invandrare, arbetslösa och hyresrätter. Samma andelar skolor har elever från områden med hög andel högutbildade och höginkomsttagare respektive elever från områden med låg andel högutbildade och höginkomsttagare. Flertalet skolor har elever från områden med varierad och blandad befolkningssammansättning.

Korrelationen mellan de två indexen är 0,02, vilket innebär att de i princip är oberoende av varandra.

Tabell 9. Andelar skolor i procent för olika skalsteg i de två indexen för ”skolkaraktär”. Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 9		
INDEXENS SKALSTEG	ANDELAR I % AV TOTALT 154 SKOLOR	
	INDEX 1 "GRAD AV INVANDRARTÄTHET"	INDEX 2 "GRAD AV HÖGINKOMSTTAGARE"
1	11	10
2	18	22
3	33	30
4	18	16
5	10	11
6	10	11

Skolornas meritvärden

Ett tredje index för beskrivning av skolornas karaktär avser skolornas pedagogiska kvaliteter och är baserat på skoldata om andelen lärare med pedagogisk högskoleutbildning samt betygsgenomsnittet för avgångsklasserna på gymnasiet vårterminen 2009. Korrelationen mellan dessa variabler är 0,39, vilket är ett medelstarkt samband. De två variablerna sattes samman i ett index kallat "meritvärde", se **TABELL 10**.

Ju högre värde på index skolornas meritvärde desto fler lärare med pedagogisk högskoleutbildning och desto högre betygsgenomsnitt för avgångsklasserna vårterminen 2009. Indexet är konstruerat på ett sådant sätt att alla elever som har värdet 1 på indexet meritvärde har värdena 1 eller 2 på både betygsindexet och indexet för andelen behöriga lärare, dvs. de går i skolor med lågt meritvärde och låg andel lärare med akademisk utbildning. Alla som har värdet 7 på indexet för meritvärde har värdena 5 eller 6 på betygsindexet samt 6 eller 7 på indexet för behöriga lärare, dvs. de går i skolor med högt meritvärde och hög andel lärare med akademisk utbildning.

Tabellen visar att en knapp fjärdedel av eleverna i undersökningen går i skolor med höga meritvärden, dvs. höga betygssnitt och hög andel behöriga lärare. En femtedel av eleverna går i skolor

Tabell 10. Andelar i procent av samtliga elever efter skalstegen på indexet "skolornas meritvärde". Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 10	
INDEXETS SKALSTEG	ANDEL I %
1	7
2	12
3	24
4	24
5	11
6	14
7	9

med låga meritvärden, dvs. låga betygssnitt och låg andel behöriga lärare. Majoriteten av eleverna går i skolor med varierande meritvärden.

Korrelationerna mellan skolkaraktärsindex 2 grad av höginkomsttagare, skolornas meritvärde och föräldrarnas utbildningsnivå varierar mellan 0,20 och 0,45. Korrelationerna mellan skolkaraktärsindex 1 grad av invandrartäthet, skolornas betygssnitt och föräldrarnas utbildningsnivå är svagt negativa.

Samband mellan index som karaktäriserar skolor och index för inställning till utsatta grupper

Med mått på skolornas sociala miljöer studerades samband med elevernas attityder till olika utsatta grupper.

TABELL 11 visar att sambanden överlag är relativt svaga mellan å ena sidan inställning till utsatta grupper och skolornas karaktärer å den andra. Det finns svaga negativa samband mellan skolornas meritvärde och inställning till olika utsatta grupper. Föräldrarnas utbildning har också svaga negativa samband med samma attitydindex.

Sambandet mellan skolornas meritvärde och elevernas inställning till judar är det enskilt starkaste. Dessa samband betyder att elever som går i skolor med höga betygssnitt och elever med högutbildade föräldrar tenderar att i viss mån vara mer positivt inställda till var och en av de utsatta grupperna och i synnerhet till judar. Tabellen visar även ett negativt samband mellan inställning till judar och skolkaraktär 2 och ett svagt positivt samband med skolkaraktär 1. Detta innebär att i skolor som rekryterar sina elever från områden med höga andelar högutbildade och höginkomsttagare är inställningen till judar något mer positiv än i övriga områden. I skolor med elever från områden med höga andelar utomeuropeiska invandrare, låginkomsttagare och lågutbildade är inställningen till judar mer negativ än i övriga områden.

Inställning till invandrare

Av de förenklade tabellerna för samband mellan inställning till utsatta grupper och mått som beskriver olika aspekter hos skolorna framgår att hälften av eleverna i områden med hög andel invandrare och i områden med hög andel högutbildade samt i skolor där meritvärdet är högt är eleverna positivt inställda till invandrare (se tabell 3.2 i tabellbilaga). I skolor med låga meritvärden är en tredjedel av eleverna negativa till invandrare.

Inställning till muslimer

Fyrtio procent av elever från skolområden med hög andel högutbildade och skolor med höga meritvärden är positivt inställda till muslimer (se tabell 4.2 i tabellbilaga). En tredjedel av elever i skolor med låga meritvärden är negativt inställda till muslimer. Andelen ambivalenta är närmare hälften.

Inställning till romer

Knappt fyrtio procent av elever i skolor med höga meritvärden och i områden med hög andel högutbildade är positivt inställda till romer (se tabell 5.2 i tabellbilaga). En dryg tredjedel av elever i skolor med låga meritvärden har en negativ inställning till romer och en fjärdedel av elever från områden där andelen högutbildade är liten.

Inställning till judar

Hälften av eleverna i skolor med höga meritvärden och i skolområden med hög andel högutbildade är positivt inställda till judar (se tabell 6.2 i tabellbilaga). En tredjedel av elever från områden med hög andel invandrare och låginkomsttagare och i skolor med låga meritvärden har en negativ inställning till judar. Andelen ambivalenta är ungefär hälften av eleverna.

Inställning till homosexuella

Sjuttio procent av eleverna i skolor med höga meritvärden och från områden med hög andel högutbildade har en positiv inställning till homosexuella (se tabell 7.2 i tabellbilaga). En tredjedel av elever i skolor med lågt meritvärde har en negativ inställning.

SKOLMILJÖNS BETYDELSE

Skolverkets årliga undersökningar om hur elever trivs i skolan har visat att nästan alla elever trivs på sina skolor och med andra elever. Det visar även eleverna i denna undersökning. Elever trivs i sina skolor även om miljön ger prov på att vara allt annat än trivsamt. Av Skolverkets undersökningar har framgått att svordomar, grova ord, rasism och våld förekommer i såväl grundskolor

Tabell 11. Korrelationer mellan index för inställning till utsatta grupper och index för skolornas karaktärer samt föräldrarnas utbildningsnivå. Korrelationskoefficienter större än 0,05 är statistiskt säkerställda. Vägda data.

TABELL 11					
INDEX SOM BESKRIVER SKOLOR SAMT FÖRÄLDRARNAS UTBILDNING	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Index för skolkarakter 1 "grad av invandratäthet"	-0,03	-0,04	0,05	0,11	0,09
index för skolkarakter 2 "grad av höginkomsttagare"	-0,15	-0,17	-0,09	-0,19	-0,18
Skolornas meritvärde (betygssnitt + lärarbehörighet)	-0,18	-0,20	-0,17	-0,22	-0,19
Föräldrarnas utbildning	-0,16	-0,21	-0,13	-0,20	-0,21

som i gymnasieskolor. Mobbning förekommer såväl från lärare som mellan elever. Enligt Skolverket (2006) var andelen elever på högstadiet och i gymnasieskolan som kände sig mobbade eller trakasserade av andra elever 3 procent och av sina lärare 4 procent. Dessa siffror har varit relativt oförändrade sedan början av 1990-talet (Skolverket 2007). Alkoholkonsumtion var utbredd bland gymnasieungdomar. Enligt en undersökning från Statens folkhälsoinstitut 2007 hade en tredjedel av ungdomarna i åldrarna 16–24 år en riskabelt hög alkoholkonsumtion. Gymnasieeleverna i denna undersökning fick svara på frågor som skulle ge indikationer på skolans sociala miljö, se tabell 2 i bilaga. Svaren visade att knappt hälften av gymnasieeleverna har en skolmiljö där lugn och ro råder på lektionerna. Nedsättande tillmälen eller skällsord var vanligt förekommande. Endast en elev av tio svarade att de aldrig hörde nedsättande tilltal i sina skolor.³¹ Drygt hälften av gymnasieungdomarna uppgav att de ofta sett berusade skolkamrater. Endast 15 procent hade aldrig sett några skolkamrater dricka sig berusade.

Drygt en tredjedel av eleverna på gymnasieskolorna uppgav att mobbning åtminstone någon gång förekommit i deras skolor och en knapp tredjedel att de själva blivit utsatta minst en gång. Den höga andelen upplevd mobbning kan hänga samman med ökad förekomst av mobbning via internet. Ett ytterligare mått på skolans sociala miljö var erfarenhet av lärare som uppmuntrar elever att tänka kritiskt. Drygt hälften av eleverna uppgav att de hade någon lärare som uppmuntrade kritiskt tänkande, se svarsfördelningen i tabell 2.

En jämförelse mellan elever med avseende på kön, årskurs, gymnasieprogram och nationell bakgrund visar en del skillnader. De som upplevt negativa tillmälen i skolan överväger bland pojkar, elever i årskurs 1 och elever på yrkesin-

riktade gymnasieprogram. Elever som sett skolkamrater berusade överväger i årskurs 3, på studieinriktade program och bland dem med svensk bakgrund. Elever som svarat att det ofta är lugnt i klassen på lektionerna finns oftare på studieförberedande program än på övriga program.

Två skolmiljöindex

Svaren på de frågor som berörde olika aspekter av elevernas skolmiljöer faktoranalyserades. Analysen resulterade i två faktorer som lades till grund för två skolmiljöindex. Skolmiljöindex 1 är sammansatt av elevernas svar på frågor om förekomst av negativa tillmälen i skolan, förekomst av skolelever som dricker sig fulla samt förekomst av mobbning i skolan. Vi kallar detta index ”problemät” skolmiljö. Ju högre värde på index 1 desto fler elever i skolan upplever att negativa tillmälen är vanligt förekommande, att de ofta ser skolelever som dricker sig fulla och att de känner till att mobbning förekommer i skolan.

Skolmiljöindex 2 är sammansatt av elevernas svar på frågor om hur ofta det är lugnt i klassen under lektionerna och om lärare uppmuntrar till kritiskt tänkande. Vi kallar detta index ”lugn” skolmiljö. Ju högre värde på index 2 desto oftare förekommer lugn i klassen och desto oftare uppmuntrar lärare till kritiskt tänkande.

Korrelationerna mellan de två indexen är 0,12 vilket betyder att de två indexen är relativt oberoende av varandra.

TABELL 12 visar att var femte gymnasieelev har en skolmiljö som karaktäriseras av grova tilltal, förekomst av mobbning och att skolelever ofta dricker sig berusade. Drygt var fjärde har en skolmiljö som är relativt befriad från dessa negativa förhållanden. Tabellen visar också att 15 procent av gymnasieungdomarna har en skolmiljö där det är lugnt på lektionerna och där lärare i hög grad uppmuntrar sina elever att tänka kritiskt och självständigt. För

³¹ Forskare har hävdad att ord som ”bög”, ”cp” och liknande tillmälen inte behöver upplevas som nedvärderande eller kränkande av ungdomar (Ambjörnsson 2004, Jonsson 2007). Det anses vara ord vars betydelser ständigt skiftar och begrepp som är föremål för förhandlingar. Eleverna i denna undersökning gav delvis stöd för forskarnas iakttagelser. Majoriteten instämde i påståenden om att man kan tilltala någon med orden ”jävla cp” eller ”jävla bög” utan att det ska tolkas som ett ogillande av cp-skadade eller av homosexuella. Samtidigt visade elever med utländsk bakgrund större tveksamhet inför dessa påståenden, se tabell 2 i bilaga.

en fjärdedel av gymnasieeleverna är förhållandena omvända. Det stora flertalet elever har en skolmiljö med inslag av både det ena och det andra.

Korrelationer mellan indexen för skolmiljöer och indexen för skolkarakterer är positiva mellan skolmiljö 2 lugn, skolors meritvärde och skolor i välbeställda områden. Övriga samband är svagt negativa, se **TABELL 13**.

Samband mellan index för skolmiljöer och index för inställning till utsatta grupper

När det gäller relationen mellan index för skolmiljö och index för inställning till utsatta grupper visar **TABELL 14** ett svagt positivt samband med de problemtäta skolmiljöerna och flera negativa samband med de lugna skolmiljöerna. Ju mer skolmiljöerna

Tabell 12 Andelar i procent på skalstegen i skolmiljöindexen. Skolmiljöindex 2 består av två variabler och har fem nivåer, medan skolmiljöindex 1 består av tre variabler och har sex nivåer. Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 12		
INDEXENS SKALSTEG	INDEX FÖR SKOLMILJÖ ANDELAR I %	
	1 "PROBLEMTÄT"	2 "LUGN"
1	11	4
2	15	21
3	39	38
4	15	23
5	11	15
6	9	–

Tabell 13. Samband mellan index för skolmiljöer och index för "skolkarakterer". Korrelationskoefficienter större än 0,05 är statistiskt säkerställda. Vägda data.

TABELL 13			
SKOLMILJÖINDEX	INDEX FÖR "SKOLKARAKTÄRER" SAMT SKOLANS MERITVÄRDE		
	SKOLKARAKTÄR 1 "GRAD AV INVANDRARTÄTHET"	SKOLKARAKTÄR 2 "GRAD AV HÖGINKOMSTTAGARE"	SKOLANS MERITVÄRDE
Skolmiljö 1 "problemtät"	-0,08	-0,04	-0,02
Skolmiljö 2 "lugn"	-0,05	0,17	0,24

karaktäriseras av negativa tillmälen, mobbning och skolungdomar som ses berusade, desto vanligare är de negativa och intoleranta inställningarna. Ju mer skolmiljöerna kännetecknas av lugn arbetsmiljö och lärare som uppmuntrar kritiskt tänkande desto oftare förekommer positiva och toleranta attityder.

Av de förenklade tabellerna i bilaga 3–7 framgår sambanden mellan inställning till utsatta grupper och skolmiljöer.

Inställning till invandrare

Majoriteten av elever, som har en skolmiljö med lugn i klassen och med lärare som uppmuntrar till kritiskt tänkande, är positivt inställda till invandrare (tabell 3:2 i bilaga). Bland elever i skolmiljöer där nedsättande tilltal, mobbning m.m. är ovanligt är närmare hälften av eleverna positivt inställda till invandrare. I skolor med oroliga klasser och vanlig förekomst av mobbning, tillmälen m.m. är en tredjedel av eleverna negativt inställda till invandrare och invandring.

Inställning till muslimer

När det gäller inställning till muslimer (tabell 4.2 i bilaga) är närmare hälften av elever i lugna miljöer positiva och närmare hälften ambivalenta till muslimer. I skolmiljöer som karaktäriseras av brist på lugn är en dryg tredjedel av eleverna negativa och i miljöer med hög grad av nedsättande tilltal och mobbning är en tredjedel negativa till muslimer.

Inställning till romer

När det gäller elevernas skolmiljö och inställning till romer är fyrtio procent av elever med lugn

i klassen positiva till romer. Mer än hälften av eleverna i stökiga klasser och i skolor med hög grad av negativa tilltal, mobbning m.m. var ambivalent inställda till romer (tabell 5.2 i bilaga). En dryg tredjedel av eleverna i de skolor där mobbning m.m. förekommer är negativa till romer.

Inställning till judar

I skolmiljöer med hög grad av lugn i klassen och lärare som uppmuntrar kritiskt tänkande är fyrtio procent av eleverna positivt inställda till judar (tabell 6.2 i bilaga). En majoritet av eleverna i skolmiljöer som karaktäriseras av brist på lugn har en ambivalent inställning och även drygt hälften av eleverna i skolor där nedsättande tilltal och mobbning förekommer är ambivalent inställda. De som har en negativ inställning till judar utgör en tredjedel i ”problemtäta” skolmiljöer och en fjärdedel i skolmiljöer utan lugn.

Inställning till homosexuella

Närmare hälften av elever som går i klasser präglade av lugn och uppmuntrande lärare är positivt inställda till homosexuella (tabell 7.2 i bilaga). Lika stor andel uttrycker en ambivalent inställning. I de ”problemtäta” skolorna är en tredjedel positiva till homosexuella och drygt hälften ambivalenta i sin inställning. En dryg tredjedel av dem som vistas i en miljö som brister i lugn är negativt inställda till homosexuella.

UNDERVISNINGENS BETYDELSE

Skolan har ansvar för att förmedla kunskap om mänskliga rättigheter, om nationella minoriteter, om världsreligioner, om konsekvenser av andra världskriget med mera. Skolinspektionen har visat att skolan har problem med kunskapsuppdraget. Man har funnit stora kvalitetsskillnader mellan skolor och även inom en och samma skola. En del elever har lärare med gedigna ämneskunskaper medan andra får undervisning av lärare som inte har någon utbildning alls i aktuella ämnen (Skolinspektionen 2010).

Eleverna i denna undersökning fick ange på en skala hur mycket undervisning de fått om ett antal teman som är av intresse för Forum för levande historia, till exempel om rasism, nazisternas massmord och mänskliga rättigheter. Vi ville undersöka samband mellan undervisning i sådana ämnen och inställning till utsatta grupper.

Det tema som störst andel av eleverna ansåg att de fått en hel del undervisning om var Förintelsen, dvs. nazisternas massmord på judar (se frekvensfördelning i tabellbilaga 2). Totalt uppgav tre fjärdedelar att de fått mycket eller en hel del undervisning om Förintelsen. En tredjedel uppgav att de fått en hel del undervisning om FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och endast 14 procent svarade att de fått en hel del undervisning om de nationella minoriteterna. **TABELL 15** visar undervisning uttryckt i medelvärden för elever i olika årskurser och studieprogram.

Tabell 14. Samband mellan index för inställning till utsatta grupper och skolmiljöindex. Korrelationskoefficienter större än 0,05 är statistiskt säkerställda. Vägda data.

TABELL 14					
SKOLMILJÖINDEX	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Index 1 "problemtät"	0,15	0,14	0,13	0,09	0,08
Index 2 "lugn"	-0,24	-0,24	-0,15	-0,16	-0,12

Med något undantag var det inte några märkbara skillnader mellan elever i årskurs 1 och 3 i fråga om mängden undervisning. Elever på de studieförberedande programmen hade jämfört med övriga studieprogram fått något mer undervisning om Förintelsen och om slaveri och kolonialism.

Ett annat undervisningsområde av intresse för denna undersökning var världsreligionerna. Majoriteten av eleverna svarade att de fått en hel del undervisning om de fem världsreligionerna. Medelvärden för undervisning i olika årskurser och på olika studieprogram visas i **TABELL 16**.

Tabellen visar att det inte förelåg några nämnvärda skillnader mellan mängd undervisning om världsreligionerna mellan årskurserna 1 och 3. Vissa skillnader förelåg mellan elever på olika gymnasieprogram. Elever på studieförberedande program uppgav i något högre grad än elever på övriga gymnasieprogram att de tagit del av undervisning om islam och judendom.

En jämförelse mellan skolundervisning och

olika skolkaraktärer visar större skillnader, se **TABELL 17**. Mängden undervisning om olika teman samvarierar svagt positivt med skolkaraktärsindex 2 grad av höginkomsttagare. Sambanden är starkast för undervisning om Förintelsen och undervisning om kolonialism. För index 1 grad av invandartäthet är sambanden överlag mycket svaga.

Samband mellan undervisning och index för inställning till utsatta grupper

Det finns ett tydligt samband mellan mängden undervisning och inställning till utsatta grupper. Ju mer undervisning desto mer positiva attityder, se tabellerna 18 a–c sid. 47. Det gäller för samtliga tre undervisningsämnen och för vart och ett av indexen som uttrycker inställning till utsatta grupper. De förenklade indexen för inställning till utsatta grupper och undervisning i de tre ämnena mänskliga rättigheter, rasism och Förintelsen visas i tabellerna 3–7 i tabellbilaga.

Tabell 15. Medelvärden för svaren på frågorna om hur mycket undervisning eleverna fått om olika teman. Skala 1–4, där 1 = "Ingen alls", 2 = "Lite", 3 = "En hel del" och 4 = "Mycket". Vägda data

TABELL 15					
UNDERVISNING OM FÖLJANDE TEMAN	ÅRSKURS 1		ÅRSKURS 3		SAMTLIGA
	STUDIE-FÖRBEREDANDE	ÖVRIGA	STUDIE-FÖRBEREDANDE	ÖVRIGA	
FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna	2,3	2,2	2,5	2,2	2,3
Terrorism	2,0	1,9	2,1	1,9	2,0
Rasism och främlingsfientlighet	2,7	2,4	2,6	2,5	2,5
Förintelsen	3,4	3,1	3,5	3,1	3,2
Nazisternas massmord på andra folkgrupper	2,6	2,5	2,5	2,2	2,4
Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer	2,2	2,1	2,3	2,1	2,1
Slaveri och kolonialism	2,6	2,4	2,9	2,3	2,5
Svensk rasbiologi	1,6	1,6	1,8	1,6	1,7

Inställning till invandrare

Mellan fyrtiofem och femtio procent av eleverna som fått mycket undervisning om mänskliga rättigheter, om rasism och om Förintelsen är positivt inställda till invandrare (se tabell 3.2 i tabellbilaga). Andelarna som är positivt inställda men inte fått någon undervisning är ungefär en tredjedel. En fjärdedel av elever som inte fått någon undervisning om rasism och om Förintelsen är negativt inställda till invandrare.

Inställning till muslimer

Omkring fyrtio procent av elever som fått mycket undervisning om mänskliga rättigheter, om rasism och om Förintelsen är positivt inställda till muslimer (se tabell 4.2 i tabellbilaga). Andelarna som är positivt inställda men inte fått någon undervisning i dessa ämnen är ungefär en fjärdedel. En fjärdedel av de elever som inte fått någon undervisning om rasism är negativt inställda till muslimer. Andelen ambivalenta är lägre bland dem som fått undervisning jämfört med de elever som inte fått någon undervisning.

Inställning till romer

En dryg tredjedel av elever som fått undervisning om mänskliga rättigheter är positivt inställda till romer medan en fjärdedel av elever som inte fått sådan undervisning är positivt inställda (se tabell

Tabell 17. Korrelationer mellan de två indexen för skolkarak­ tärer (indexvärden 1–6) och undervisning om olika teman. Vägda data. Korrelationskoefficienter över 0,05 är statistiskt säkerställda.

TABELL 17		
UNDERVISNING OM:	INDEX FÖR SKOLKARAKTÄRER	
	INDEX 1 "GRAD AV INVANDRAR­TÄTHET	INDEX 2 "GRAD AV HÖGINKOMST­TAGARE"
Buddhism	0,02	0,10
Hinduism	0,00	0,09
Islam	0,07	0,13
Judendom	0,05	0,09
Kristendom	0,02	0,11
Sveriges nationella minoriteter	0,00	-0,04
FN:s deklaration	0,03	0,06
Terrorism	0,01	0,05
Rasism m.m.	0,00	0,11
Förintelsen	-0,09	0,19
Nazisternas massmord på andra folkgrupper	-0,02	0,08
Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer	0,01	0,11
Slaveri och kolonialism	0,04	0,16
Svensk rasbiologi	-0,02	0,03

Tabell 16. Medelvärden för svaren på frågorna om hur mycket undervisning eleverna fått om olika teman. Skala 1–4, där 1 = "Ingen alls", 2 = "Lite", 3 = "En hel del" och 4 = "Mycket". Vägda data

TABELL 16					
UNDERVISNING OM VÄRLDSRELIGIONER	ÅRSKURS 1		ÅRSKURS 3		SAMTLIGA
	STUDIE­FÖRBEREDANDE	ÖVRIGA	STUDIE­FÖRBEREDANDE	ÖVRIGA	
Buddhism	2,7	2,6	2,7	2,5	2,6
Hinduism	2,7	2,5	2,7	2,5	2,6
Islam	2,9	2,7	3,1	2,7	2,8
Judendom	2,9	2,7	3,0	2,7	2,8
Kristendom	3,2	3,0	3,3	3,0	3,1

5.2 i tabellbilaga). För elever med en negativ inställning till romer är andelarna som fått undervisning lika stor som de som inte fått någon undervisning, ungefär en fjärdedel.

Inställning till judar

När det gäller undervisning om Förintelsen och inställningen till judar visar jämförelsen stora skillnader (se tabell i tabellbilaga 6.2). Närmare

Tabell 18 a, 18 b, 18 c. Relationen mellan medelvärden för de fem indexen för inställning till utsatta grupper och mängden skolundervisning om a) mänskliga rättigheter, b) rasism och främlingsfientlighet och c) Förintelsen. Vägda data.

TABELL 18 A					
MÄNGDEN UNDERVISNING OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Ja, mycket	2,8	2,9	3,1	3,1	2,4
Ja, en hel del	2,9	3,2	3,2	3,2	2,7
Ja, lite	3,1	3,3	3,3	3,3	2,7
Nej, ingen	3,2	3,4	3,5	3,4	3,1
Kommer inte ihåg	3,3	3,5	3,5	3,4	2,9
Samtliga	3,1	3,3	3,4	3,3	2,8

TABELL 18 B					
MÄNGDEN UNDERVISNING OM RASISM OCH FRÄMLINGSFIENTLIGHET	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Ja, mycket	2,9	3,1	3,3	3,1	2,5
Ja, en hel del	2,9	3,2	3,3	3,2	2,6
Ja, lite	3,1	3,3	3,4	3,2	2,8
Nej, ingen	3,3	3,6	3,5	3,5	3,1
Kommer inte ihåg	3,4	3,6	3,7	3,6	3,2
Samtliga	3,0	3,3	3,4	3,3	2,7

TABELL 18 C					
MÄNGDEN UNDERVISNING OM FÖRINTELSEN	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL				
	INVANDRARE	MUSLIMER	ROMER	JUDAR	HOMOSEXUELLA
Ja, mycket	2,8	3,1	3,2	3,0	2,4
Ja, en hel del	3,1	3,4	3,5	3,3	2,8
Ja, lite	3,4	3,5	3,6	3,6	3,2
Nej, ingen	3,4	3,7	3,5	3,8	3,7
Kommer inte ihåg	3,4	3,8	3,6	3,9	3,6
Samtliga	3,1	3,3	3,4	3,3	2,8

fyrtyio procent av elever som fått mycket undervisning om Förintelsen är positivt inställda till judar och endast tio procent av de som inte fått någon undervisning. En dryg fjärdedel av elever som inte fått undervisning om Förintelsen är negativt inställda jämfört med femton procent som fått undervisning.

Inställning till homosexuella

Fyrtyio procent av elever som fått undervisning om mänskliga rättigheter har en positiv inställning till homosexuella. Bland elever som inte fått någon undervisning är andelen trettio procent (se tabell i tabellbilaga 7.2). En femtedel av elever med en negativ inställning till homosexuella har inte fått någon undervisning om mänskliga rättigheter.

BETYDELSEN AV INTRESSE FÖR SAMHÄLLSFRÅGOR

Undersökningen belyser ungdomars attityder till grupper av människor som utsätts för kränkningar och annan negativ särbehandling i Sverige. Problemen med diskriminering och annan särbehandling är ett stort samhällsproblem. Det är förhållanden som har hög samhällsrelevans och det är frågor som uttrycker något om det samhälle eleverna är en del av. Det var därför angeläget att söka mått på elevernas inställning till andra närliggande samhällsfrågor och undersöka samband med tolerans och intolerans. Till detta intresse bidrog det faktum att hälften av eleverna i undersökningen var 18 år med rätt att rösta i valet 2010. I detta avsnitt samlas frågor som ger indikationer på samhällsintresse, som analyseras i förhållande till inställning till utsatta grupper.

Partipolitiskt intresse

Olika undersökningar på senare tid har visat på begränsat och minskande intresse för partipolitik bland unga i Sverige. Demokratiinstitutet visade i en undersökning för tio år sedan att 40 procent i åldergruppen 16–25 år tyckte att partipolitik var

tråkigt (Ungdomsstyrelsen 2000). En internationell jämförande studie från 2006 visade att hela 60 procent av svenskar i åldersgruppen 16–24 år uttryckte ointresse för politik (ESS 2006). Befolkningen i Sverige visade dock större intresse för politik än befolkningen i 14 andra länder inom EU. Ungdomsstyrelsen har visat att endast fyra procent av 16–19-åringar var medlemmar i någon politisk organisation 2004 (Ungdomsstyrelsen 2008:5). Och även om man kunde se ett trendbrott i valet 2006 så var valdeltagandet betydligt lägre bland unga jämfört med vuxna.

Gymnasieungdomarna i denna undersökning tillfrågades vilket politiskt parti de tycker bäst om. Sextio procent uppgav ett parti och 40 procent svarade att de inte var intresserade av politik, se fördelning efter bakgrundskännetecken i tabellbilaga 2. De som uttryckte att de inte var intresserade av politik övervägde bland flickor, elever i årskurs 1 och elever på de yrkesförberedande programmen. Störst intresse uppvisade pojkar med svensk bakgrund som gick i årskurs 3 på studieförberedande program. Minst intresse för politik visade flickor med svensk bakgrund som gick första året på yrkesförberedande program.

Mänskliga rättigheter

Som framgick av föregående avsnitt uppgav en tredjedel av eleverna att de fått skolundervisning om FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna.³² Gymnasieeleverna fick uttrycka sin uppfattning om fem av de totalt 30 rättigheterna och till universalparagrafen om alla människors lika värde. En majoritet av eleverna gav ett entydigt stöd för såväl principen om alla människors lika värde som för utvalda rättigheter. Rättigheten att bo i vilket land man vill fick lägre stöd än övriga rättigheter. Det stora stödet för allas rätt till fri skolutbildning bekräftar resultat i en internationell undersökning från år 2000.³³

Korrelationerna mellan svaren på frågorna om mänskliga rättigheter var mycket höga. De kan sägas utgöra en och samma åsiktsdimension en-

ligt en genomförd faktoranalys, och uttrycks i ett index för mänskliga rättigheter.

Andelen elever som fullt ut ger stöd åt de mänskliga rättigheterna är stort, se **TABELL 19**. Totalt instämde 42 procent av eleverna i samtliga rättigheter som nämndes i frågan. I den andra extremen befann sig de fem procent som inte instämde i någon av de mänskliga rättigheterna.

De som överväger bland elever som utan förbehåll instämmer i varje exempel på mänskliga rättigheter (indexvärde 5) är flickor, elever i årskurs 3 och elever på studieförberedande program samt elever med utländsk bakgrund, se tabell i bilaga 2.

Attityder till rasism, nynazism, jämlikhet och lika möjligheter

I anslutning till frågorna om mänskliga rättigheter har två frågor formulerats för att undersöka i vilken utsträckning eleverna anser att det svenska samhället är jämlikt och ger alla samma möjligheter. Två frågor har ställts om huruvida rasism och nynazism uppfattas som problem i dagens samhälle. Vi använder svaren här som indikatorer på samhällsintresse med hänvisning till den medieuppmärksamhet som frågor av denna karaktär har, se **TABELL 20**. Eleverna har fått välja bland svarsalternativ som gick från "Nej, absolut inte" till "Ja, absolut", se svarsfördelningar i bilaga. Svarsalternativen kodades med talen 1 till 4. Medelvärden för dessa svar användes som indikatorer på intresse för och engagemang i dessa frågor – ju högre medelvärde desto större intresse och engagemang.

Korrelationerna mellan svaren på dessa fyra frågor grupperar sig i två par av inbördes starka samband. Sambandet mellan uppfattningen att rasism är ett problem i Sverige i dag och uppfattningen att nynazism är ett problem är 0,75. Sambandet mellan åsikten att alla har samma

möjligheter och åsikten att alla behandlas jämlikt i Sverige i dag är 0,71. Uppfattningen att rasism är ett problem uppvisar ett medelsvagt negativt samband (0,17) med åsikten att alla behandlas lika i Sverige och ett likaså medelsvagt negativt samband (0,20) med uppfattningen att alla har samma möjligheter i Sverige. Både rasism och nazism är utpräglade "ojämlikhetsideologier" och den som anser att Sverige är ett höggradigt jämställt samhälle kan knappast tillåta sig att

Tabell 19. Andelar elever på skilstegen i indexet för mänskliga rättigheter (Ju högre indexvärden desto mer stöd för mänskliga rättigheter). Vägda data.

TABELL 19	
INDEXETS SKALSTEG	ANDELAR I PROCENT
1	5
2	9
3	21
4	22
5	42

Tabell 20. Medelvärden för svaren på fyra frågor rörande rasism, nynazism och jämlikhet. Ej svar och "Har ingen uppfattning" har kodats om till medelvärden (se avsnittet om imputering av medelvärden i kap. 3.5).

TABELL 20	
FRÅGA	MEDELVÄRDE
"Tycker du att nynazism är ett problem i Sverige i dag?"	2,7
"Tycker du att rasism är ett problem i Sverige i dag?"	2,9
"Tycker du att alla människor i Sverige behandlas lika?"	2,1
"Tycker du att alla människor i Sverige har samma möjligheter?"	2,1

³² FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, som antogs 1948, innehåller sammanlagt 30 artiklar. Förutom den första paragrafen som lyder "Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter" är de övriga deklarerade rättigheterna inte lika välkända. I deklarationen ingår bland annat rätten för alla människor att gifta sig med vem de vill, rätten till fri skolutbildning, rätten att välja religion, rätten till arbete och rätten att bosätta sig var de vill.

³³ I IEA Civic Education Study (2000) som riktar sig till 18-åriga gymnasieelever, svarade 93 procent att invandras barn bör ha samma möjlighet till utbildning som andra barn i Sverige.

samtidigt hysa uppfattningen att dessa ideologier utgör aktuella samhällsproblem.

En jämförelse mellan elevernas bakgrunds-kännetecken visar att de som är överrepresenterade bland elever som anser att nynazism och rasism är ett problem i Sverige i dag är flickor, elever i årskurs 3 och elever på studieförberedande program, se tabell i bilaga 3–7. Även elever med utländsk bakgrund är något överrepresenterade inom denna kategori.

De som är överrepresenterade bland elever som anser att alla behandlas lika och att alla har samma möjligheter i Sverige är pojkar och elever med utländsk bakgrund. Skillnaderna mellan elever i olika årskurser och på olika studieprogram är marginella.

Oro för framtiden

Uppfattningar om framtiden kan ses som ytterligare en indikator på samhällsintresse. Med nio exempel på mer eller mindre tänkbara framtidsscenarier fick gymnasieeleverna på en fyrgradig skala uttrycka i vilken utsträckning de oroade sig för dessa scenarier (se svarsfördelningen i tabellbilaga 2.8). En faktoranalys av svaren resulterade i tre faktorer som lades till grund för följande tre index.³⁴

OROSINDEX 1 Svårare för unga att få arbete
Svårare för unga att få bostadslån
Försämrad miljö

OROSINDEX 2 Ökad främlingsfientlighet
Mer statlig övervakning
Ökade klasskillnader

OROSINDEX 3 Krig
Terroristdåd

De tre indexen kan sägas uttrycka oro på olika plan. Index 1 sammanför orosmoment som kan drabba den enskilde på ett personligt plan och uttrycker en oro för förändring i den sociala välfärden. Index 2 sammanför orosmoment på

ett nationellt plan och uttrycker oro för ökade sociala motsättningar medan index 3 sammanför orosmoment på ett globalt plan av säkerhetspolitiskt slag.

Korrelationerna mellan de tre indexen är medelstarkt positiva och varierar från 0,22 mellan Oro1 och Oro 3 till 0,42 för Oro 1 och Oro 2. Det tyder på att elever som oroar sig för jobb och för klasskillnader till stor del inte är samma personer som oroar sig för krig och terrorism, se

TABELL 21

Andelarna som känner stor oro varierar mellan 6 procent och 8 procent för samtliga tre index. Andelen av elever som inte känner någon oro varierar från 6 till 46 procent. Hela 46 procent av eleverna är inte alls oroliga för att Sverige skulle kunna drabbas av terroristdåd eller krig under den närmaste femårsperioden.

De elever som överväger bland dem som oroar sig för arbete, bostad och miljö är flickor, elever på årskurs 3, elever på yrkesförberedande program och elever med utländsk bakgrund. Skillnaderna mellan pojkar och flickor är stora, övriga skillnader små.

När det gäller oro för ökad främlingsfientlighet, ökad statlig övervakning och ökade klasskillnader överväger elever som har utländsk bakgrund, vilket även gäller oro för krig och terroristdåd. Därtill är oron för krig och terroristdåd större bland elever i årskurs 1 och elever på studieförberedande program.

Sammanfattning av elevernas samhällsintresse

Med dessa olika indikatorer på intresse för samhället framträder en ny bild av eleverna i undersökningen. En jämförelse mellan pojkar och flickor visar att flickorna är mindre intresserade av politik, framför allt gäller detta de yngre flickorna på yrkesinriktade gymnasieprogram.

³⁴ Indexet Oro3 har reducerats med variabeln "oro för invandring" eftersom den uppvisar negativa samband med övriga variabler.

Samtidigt är flickorna i jämförelse med pojkarna i högre grad oroade för framtiden.

Flickorna uttrycker generellt starkare stöd för mänskliga rättigheter än pojkarna och anser i högre grad än pojkarna att rasism och nynazism är problem i dagens Sverige. De anser även i högre grad än pojkarna att det finns problem med jämlikhet och att inte alla människor har samma möjligheter.

En jämförelse mellan eleverna med svensk respektive utländsk bakgrund visar att elever med utländsk bakgrund uttrycker större stöd för mänskliga rättigheter än elever med svensk bakgrund. Elever med utländsk bakgrund anser i högre grad att människor inte behandlas lika och inte har samma möjligheter i Sverige. De uttrycker större oro för att främlingsfientlighet, statlig övervakning och klasskillnader ska öka och de oroar sig för terroristdåd i betydligt högre grad än elever med svensk bakgrund.

De åldersrelaterade skillnaderna är störst när det gäller intresse för politik. De elever som går i årskurs 3 och är 18 år är mer intresserade av politik än de som är yngre. De äldre anser i högre grad än yngre att nynazism och rasism är problem i Sverige i dag. Bland orosmomenten är oron för arbete, bostad och miljö större bland de äldre medan oro för terroristdåd och krig är större

bland de yngre. För mänskliga rättigheter är skillnaderna mellan åldersgrupperna små.

En jämförelse mellan elever på studieförberedande och yrkesförberedande gymnasieprogram visar att elever på studieförberedande program är betydligt mer intresserade av politik än de på övriga dito. Elever på studieförberedande program anser i högre grad att det finns ett problem med rasism och nynazism i Sverige i dag. När det gäller uppfattningar om mänskliga rättigheter är skillnaderna betydande. Elever på studieförberedande program instämmer i betydligt högre grad i de fem artiklarna i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna än elever på övriga program.

Samhällsintresse och attityder till utsatta grupper

Sambanden mellan indikatorer på samhällsintresse och inställning till de utsatta grupperna visas i tabell 3–7 i bilaga.

Inställning till invandrare

När det gäller det index som uttrycker inställning till invandrare är skillnaderna mycket stora när det gäller uppfattningar om rasism som problem (se tabell 3.3 i tabellbilaga). Majoriteten av de elever som tveklöst anser att rasism är ett problem i Sve-

Tabell 21. Andelar i procent på skalstegen i indexen för oro (Ju högre indexvärden desto mer oro). Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 21			
INDEXENS SKALSTEG	OROSINDEX		
	1 ARBETE, BOSTAD, MILJÖ	2 ÖKAD FRÄMLINGSFIENTLIGHET, STATLIG ÖVERVAKNING, KLASSELLNADER	3 KRIG OCH TERRORISTDÅD
1	6	10	46
2	7	22	29
3	14	20	12
4	19	30	6
5	31	13	8
6	17	4	–
7	6	–	–

rige i dag har en positiv inställning till invandrare och majoriteten av dem som inte anser att rasism är ett problem har en negativ inställning. På liknande sätt har majoriteten av de elever som helt instämmer i de mänskliga rättigheterna en positiv inställning till invandrare och de som tar avstånd från mänskliga rättigheter en negativ inställning. En majoritet av de elever som uttrycker oro för ökad främlingsfientlighet i framtiden är positivt inställda till invandrare. En fjärdedel av eleverna som inte oroar sig för arbete, bostad eller miljö är negativt inställda till invandrare.

Inställning till muslimer

Närmare hälften av dem som anser att rasism är ett problem är positivt inställda till muslimer (se tabell 4.3 tabellbilaga). Hälften av de elever som stöder mänskliga rättigheter har en ambivalent inställning till muslimer. En majoritet av elever som inte stöder mänskliga rättigheter har en negativ inställning till muslimer.

Inställning till romer

Hälften av de elever som inte stöder mänskliga rättigheter har en negativ inställning till romer (se tabell 5.3 i tabellbilaga). Bland elever som förespråkar mänskliga rättigheter är nära hälften ambivalenta till romer. Hälften av eleverna som inte anser att rasism är ett problem är negativt inställda till romer. En tredjedel av elever som anser att alla behandlas lika i Sverige har en negativ inställning till romer.

Inställning till judar

Bland elever som instämmer med mänskliga rättigheter är 37 procent positivt inställda till judar. Elever som inte instämmer med de mänskliga rättigheterna har till femtio procent en ambivalent inställning till judar och till fyrtio procent en negativ inställning till judar (se tabell 6.3 tabellbilaga). En tredjedel av elever som uttrycker stor oro för terrorism och krig har en negativ inställning till judar.

Inställning till homosexuella

En majoritet av elever som anser att rasism är ett problem i Sverige i dag, som instämmer helt med de mänskliga rättigheterna, som känner stor oro för att inte ha arbete och för ökade motsättningar i framtiden har alla en positiv inställning till homosexuella (se tabell 7.3 i tabellbilaga).

BETYDELSEN AV SYNEN PÅ RESPEKTERADE EGENSKAPER

I samtal med ungdomar under våren 2009 dök förmågan att inge ”respekt” upp som en högt värderad personegenskap.³⁵ För att utvinna mer kunskap om detta tillfördes frågeformuläret en lista över olika egenskaper och eleverna ombads ange hur viktiga de ansåg dessa egenskaper vara för att de ska respektera en människa mycket. Svaren kan även ses som en rangordning av personegenskaper som elever skattar högt. Inom individual- och socialpsykologin benämns detta ofta ”rollmodell” eller ”idealjag”.

Den egenskap som flest elever ansåg vara mycket viktig var att aldrig svika. Med andra ord är tillit en mycket viktig förutsättning för att ungdomar ska kunna hysa stor respekt för en människa (se svarsfördelningar i tabell 2.9 i bilaga). Den egenskap som hamnade på andra plats i rangordningen var förmåga att stå för sina åsikter följt av egenskapen hjälpsamhet.

Bedömningarna bearbetades med faktoranalys som resulterade i fyra faktorer eller åsiktsdimensioner, med vars hjälp motsvarande index konstruerades.³⁶

De fyra indexen måste tolkas med en hel del förbehåll.³⁷ Det första indexet samlar egenskaper som antyder en komplex värdedimension. De tre första egenskaperna – känd, fysiskt stark och snygg – kan sägas utgöra yttre egenskaper som tycks förutsätta en publik och därför även synlighet. De återstående egenskaperna – älskar sitt hemland, djupt troende och stark ledare komplicerar bilden även om deras samband med faktor 1 är något sva-

gare än de förstnämndas. Denna faktor beskriver en vältränad, attraktiv och samtidigt djupt religiös ledarfigur som älskar sitt hemland och utövar starkt ledarskap. Vi har valt att kalla detta index ”stark”.

Det andra indexet omfattar egenskaper som uttrycker känslomässig öppenhet, trofasthet, pålitlighet och generositet. Vi har kallat index 2 ”hjälpsam”. Det tredje indexet inbegriper egenskaper som uttrycker självständighet samt förmåga att stå för sina åsikter och ta strid för dem. Index 3 kallas därför ”oberoende”. Det fjärde indexet samlar egenskaper som uttrycker klokhet, intelligens och förmåga till kritiskt tänkande. Vi kallar indexet ”klok”.

Sambanden är måttligt starka mellan de fyra olika indexen för respekterade egenskaper, och varierar mellan 0,23 och 0,47. Det starkaste sambandet föreligger mellan indexen ”stark” och ”oberoende”, vilket tyder på att de ungdomar som anser att egenskaperna inom det ena indexet är viktiga även i viss mån uppskattar de egenskaper som omfattas av det andra.

Elevernas fördelning inom respektive index skiljer sig en hel del. Det framgår tydligt att egenskaper inom index 2 har störst stöd bland eleverna och egenskaper inom index 1 lägst har stöd. Man bör notera att inte heller egenskaperna klokhet, för-

måga till kritiskt tänkande och intelligens (index 4) kan hävda sig mot index 2.

Den rangordning av respekterade egenskaper som man kan skönja i fördelningarna i **TABELL 22** framträder ännu tydligare när medelvärden används, se **TABELL 23**.

När det gäller indexet hjälpsam, som har det högsta medelvärdet av alla fyra indexen, uppvisar pojkar med svensk bakgrund lägre medelvärde än övriga. Flickor med svensk bakgrund har det lägsta medelvärdet av alla på indexet stark och även lägst medelvärde på indexet klok. Både pojkar och även flickor med utländsk bakgrund har högre medelvärden än elever med svensk bakgrund på såväl indexen stark, oberoende och klok.

Bland de fyra indexen för respekterade egenskaper är det index 1 stark som uppvisar positiva samband med indexen för inställning till utsatta grupper. Framför allt gäller detta för inställning till judar och för inställning till homosexuella, där sambanden kan betecknas som medelstarka. Detta tyder på att ju mer ungdomarna värderar de egenskaper som omfattas av indexet stark, desto mer negativ tenderar deras inställning till olika utsatta grupper vara, framför allt till judar och homosexuella, se **TABELL 24**. Dessa resultat kräver mera ingående analyser.

INDEX 1

Känd
Fysiskt stark
Snygg
Älskar sitt hemland
Djupt troende
Stark ledare

INDEX 2

Vågar visa känslor
Hjälpsam
Sviker aldrig
Generös
Har massor av humor

INDEX 3

Orädd för konflikter
Vågar ta strid
Oberoende av andra
Står för sina åsikter
Mycket självständig

INDEX 4

Klok
Väldigt intelligent
(har även måttligt starkt samband med faktor 1)
Tänker kritiskt

³⁵ En rad fokusgruppsamtal genomfördes i mars 2009 i Umeå, Stockholm och Malmö i samband med att frågeformuläret utformades.

³⁶ Egenskaperna presenteras i en rangordning som motsvarar deras ”faktorladdningar”, dvs. korrelationer med respektive faktor. Faktoranalyserna redovisas i en separat teknisk rapport.

³⁷ Ingen av de faktorer som indexen bygger på är ”renodlad”. Detta innebär att några av de egenskaper som faktoranalysen placerat under en viss faktor även uppvisar samband med någon eller några av de övriga faktorerna, vilket är långtifrån ovanligt när man använder faktoranalys.

Tabell 22. Andelar elever (i procent) på skalstegen för de fyra indexen för respekterade egenskaper (ju högre värden desto viktigare anses egenskaperna inom respektive index vara). Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 22				
INDEXENS SKALSTEG	INDEX 1 "STARK"	INDEX 2 "HJÄLPSAM"	INDEX 3 "OBEROENDE"	INDEX 4 "KLOK"
1	11	4	6	7
2	27	8	14	31
3	36	23	26	24
4	12	33	30	19
5	8	23	18	11
6	6	8	7	8

Tabell 23. Medelvärden på de fyra indexen (skala 1–6) rörande respekterade egenskaper efter kön och nationell bakgrund. Vägda data.

TABELL 23					
INDEX RÖRANDE RESPEKTERADE EGENSKAPER	POJKAR		FLICKOR		SAMTLIGA
	SVENSK BAKGRUND	UTLÄNDSK BAKGRUND	SVENSK BAKGRUND	UTLÄNDSK BAKGRUND	
stark	3,1	3,9	2,5	3,5	3,0
hjälpssam	3,6	3,9	4,1	4,0	3,9
oberoende	3,6	4,0	3,6	3,7	3,6
klok	3,2	3,9	2,9	3,7	3,2

BETYDELSEN AV SYNEN PÅ "SVENSK"

I tidigare undersökningar bland vuxna har uppfattningar om vilka krav som människor ställer för att en person ska kunna betraktas som svensk visat tydliga samband med intoleranta förhållningssätt, se Lange 2008. För att undersöka om liknande samband kunde spåras bland ungdomar, ombads eleverna att ange hur viktiga de ansåg olika villkor vara för att en person skulle kunna sägas vara svensk.³⁸

Svarsfördelningar för varje enskilt påstående och medelvärden redovisas i tabell bilaga 2. De villkor som en majoritet av eleverna bedömde vara absolut nödvändiga för att kunna sägas vara svensk var att respektera svenskt statskick och svenska lagar. På andra plats placerade eleverna villkoret att man har svenskt medborgarskap. De

tre villkor som av flertalet ansågs helt oviktiga var: om man är kristen, att det inte ska synas på utseendet att man har rötter i ett annat land samt att man ska ha bott i Sverige i fem generationer för att kunna sägas vara svensk.

Bedömningarna av dessa krav bearbetades med faktoranalys vilken resulterade i två faktorer, som lades till grund för två index rörande uppfattningar om vem som kan betraktas som svensk.

INDEX 1

Släkten har bott minst 5 generationer i Sverige

Släkten har bott minst 2 generationer i Sverige

Det syns inte på utseendet att man har rötter utomlands

Född i Sverige

Att man följer svensk kultur och svenska traditioner

Kristen

Att man pratar svenska helt utan brytning

INDEX 2

Jobb och bostad i Sverige

Bott i Sverige minst 5 år

Respekterar svenskt statsskick och svenska lagar

De två indexen är relativt lätta att tolka. Det första indexet sammanför krav som kan kallas känslomässiga, nationalistiska och exkluderande och som därför utestänger nyanlända och personer som inte är födda i landet och dem som inte är kristna. Vi kallar indexet "exkluderande krav".

Det andra indexet omfattar vad som skulle kunna kallas formella och internationellt etablerade krav på medborgerlig delaktighet i arbete, bostad, medborgarskap och respekt för statsskicket. Indexet kallas "formella krav".

Korrelationen mellan de två indexen är 0,25 (vägda data) vilket betyder att de två synsätten är relativt oberoende av varandra, antingen är man anhängare av den ena synen eller den andra.

Vi antog att ungdomar med svensk bakgrund har en annorlunda syn på vad som krävs för att vara svensk än ungdomar med utländsk bakgrund. I **TABELL 25**, nästa sida, visas andelar

elever på de två indexens skalsteg efter nationell bakgrund.

Det är en betydligt större andel elever som har låga värden på indexen (1 och 2) än som har höga värden (5 och 6). Det är samtidigt en fjärdedel av eleverna som visat att de har nationalistiska, exkluderande krav på vilka som kan räkna sig som svenskar och vilka som inte kan göra det. Andelen som ställer höga formella krav på vem som kan betraktas som svensk uppgår till en knapp femtedel av samtliga elever.

När det gäller index 2 formella krav kan vi konstatera att ungdomar med utländsk bakgrund tillskriver dessa krav lägre vikt än elever med svensk bakgrund.

En jämförelse av hur elever med svensk bakgrund svarat visar vissa skillnader mellan kön, ålder (årskurs) och gymnasieprogram, se **TABELL 26** nästa sida. Pojkar på de yrkesförberedande programmen har högre medelvärden än övriga på index exkluderande krav i båda årskurserna. När det gäller index 2 formella krav är skillnaderna störst mellan de yngsta pojkarna på de yrkesförberedande programmen och de

Tabell 24. Samband mellan index för inställning till utsatta grupper och index för respekterade egenskaper, separat för ungdomar med svensk respektive utländsk bakgrund. Korrelationskoefficienter över 0,05 är statistiskt säkerställda. Vägda data.

TABELL 24											
INDEX RESPEKTERADE EGENSKAPER	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL										
	INVANDRARE		MUSLIMER		ROMER		JUDAR		HOMOSEXUELLA		
	SVENSK BAK- GRUND	UTLÄNSK BAK- GRUND	SVENSK BAK- GRUND	UTLÄNSK BAK- GRUND	SVENSK BAK- GRUND	UTLÄNSK BAK- GRUND	SVENSK BAK- GRUND	UTLÄNSK BAK- GRUND	SVENSK BAK- GRUND	UTLÄNSK BAK- GRUND	
"stark"	0,32	0,07	0,33	0,08	0,29	0,11	0,36	0,29	0,40	0,31	
"hjälpssam"	0,00	-0,06	0,05	0,00	0,00	0,02	0,00	0,03	-0,08	0,05	
"oberoende"	0,03	0,00	0,07	0,00	0,06	0,02	0,07	0,05	0,03	0,07	
"klok"	0,00	0,00	0,00	-0,03	0,00	-0,03	0,03	0,06	0,06	0,06	

38 Två av dessa "krav" har förekommit i internationella undersökningar, nämligen "att man respekterar svenskt statsskick och svenska lagar" samt "att man är född i Sverige". Medelvärdena för båda dessa "krav" var högre i denna undersökning jämfört med The International Social Survey Program, ISSP, 2003 och i European Social Survey, ESS, 2008.

äldsta pojkarna på de studieförberedande programmen.

Samband mellan de två indexen som uttrycker krav på vem som kan kalla sig svensk och de fem måtten på inställning till utsatta grupper visas i **TABELL 27**.

Sambanden är positiva mellan index som mäter inställningar till utsatta grupper och indexen för krav på vem som kan kalla sig svensk. Starkast är sambanden mellan index som uttrycker inställning till utsatta grupper och index som ställer exkluderande krav för att kallas svensk. Ju högre exkluderande krav desto mer negativ inställning till utsatta grupper.

För *inställning till invandrare* är sambandet starkt med exkluderande krav för att kallas svensk. Sambanden är betydligt starkare för elever med svensk bakgrund jämfört med elever med utländsk. Det finns även ett relativt starkt samband mellan inställning till invandrare och de formella kraven på att vara svensk. Men det gäller endast för elever med svensk bakgrund. För *inställning till muslimer* är sambandet också starkt med exkluderande krav för att kallas svensk. Sambanden är betydligt starkare för elever med svensk bakgrund jämfört med elever

med utländsk. Det finns även ett relativt starkt samband mellan inställning till muslimer och de formella kraven. Det gäller endast för elever med svensk bakgrund.

För *inställning till romer* är sambandet medelstarkt med exkluderande krav för att kallas svensk. Sambanden är återigen betydligt starkare för elever med svensk bakgrund jämfört med elever med utländsk. För de formella kraven är sambanden svaga.

För *inställning till judar* är sambandet medelstarkt med exkluderande krav för att kallas svensk. Sambanden är starkare för elever med svensk bakgrund jämfört med elever med utländsk. För de formella kraven finns inga samband med inställning till judar.

För *inställning till homosexuella* är sambandet medelstarkt med exkluderande krav för att kallas svensk. Sambanden är starkare för elever med svensk bakgrund jämfört med elever med utländsk. För de formella kraven finns inga samband med inställning till homosexuella.

Tabell 25. Andelar (i procent) elever efter bakgrund på skalstegen i två index för krav på vem som kan betraktas som svensk. (Ju högre värden desto starkare krav). I raden längst ned anges medelvärden för respektive kategori. Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Vägda data.

TABELL 25						
INDEXEN SKALSTEG	INDEX 1: "EXKLUDERANDE" KRAV			INDEX 2: "FORMELLA" KRAV		
	SVENSK BAKGRUND	UTLÄNSK BAKGRUND	SAMTLIGA	SVENSK BAKGRUND	UTLÄNSK BAKGRUND	SAMTLIGA
1	19	21	19	9	13	10
2	21	18	20	13	17	14
3	23	26	23	26	31	27
4	12	11	12	32	25	31
5	17	17	17	10	7	9
6	9	8	9	10	6	9
Medelvärden	3,1	3,1	3,1	3,5	3,2	3,4

4.3

SAMMANFATTNING – FAKTORER AV BETYDELSE FÖR TOLERANTA OCH INTOLERANTA ATTITYDER

Efter denna genomgång av samband mellan olika index ska vi sammanfatta genom att lyfta fram de variabler som har störst betydelse för vart och ett av de fem måtten på elevernas inställning till utsatta grupper. För att kunna bedöma vilka

variabler som har störst effekt på intoleranta respektive toleranta attityder har vi använt multivariata analysmetoder (se kapitel 3.5). I **TABELL 28** sammanfattas de faktorer som har betydelse för toleranta respektive intoleranta attityder till invandrare och till muslimer. Underlaget är elever med *svensk bakgrund*. I **TABELL 29** sammanfattas de faktorer som har betydelse för toleranta respektive intoleranta attityder till romer, till judar och till homosexuella. Underlaget är samtliga elever i undersökningen.

Tabell 26. Medelvärden för indexen om krav på vem som kan kalla sig svensk för elever med svensk bakgrund efter kön, årskurs och studieprogram.

TABELL 26								
KRAV FÖR ATT KALLAS "SVENSK"	ÅRSKURS 1				ÅRSKURS 3			
	STUDIEFÖRB.		ÖVRIGA		STUDIEFÖRB.		ÖVRIGA	
	POJKAR	Flickkor	POJKAR	Flickkor	POJKAR	Flickkor	POJKAR	Flickkor
Index 1 "Exkluderande"	2,9	2,8	3,6	3,1	2,7	2,5	3,5	3,0
Index 2 "Formella"	3,6	3,6	3,3	3,4	3,7	3,5	3,6	3,6

Tabell 27. Samband mellan index för inställning till utsatta grupper och index som uttrycker krav på vem som kan kalla sig svensk, efter nationellt ursprung. Korrelationer som är högre än 0,05 är statistiskt säkerställda. Vägda data.

TABELL 27										
INDEX RÖRANDE KRAV PÅ VEM SOM KAN KALLAS "SVENSK"	INDEX FÖR INSTÄLLNING TILL									
	INVANDRARE		MUSLIMER		ROMER		JUDAR		HOMOSEXUELLA	
	SVENSK BAKGR.	UTLÄNDSK BAKGR.	SVENSK BAKGR.	UTLÄNDSK BAKGR.	SVENSK BAKGR.	UTLÄNDSK BAKGR.	SVENSK BAKGR.	UTLÄNDSK BAKGR.	SVENSK BAKGR.	UTLÄNDSK BAKGR.
Index 1 "Exkluderande" krav	0,58	0,31	0,52	0,28	0,37	0,20	0,36	0,17	0,38	0,14
Index 2 "Formella" krav	0,28	0,08	0,25	0,03	0,15	0,05	0,06	0,01	0,05	0,05

Tabell 28. Översikt över faktorer som har betydelse för toleranta respektive intoleranta förhållningssätt till invandrare och till muslimer. Resultaten är baserade på multivariat analys av vägda data för elever med svensk bakgrund. Starka samband har markerats med ***, medelstarka samband med ** och svaga men signifikanta samband med *. Minustecken betyder inga eller inte signifikanta samband.

TABELL 28				
BEROENDE/ OBEROENDE VARIABLER	POSITIV/TOLERANT INSTÄLLNING TILL INVANDRARE ÖVERVÄGER HOS	NEGATIV/INTOLERANT INSTÄLLNING TILL INVANDRARE ÖVERVÄGER HOS	POSITIV/TOLERANT INSTÄLLNING TILL MUSLIMER ÖVERVÄGER HOS	NEGATIV/INTOLERANT INSTÄLLNING TILL MUSLIMER ÖVERVÄGER HOS
Kön	Flickor***	Pojkar***	Flickor***	Pojkar***
Ålder(årskurs)	–	–	–	–
Gymnasieprogram	Studieförberedande**	Yrkesförberedande**	Studieförberedande**	Yrkesförberedande**
Religion	Islam*	Svenska kyrkan + ingen religion*	Islam	Svenska kyrkan + ingen religion*
Föräldrarnas utbildning	Hög**	Låg**	Hög**	Låg**
Vänindex	Har invandrvänner**	Ej invandrvänner **	Har muslimska vänner**	Ej muslimska vänner**
Skolans betygssnitt	Högt*	Lågt*	Högt*	Lågt*
Index skolkarakterer	–	–	–	–
Index skolmiljö	Lugn**	Problemtät**	Lugn**	Problemtät**
Undervisning om:				
Mänskliga rättigheter	–	–	–	–
Rasism och främlingsfientlighet	Mycket/hel del*	Lite/ingen*	Mycket/hel del*	Lite/ingen*
Förintelsen	Mycket/hel del*	Lite/ingen*	Mycket/hel del*	Lite/ingen*
"Alla människor behandlas lika"	Instämmer inte***	Instämmer ***	–	–
"Allas rätt att bo"	Instämmer***	Instämmer inte***	Instämmer***	Instämmer inte***
"Rasism problem"	Instämmer***	Instämmer inte***	Instämmer***	Instämmer inte ***
"Alla har lika människovärde"	Instämmer***	Instämmer inte***	Instämmer ***	Instämmer inte***
Index "svenskhets" "Exkluderande krav"	Lågt värde****	Högt värde***	Lågt värde***	Högt värde***
Index "respekterade egenskaper" "Stark"	Lågt värde**	Högt värde**	Lågt värde**	Högt värde**

Tabell 29. Översikt över faktorer som har betydelse för toleranta respektive intoleranta förhållningssätt till romer, till judar och till homosexuella. Resultaten är baserade på multivariat analys av vägda data för samtliga elever. Starka samband har markerats med ***, medelstarka samband med ** och svaga men signifikanta samband med *. Minustecken betyder inga eller inte signifikanta samband.

TABELL 29						
BEROENDE/ OBEROENDE VARIABLER	POSITIV INSTÄLLNING TILL ROMER ÖVERVÄGER HOS	NEGATIV INSTÄLLNING TILL ROMER ÖVERVÄGER HOS	POSITIV INSTÄLLNING TILL JUDAR ÖVERVÄGER HOS	NEGATIV INSTÄLLNING TILL JUDAR ÖVERVÄGER HOS	POSITIV INSTÄLLNING TILL HOMO- SEXUELLA ÖVERVÄGER HOS	NEGATIV INSTÄLLNING TILL HOMO- SEXUELLA ÖVERVÄGER HOS
Kön	Flickor***	Pojkar***	Flickor***	Pojkar***	Flickor***	Pojkar***
Ålder(årskurs)	–	–	18 år*	16 år*	–	–
Gymnasieprogram	Studieförberedande**	Yrkesförberedande**	Studieförberedande*	Yrkesförberedande**	–	–
Bakgrund	–	–	Svensk**	Utändsk**	Svensk**	Utländsk**
Religion	–	–	Kristen Sv. kyrkan + ej religion**	Islam + annan kristen**	Kristen Sv. kyrkan + ej religion**	Islam + annan kristen**
Föräldrarnas utbildning	Hög*	Låg*	Hög*	Låg*	Hög**	Låg**
Vänner	Har romsk vän*	Ej romsk vän *	–	–	Har homosexuell vän*	Ej homosexuell vän**
Skolans betygssnitt	Högt*	Lågt*	Högt*	Lågt*	Högt*	Lågt*
Index skolkaraktärer	–	–	Höga inkomster och utbildningar*	Låga inkomster och utbildningar*	Höga inkomster och utbildningar*	Låga inkomster och utbildningar*
Index skolmiljö	Lugn**	Problemtät**	–	–	–	–
Undervisning om:						
Mänskliga rättigheter	–	–	–	–	Mycket/hel del**	Ingen/lite*
Rasism	–	–	–	–	–	Ingen/lite*
Förintelsen	–	–	Mycket/hel del*	Ingen/lite*	Mycket/hel del*	Ingen/lite*
"Alla människor behandlas lika"	–	–	–	–	Instämmer inte*	Instämmer*
"Allas rätt att bo"	Instämmer***	Instämmer inte***	Instämmer*	Instämmer inte*	Instämmer***	Instämmer inte ***
"Rasism problem"	Instämmer**	Instämmer inte**	Instämmer*	Instämmer inte*	Instämmer*	Instämmer inte*
"Allas lika människovärde"	Instämmer**	Instämmer inte**	–	–	Instämmer***	Instämmer inte***
Index "svenskhet" "Exkluderande krav"	Lågt värde**	Högt värde**	Lågt värde**	Högt värde**	Lågt värde**	Högt värde **
Index "respekterade egenskaper" "Stark"	Lågt värde**	Högt värde**	Lågt värde**	Högt värde**	Lågt värde**	Högt värde**

Diagram 1 och 2. Attityder till utsatta grupper

DIAGRAM 1

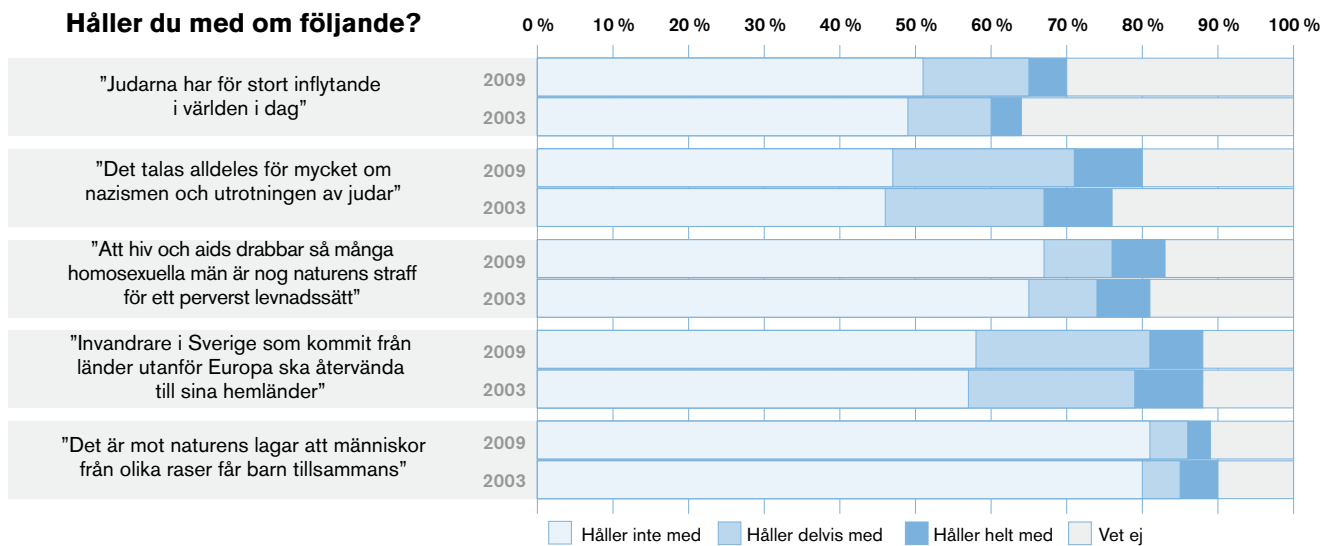
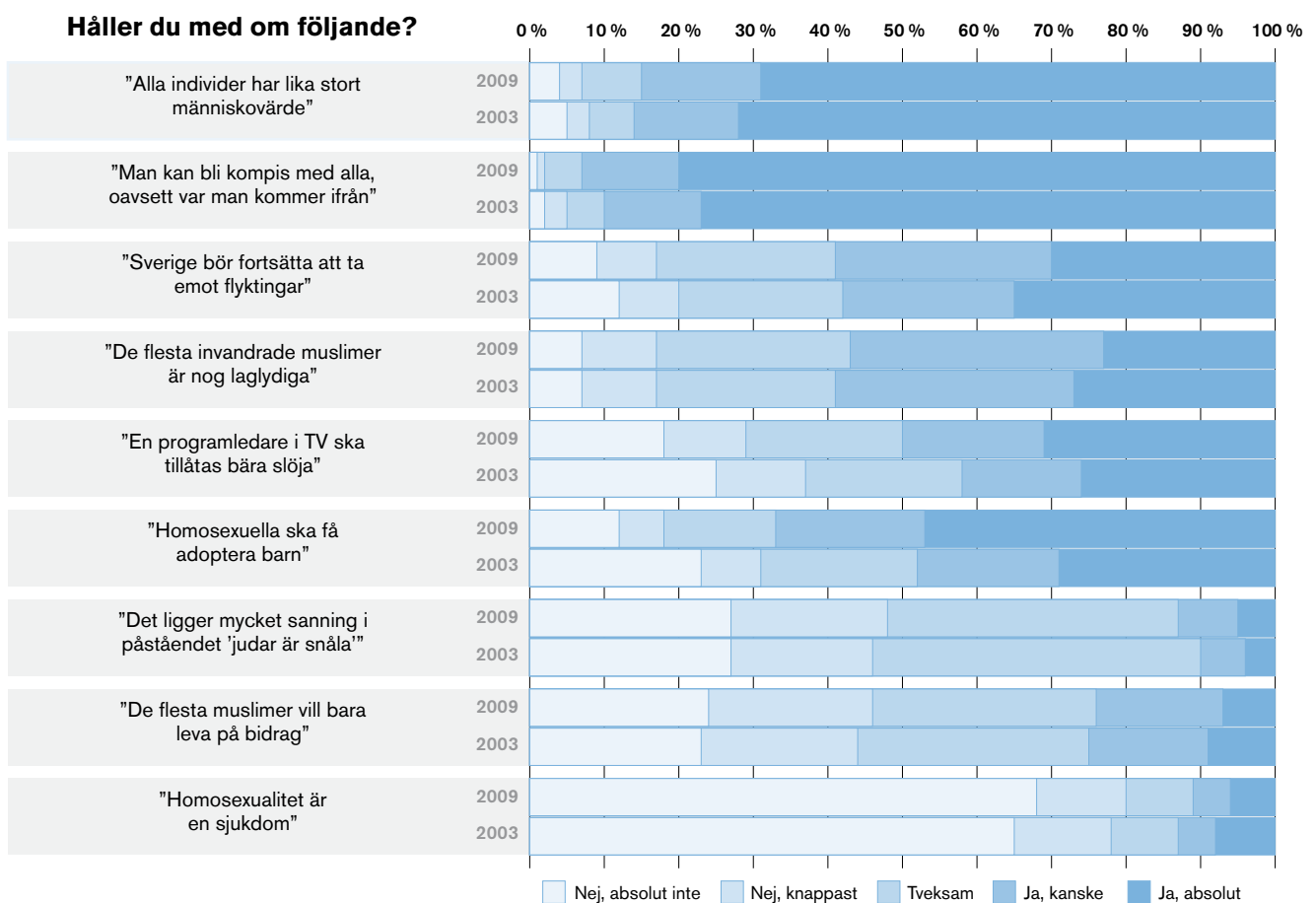

DIAGRAM 2

5

Attitydförändringar över tid – en jämförelse mellan 2003 och 2009

Den undersökning som initierades av Forum för levande historia och utfördes av Brottsförebyggande rådet år 2003 har i flera avseenden varit en utgångspunkt för denna undersökning (Ring & Morgentau 2004). Båda undersökningarna har syftat till att kartlägga ungdomars attityder till utsatta grupper. Det har funnits ett intresse att jämföra resultaten mellan de båda mättillfällena för att kunna uttala sig om förändringar under den gångna sexårsperioden.

För att kunna jämföra resultaten från de två undersökningarna har svaren på identiska påståenden från elever som gick i årskurs 1 och 3 på gymnasieskolor 2003 analyserats på nytt tillsammans med elevernas svar i motsvarande årskurser 2009.³⁹ Jämförelsen är begränsad till totalt tretton påståenden om invandrare, muslimer, judar och homosexuella. För varje påstående ombads eleverna att markera sin uppfattning på 4- och 5-gradiga skalor från fullständigt instämmande till fullständigt avståndstagande. Svarsfördelningarna för enskilda påståenden och undersökningsår framgår av diagrammen 1 och 2.

Flest instämmande svar fick påståendet ”Man kan bli kompis med alla oavsett var de kommer ifrån” och påståendet ”Alla människor har lika stort människovärde”. Majoriteten av eleverna

tog även helt avstånd från ett rasistiskt och ett invandrarfientligt påstående samt två homofobiska påståenden. Hälften av eleverna tog helt avstånd från de två antisemitiska påståendena.

Vi använder benämningen ”tolerant” för att karaktärisera elever som svarar att de ”håller helt med” eller svarar ”ja absolut” inför påståenden som uttrycker en positiv inställning till olika utsatta grupper och svarar att de inte håller med eller svarar ”Nej absolut inte” inför påståenden som uttrycker en negativ inställning. Om vi omvänt använder benämningen ”intolerant” för de elever som utan förbehåll instämmer med negativa påståenden och tar avstånd från positiva, visar diagrammen att toleranta uppfattningar var mer utbredda än intoleranta både år 2003 och 2009. Samtidigt fanns det en stor grupp elever som gav tveksamma eller ambivalenta svar vid båda tillfällena.

Andelen elever med uppfattningar som kunde karaktäriseras som intoleranta varierade från en procent till en fjärdedel. En fjärdedel av gymnasieeleverna 2003 tog helt avstånd från programledares rätt att bära slöja i tv. Nästan lika stor andel ansåg inte att homosexuella skulle få adoptera barn. Sex år senare hade dessa andelar nästan halverats.

³⁹ En ny datafil bildades av svaren på de identiska påståendena i de två undersökningarna.

En signifikant högre andel elever instämde i homosexuellas rätt att adoptera i undersökningen 2009 jämfört med 2003. Det var en ökning från 30 procent till närmare hälften av eleverna. Detta resultat överensstämmer med resultat från Ungdomsstyrelsens attityd och värderingsstudie 2007, där andelen som var positiva till homosexuellas rätt att adoptera uppgick till 47 procent i åldersgruppen 16–19 år (Ungdomsstyrelsen 2008). Även påståendet om att homosexualitet är en sjukdom fick minskat stöd 2009.

Den största andelen tveksamma eller ambivalenta inställningar fanns mot muslimer. Hela 70 procent av gymnasieeleverna kunde inte ge något entydigt svar när det gällde påståenden om muslimers laglydighet eller deras förmenta utnyttjande av bidrag. De använde svarsalternativen ”tveksamt”, ”kanske” eller ”tar delvis avstånd”. Hälften av ungdomarna uttryckte tveksamhet inför påståendet om fortsatt flyktinginvandring och påståendet om att programledare kan tillåtas bära slöja i tv. Hälften av ungdomarna tvekade även när de ställdes inför de två antisemitiska påståendena. Samtidigt tyder jämförelsen mellan åren 2003 och 2009 på att andelen tveksamma minskar.

Tre åsiktsdimensioner 2003 och 2009

För att undersöka samvariationen mellan svaren på de olika påståendena utfördes en faktoranalys baserad på den sammanslagna datafilen som omfattade totalt 8 503 individer.⁴⁰ Analysen resulterade i tre faktorer, vilket ger stöd för att fortsättningsvis särredovisa dessa tre grupp-specifika förhållnings-sätt. Utifrån faktorerna kunde tre index konstrueras⁴¹ som antogs fånga tre åsiktsdimensioner.

INDEX 1

– Inställning till muslimer och invandrare

Instämmer i följande påståenden:

- ”De flesta muslimer vill bara leva på bidrag”
- ”Utomeuropeiska invandrare ska återvända”

Tar avstånd från följande påståenden:

- ”De flesta invandrade muslimer är laglydiga”
- ”Sverige bör fortsätta ta emot flyktingar”
- ”Programledare i tv ska tillåtas bära slöja”
- ”Man kan bli kompis med alla oavsett ursprung”
- ”Alla individer har lika stort människovärde”

INDEX 2

– Inställning till judar

Instämmer i följande påståenden:

- ”Judarna har för stort inflytande i världen i dag”
- ”Det talas alldeles för mycket om nazism/Förintelsen”
- ”Det ligger mycket sanning i påståendet ’Judar är snåla’”

INDEX 3

– Inställning till homosexuella

Instämmer i följande påståenden:

- ”Hiv/aids är naturens straff mot homosexuella män”
- ”Homosexualitet är en sjukdom”

Tar avstånd från följande påstående:

- ”Homosexuella ska få adoptera barn”

Nedan visas vilka påståenden som ingår i respektive index. Kodningen av svarsalternativen har för jämförbarhetens skull vänts i samma riktning, en negativ riktning.

De tre indexen är relativt enkla att tolka. Index 1 uttrycker inställning till muslimer,⁴² invandring, invandrare och flyktingar, index 2 syftar på inställning till judar och index 3 fångar inställning till homosexuella.

TABELL 30 visar att det skett en betydande förändring i positiv riktning i gymnasieungdo-

⁴⁰ Faktorladdningar redovisas i en separat teknisk rapport. För hantering av ”missing values”, se avsnitt 3.5.

⁴¹ Indexen konstruerades i tre steg, där det första steget var ett additivt ”råindex”, dvs. en summering av svaren på de i indexet ingående påståendena. Därefter konstruerades indexen enligt de principer som redovisas i avsnitt 3.5.

⁴² Det är lätt att få intrycket att den gamla kategoriseringen ”invandrare” i dag blivit nästan synonym med ”muslimer”.

⁴³ Av okänd anledning fanns såväl 15-åringar i årskurs 1 som 20-åringar i årskurs 3. Andelarna skilde sig mellan de två studierna. Problemet löstes med åldersbegränsningen 16–18 år.

marnas inställningar till homosexuella mellan de två undersökningarna.⁴³ Andelen som har låga värden (1 och 2) och uttrycker en positiv inställning till homosexuella har ökat från ca 55 procent till ca 66 procent. Samtidigt har andelen med höga värden (5 och 6) och som uttrycker en negativ inställning minskat från ca 17 procent till ca 12 procent.

En jämförelse mellan 2003 och 2009 för vart och ett av de tre indexen, visar att andelen intoleranta (värde 5) minskat när det gäller inställning till muslimer och flyktingar och inställning till homosexuella, men ökat för inställningen till judar.

En jämförelse av medelvärdena för de tre indexen visar att gymnasieungdomarnas attityder till homosexuella har blivit väsentligt mer positiva under de gångna sex åren **TABELL 31**. Medelvärdena har sjunkit med en tiondels procent för de två övriga indexen. Förskjutningen i något mer negativ inställning till judar sedan år 2003 är statistiskt säkerställt.

I föregående kapitel har vi visat att positiva

Tabell 31. Medelvärden för index som mäter inställning till utsatta grupper i de två undersökningarna år 2003 och 2009 samt i den sammanslagna datafilen. Jämförelsen avser åldersintervallet 16–18 år. Ju högre indexvärde desto mer negativ inställning.

TABELL 31			
INDEX	UNDERSÖKNINGSÅR		SAMTLIGA (2003+2009)
	2003	2009	
Index 1 (skala 1–7) Inställning till invandring, flyktingar och muslimer	4,1	4,2	4,2
Index 2 (skala 1–6) Inställning till judar	3,1	3,2**	3,1
Index 3 (skala 1–6) Inställning till homosexuella	2,8	2,3**	2,5
n	3506	4287	7793

** = statistiskt säkerställd skillnad; $p < 0,001$

attityder till homosexuella förekommer oftare bland flickor, elever i årskurs 3, elever på studieförberedande gymnasieprogram, bland ungdomar med svensk bakgrund samt bland dem som tillhör Svenska kyrkan. Vi har även visat att det är bland flickorna som vi hittar den största andelen som har homosexuella vänner, vilket torde ha betydelse för de positiva attityderna.

Tabell 30. Andelar i procent för olika skalsteg i de tre indexen 2003 och 2009 för åldersintervallet 16–18 år. (Ju högre indexvärden desto mer negativ inställning)

TABELL 30		
INDEXENS SKALSTEG	UNDERSÖKNINGSÅR	
	2003	2009
INDEX 1: INSTÄLLNING TILL INVANDRING, FLYKTINGAR OCH MUSLIMER		
1	7,6	5,8
2	13,3	12,9
3	13,3	12,2
4	20,9	23,0
5	22,3	24,8
6	14,0	13,4
7	8,6	7,8
INDEX 2: INSTÄLLNING TILL JUDAR		
1	16,4	14,3
2	19,1	21,3
3	28,4	24,8
4	20,9	21,5
5	8,7	9,7
6	6,5	8,4
INDEX 3: INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA		
1	24,3	38,7
2	30,8	27,6
3	18,2	14,0
4	9,9	7,4
5	8,0	6,4
6	8,9	5,9
n	3506	4287

6

Avslutande diskussion

DE STORA SOCIALA OCH KÖNSMÄSSIGA SKILLNADERNA

I mitten av 1970 talet sammanfattade Arne Trankell svenskens inställning till invandrare framför allt som en bildnings- och klassfråga. En av hans slutsatser var att de som har fått utbildning och kunskaper har råd att visa generositet, tolerans och respekt eftersom de för egen del inte riskerar något i mötet med invandrare. De utgör, menade Trankell, en privilegierad överklass av välutbildade, unga, aktiva, modiga, nyfikna, starka och självständiga människor. För dem utgör invandrare inte något hot; för dem blir invandrare istället ett intressant inslag i tillvaron.

I denna undersökning, som belyser utbredningen av toleranta och intoleranta attityder bland gymnasieelever i Sverige läsåret 2009/2010, har vi på liknande sätt funnit att elevernas attityder har tydliga samband med deras sociala, ekonomiska och kulturella miljöer och villkor. Elever med högutbildade föräldrar, som går i skolor där eleverna kommer från välsituerade hem, där betygsgenomsnittet är höga, där skolmiljön är studievänlig och pedagogiken god, där eleverna i hög grad toleranta värderingar. I sko-

lor där elevpopulationen huvudsakligen kommer från bostadsområden med hög arbetslöshet, låga inkomster och hög andel invandrare, där är andelen med negativa attityder högre. Ungdomar med invandrabakgrund, i synnerhet pojkar, i dessa områden och skolor uttryckte mer negativa attityder till homosexuella och till judar än ungdomar med svensk bakgrund. Elever med svensk bakgrund har å sin sida uttryckt mer negativa attityder till invandrare och till muslimer.

Till Arne Trankells slutsats om attityder till invandrare som en klass- och utbildningsfråga kan vi lägga kön. Förutom resultat som visade skillnader i elevernas sociala, ekonomiska och utbildningsmässiga villkor visade undersökningen tydliga samband mellan könstillhörighet och attityder till utsatta grupper. Pojkar uppvisade vid varje jämförelse mindre positiva och mindre toleranta attityder än flickor. Störst var skillnaden mellan pojkar som gick första året på yrkesförberedande program och flickor som gick sista året på gymnasiets studieförberedande program.

Forskare har föreslagit olika förklaringar till varför vuxna personer har en intolerant inställning till utsatta grupper (se kapitel 2). Bland

⁴⁴ Arne Trankell analyserade Invandrarutredningens attitydundersökning från 1969.

annat har det setts som en kombination av svag social ställning och otrygghet eller alienation. Vi tror att det även kan ses som en förklaring till varför pojkarna på de yrkesförberedande programmen överväger bland de intoleranta. Resultat från undersökningen visar samband mellan dessa pojkars intoleranta attityder till utsatta grupper och en exkluderande och chauvinistisk syn på vem som kan kallas svensk. Andra resultat visar samband mellan dessa pojkars intoleranta attityder och vilka personegenskaper de värderar högt – en kombination av fysisk styrka, ledarskap, religiositet och patriotism.

AMBIVALENTA ATTITYDER

De sociala miljöernas och villkorens inflytande är talande. Men en ung människas toleranta eller intoleranta attityder till en utsatt grupp kan inte enbart anses vara ett resultat av ett socialt arv och en social miljö. Inte heller är den ett resultat av ett individuellt synsätt, isolerat från det omgivande samhället. Attityder är föränderliga. De återspeglar var ungdomar befinner sig och förmedlar en del av samhällsklimatet.

Inom det stora avståndet mellan toleranta och intoleranta attityder ryms ett stort antal elever med ambivalent inställning. Elevernas tveksamma inställning och osäkerhet i dessa frågor kan både ge anledning att känna hoppfullhet och oro. De som gav uttryck för en ambivalent inställning kan förmodas vara mer påverkbara än de som uttrycker negativa och intoleranta synsätt.

Den observerade förskjutningen mot en mer positiv inställning till homosexuella mellan år 2003 och 2009 bestod till väsentlig del av en förändring från osäkerhet till entydigt positiva ställningstaganden. Förändringen kan tolkas som en följd av opinionsarbete där skolor, myndigheter,

enskilda organisationer, artister och medier runt om i Sverige på olika sätt bidragit genom att föra fram kritik mot heteronormativitet i samhället och krav på homosexuellas rättigheter.

Ett tolerant opinionsklimat kan bidra till att de tveksamma och obestämda ska ändra uppfattning och göra ställningstaganden i positiv riktning. Sådana iakttagelser har gjorts i tidigare undersökningar.

Ett annat resultat som inger förhoppningar är skillnaderna i attityder mellan de som var 16 år och dem som var 18 år. Det märktes till exempel i ökat intresse för politik och andra mått på samhällsintresse. När elever svarade att de inte hade någon uppfattning var det ofta inför grovt fördomsfulla, provokativa och rasistiska påståenden. Elever som valde att inte tydligt ta ställning var oftare 16 år än 18 år.

De 16-åriga pojkarna var även överrepresenterade bland dem som hade intoleranta attityder. Andelen intoleranta var lägre för 18-åringar. Det kan tyda på att hos många av de yngsta pojkarna mildras de fientliga attityderna eller förskjuts mot mer tveksamma ställningstaganden när de blivit två år äldre och är på väg ut i yrkeslivet.

MÖTEN OCH VÄNSKAP

Undersökningen ger även förhoppningar om att skolan bidrar till en positiv utveckling i möten mellan ungdomar med olika bakgrunder. I Diskrimineringsutredningen i början av 1980-talet studerades bland annat utbredning av kontakter mellan invandrare och svenskar och sambanden mellan sådana kontakter och svenskarnas attityder till invandrare. Charles Westin⁴⁵ konstaterade att kontakt både kan betraktas som en orsak och som en konsekvens av svenskens inställning till invandrare. Kontakter med invandrare var sällsynta bland svenskar som värderade invandrare

⁴⁵ Charles Westin analyserade diskrimineringsutredningens attitydundersökning från 1981.

negativt och betydligt mer frekventa bland dem som hade en positiv uppfattning. Kontakterna var samtidigt begränsade till det egna samhällsskiktet (Westin 1984).

På liknande sätt har vi i denna undersökning visat samband mellan vänner och attityder. Elever med vänner från afrikanska länder och muslimska områden hade i högre grad toleranta attityder mot afrikaner och muslimer än de som saknade sådana vänner. I en jämförelse mellan inställning till homosexuella år 2003 och 2009 kunde vi visa en signifikant positiv utveckling mot ökad tolerans. Det var framför allt bland flickor som denna positiva inställning övervägde. Samtidigt visade undersökningen att en mycket stor andel av flickorna har någon vän med homosexuell läggning. Det går inte att avgöra vad som är orsak och vad som är verkan. Mest sannolikt handlar det om en växelverkan, se kapitel 2.

UNDERVISNINGENS POTENTIAL

Resultaten visade samband mellan undervisning om rasism, mänskliga rättigheter och om Förintelsen och inställning till utsatta grupper. Vi kan inte uttala oss om i vilken mån sambanden är kausala. Vi kan endast notera att de elever som fått undervisning var genomgående mer positivt inställda till var och en av de utsatta grupperna. Och de elever som endast i begränsad utsträckning tagit del av sådan undervisning i skolan hade mer negativa attityder till var och en av dessa grupper.

En tredjedel av alla elever har fått undervisning om mänskliga rättigheter i skolan. Ännu fler har fått undervisning i andra ämnen som är av intresse för denna undersökning, om rasism och främlingsfientlighet och om Förintelsen. Men undervisningen når inte alla. Det är i högre grad elever på studieförberedande program på gymnasiet som tagit del av undervisning i dessa ämnen än elever på yrkesförberedande program.

HUR GÅR VI VIDARE?

Undersökningen är den första i en serie undersökningar som finns inplanerade inom ramen för det arbete som Forum för levande historia bedriver för att motverka intoleransen i samhället. Inom några år kommer en ny kvantitativ tvärsnittsundersökning att genomföras bland skolungdomar och därutöver uppföljande studier av ungdomar som deltagit i föreliggande undersökning.

Det datamaterial som insamlades läsåret 2009/2010 är rikt och ännu inte uttömt. Därtill har tiden varit för knapp. Resultatredovisningen i denna rapport har ägnats åt att beskriva utbredningen av toleranta, positiva, ambivalenta, negativa och intoleranta attityder bland svenska gymnasieelever och i möjligaste mån jämföra med elevernas attityder år 2003. Kartläggningen har även varit ett sätt att visa behovet av fördjupade studier. I första hand är det fyra fördjupningsstudier som planeras utifrån denna kartläggning.

En av dessa studier bör belysa attityder till ungdomar med funktionsnedsättning. Resultaten i denna undersökning antyder att det är vissa funktionsnedsättningar som möter fler fördomar än andra. Vi vill gå vidare med det som har kallats ”osynliga” funktionsnedsättningar, elever som fått diagnoserna adhd och dyslexi.

En annan utsatt grupp som vi vill fördjupa kunskaperna om är romer. Resultaten visar att gymnasieeleverna uttrycker mer negativa attityder och mindre positiva attityder till romer än till övriga. Undersökningen visar att vänskap med romer inte nödvändigtvis leder till en generellt positiv inställning till romer, ett samband som är tydligt till exempel när det gäller vänskap med någon med afrikansk bakgrund. Undersökningen visar även att elever med högutbildade föräldrar inte lika tydligt har en mer positiv inställning till romer som de har till andra utsatta grupper i undersökningen.

En tredje fördjupningsstudie vill vi ägna reli-

gionens samband med attityder till utsatta grupper. Resultaten i denna undersökning tyder på att elevernas religiösa tillhörighet uppvisar starka samband med attityder till utsatta grupper. Sambanden är komplexa och yttrar sig med olika styrka beroende på vilken utsatt grupp som är i fokus. Vi har till exempel sett att ungdomar som tillhör olika kristna församlingar förenas i negativa attityder till muslimer, men skiljer sig åt i attityder till homosexuella.

I en fjärde fördjupningsstudie vill vi fortsätta att analysera svaren från pojkar med de mest negativa attityderna till utsatta grupper. De resultat som presenterats i denna rapport har visat att dessa pojkars värderingar skiljer sig från övriga på olika sätt, bland annat genom sina krav på vem som kan kalla sig svensk och vilka egenskaper de

respekterar högt hos andra människor. Vi föreslår en analys av enkätsvaren kompletterad med gruppintervjuer i ett antal skolområden.

En undersökning som inte finns inplanerad men som vore angelägen med hänsyn till de ovan redovisade resultaten är en kartläggning av vilket utbildningsmaterial och vilka utbildningsprogram som skolan och andra utbildningsinstitutioner i samhället har att tillgå för att tillföra skoleleverna kunskap som kan bidra till att utveckla tolerans, förståelse och respekt gentemot utsatta grupper. I anslutning till en kartläggning av utbudet av material bör även utvärderingsinsatser initieras och elev- och lärarmaterial utarbetas där brister föreligger. Dessa initiativ kan bli inledningen till ett långsiktigt och fruktbart samarbete mellan myndigheter och enskilda organisationer.

Tabellbilaga

1.1 Urvalspopulation, bortfall och deltagande elever

TABELL 1.1			
SAMMANSTÄLLNING ÖVER URVALSRAM, BRUTTOURVAL OCH DELTAGANDE ELEVER EFTER ANDEL ELEVER MED UTLÄNDSK BAKGRUND PER SKOLA.			
	URVALSRAM ANTAL	BRUTTOURVAL ANTAL	DELTAGANDE ELEVER
Skolor	1005	200	154
mindre än 30% utl. elever	901	143	113
mer än 30% utl. elever	104	57	41
Klasser	–	431	334
mindre än 30% utl. elever	–	317	253
mer än 30% utl. elever	–	114	81
Elever	–	8151	4674
mindre än 30% utl. elever	–	4349	2627
mer än 30% utl. elever	–	3802	2047

1.2 Antal svar efter andel elever med utländsk bakgrund i skolan

TABELL 1.2							
PROCENT UTLÄNDSKA ELEVER I SKOLAN	ANTAL UTVALDA KLASSER	ANTAL SVARANDE KLASSER	ANTAL UTVALDA ELEVER	ANTAL ELEVER I SVARANDE KLASSER	ANTAL SVAR	ANDEL SVAR AV UTVALDA ELEVER	ANDEL SVAR AV ELEVER I SVARANDE KLASSER
Mindre än 30%	317	253	4349	3351	2627	60	80
Mer än 30%	114	81	3802	2909	2047	54	71
Totalt	431	334	8151	6260	4674	57	77

1.3 Sammanställning över urvalsram respektive deltagande elever efter kön, årskurs, skolors grad av mångfald, kommuner, föräldrarnas sysselsättning och födelse land.

TABELL 1.3					
		URVALSRAM ELEVER I ÅRSKURS 1 OCH 3		DELTAGANDE ELEVER	
		ANTAL ELEVER	%	ANTAL ELEVER	%
Totalt		267013	100	4674	100
Kön	Pojkar	138096	52	2300	49
	Flickor	128917	48	2374	51
Årskurs	1	147753	55	2619	56
	3	119260	45	2055	44
Föräldrars sysselsättning	Båda föräldrar sysselsatta	185291	69	3234	69
	En förälder sysselsatt	55314	21	1031	22
	Båda föräldrar ej sysselsatta	12754	5	223	5
	En förälder ej sysselsatt	6704	3	104	2
	Okänd	6952	3	82	2
Program	Yrkesförberedande	118924	45	2163	46
	Studieförberedande	93902	35	1846	39
	Både och	29237	11	465	10
	Övriga	24950	9	200	4
Kommuner	Storstad	95835	36	1864	40
	Övriga	171178	64	2810	60
Andel utländska elever	Mindre än 30 procent	240393	90	3372	72
	Mer än 30 procent	26620	10	1302	28
Bakgrund	Svensk	194147	73	3297	71
	Utländsk ¹	72866	27	1377	29
Föräldrars födelse land	Båda födda i Norden	206478	77	3518	75
	En förälder född i Norden	17496	7	325	7
	Båda födda utanför Norden	36054	14	752	16
	Okänt	6985	3	79	2

¹ Minst en förälder född utanför Sverige.

2.1 Frågor om vänner och vänskap (vägda data)

TABELL 2.1					
		NEJ	JA, EN	JA, NÅGRA	JA, MÅNGA/FLERA
HAR DU NÅGRA VÄNNER I OMRÅDET DÄR DU BOR?		10	6	36	48
Har du någon vän med följande bakgrund?	afrikansk	51	21	18	10
	arabisk	40	15	29	15
	finsk	33	29	29	10
	judisk	77	14	7	2
	latinamerikansk	54	18	19	9
	muslimsk	36	15	26	23
	romsk	80	10	7	3

2.2 Frågor om människor med olika bakgrund (vägda data)

TABELL 2.2									
		MYCKET NEGATIV			MYCKET POSITIV			HAR INGEN UPPFATTNING	MEDEL-VÄRDE
		1	2	3	4	5	6	7	
Vilken uppfattning har du om människor med följande bakgrund?	afrikansk	3	5	13	22	18	17	23	4.3
	arabisk	7	13	20	19	11	10	20	3.5
	judisk	5	7	15	19	13	12	31	3.9
	muslimsk	9	13	18	17	12	12	21	3.6
	romsk	11	13	16	13	7	7	33	3.2

2.3 Frågor om trivsel (vägda data)

TABELL 2.3				
	MYCKET DÅLIGT	GANSKA DÅLIGT	GANSKA BRA	MYCKET BRA
Hur trivs du i området där du bor?	1	4	37	58
Hur trivs du i din klass?	1	4	36	59

2.4 Frågor om skolmiljö (vägda data)

TABELL 2.4

	NEJ, ALDRIG	JA, EN GÅNG	JA, FLERA GÅNGER	JA, MÅNGA GÅNGER
Är det lugnt i klassrummet på lektionerna?	8	49	39	4
Tycker du att dina lärare försöker få er att tänka kritiskt?	6	35	25	34
Har det förekommit att främlingsfientliga, rasistiska eller nynazistiska grupper kommit till din skola och t.ex. delat ut flygblad?	90	8	2	1
Har du hört elever säga negativa saker som "böggjävvel", "jävla jude", "jävla blatte", "jävla arab", "hora" och liknande till andra i din skola?	10	36	29	24
Har du sett ungdomar från din skola dricka sig fulla?	15	27	28	30
Förekommer mobbning i din skola?	65	30	4	1
Har du själv blivit utsatt för någon form av mobbning (inklusive nätmobbing)?	70	20	8	2

2.5 Frågor om skolundervisning (vägda data)

TABELL 2.5					
HAR DU NÅGON GÅNG UNDER DIN SKOLTID FÅTT UNDERVISNING OM:	NEJ, INGEN ALLS	JA, LITE	JA, EN HEL DEL	JA, MYCKET	KOMMER INTE IHÅG
Buddhism	5	40	39	12	3
Hinduism	6	41	39	12	3
Islam	4	31	42	20	2
Judendom	4	31	43	20	2
Kristendom	2	21	41	33	2
Sveriges nationella minoriteter (samer, judar, romer, tornedals- och Sverigefinnar)	28	45	11	3	13
FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna	15	42	24	8	11
Terrorism	29	40	17	5	10
Rasism och främlingsfientlighet	12	38	28	16	7
Nazisternas massmord på judar (Förintelsen)	5	16	30	45	4
Nazisternas massmord på andra folkgrupper (t.ex. romer)	17	35	23	16	10
Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer	21	36	18	7	18
Slaveri och kolonialism	12	36	30	13	10
Svensk rasbiologi	41	27	9	3	21

2.6 Frågor om mänskliga rättigheter, jämlikhet m.m. (vägda data)

TABELL 2.6						
		NEJ	TVEKSAMT	JA, TILL VISS DEL	JA, ABSOLUT	HAR INGEN UPPFATTNING
TYCKER DU ATT ALLA MÄNNISKOR I VÄRLDEN...	... ska ha rätt att gifta sig med vem de vill?	3	3	12	80	2
	... ska ha rätt till fri skolutbildning?	1	1	7	89	2
	... ska ha rätt att ha vilken religion de vill?	2	4	13	78	3
	... ska ha rätt till ett arbete?	1	2	14	81	1
	... ska ha rätt att bo i vilket land de vill?	4	9	26	60	2
TYCKER DU ATT ALLA MÄNNISKOR I SVERIGE...	... behandlas jämlikt?	32	30	28	7	3
	... har samma möjligheter?	34	32	22	9	3
TYCKER DU...	... att de flesta människor i Sverige försöker vara snälla mot andra?	7	22	57	11	3
	... att det går att lita på de flesta människor i Sverige?	12	37	41	7	4
	... att det är bra för Sveriges ekonomi att människor från andra länder kommer hit och bosätter sig?	16	26	30	13	15
	... att det är bra för Sveriges kulturella liv om människor från andra länder kommer hit och bosätter sig här?	12	20	34	25	10
	... att det är viktigt att Sverige ger bistånd till fattiga länder?	6	9	36	44	6
	... att Sverige borde tillåta människor från de fattigare länderna utanför Europa att komma och bo här?	11	21	40	19	9
	... att demonstrationstillstånd bara ska ges till politiska partier som är för demokrati?	20	19	16	9	36
	... att man ska förbjuda demonstrationer som man vet leder till bråk?	16	21	26	20	17
	... att nynazism är ett problem i Sverige i dag?	11	20	25	20	25
... att rasism är ett problem i Sverige i dag?	7	17	37	27	12	

2.7 Frågor om politiskt intresse och partisympatier (vägda data)

TABELL 2.7	
VILKET PARTI TYCKER DU BÄST OM?	PROCENT AV SAMTLIGA
Centerpartiet	1
Feministiskt initiativ	0
Folkpartiet	3
Kristdemokraterna	1
Miljöpartiet	7
Moderaterna	11
Piratpartiet	9
Socialdemokraterna	17
Sverigedemokraterna	5
Vänsterpartiet	3
Annat	2
Inte intresserad av politik	40

GYMNASIEELEV EFTER POLITISKT INTRESSE OCH BAKGRUND. KOLUMNPROCENT. VÄGDA DATA.

	KÖN		ÅRSKURS		GYMNASIEPROGRAM		NATIONELL BAKGRUND		SAMTLIGA
	POJKAR	FLICKOR	1	3	STUDIE-FÖRBERED.	ÖVRIGA	SVENSK	UTLÄNSK	
Partipolitiskt intresse	66	54	56	66	70	55	60	63	60
Inte intresserad av politik	34	46	44	34	30	45	40	37	40

2.8 Frågor om oro för framtiden (vägda data)

TABELL 2.8				
HUR OROLIG ÄR DU ATT FÖLJANDE SAKER SKA HÄNDA I SVERIGE DE NÄRMASTE FEM ÅREN?	INTE ALLS OROLIG	LITE OROLIG	GANSKA OROLIG	MYCKET OROLIG
Svårare för unga att få arbete	9	36	35	21
Svårare för unga att få bostadslån	13	38	35	15
Försämrad miljö	11	29	36	24
Ökad främlingsfientlighet	26	38	24	12
Mer statlig övervakning	30	38	21	11
Ökad invandring	34	32	19	14
Ökade klasskillnader	33	37	21	9
Krig	60	22	9	10
Terroristdåd	53	26	12	10

2.9 Frågor om egenskaper som ger respekt (vägda data)

TABELL 2.9				
VILKA EGENSKAPER TYCKER DU ÄR VIKTIGA FÖR ATT DU SKA RESPEKTERA EN MÄNNISKA MYCKET?				
ATT PERSONEN...	HELT OVIKTIGT	GANSKA OVIKTIGT	GANSKA VIKTIGT	MYCKET VIKTIGT
...Tänker kritiskt	13	51	32	5
...Är modig	7	41	41	11
...Vägar visa känslor	3	13	49	35
...Tar initiativ	2	15	60	23
...Är klok	8	32	45	15
...Är generös	5	24	52	20
...Är fysiskt stark	39	39	15	6
...Är djupt troende	72	17	8	4
...Är mycket självständig	10	37	43	11
...Aldrig sviker	2	4	29	66
...Har massor av humor	3	11	47	39
...Vägar ta strid	8	32	42	18
...Står för sina åsikter	2	5	40	53
...Är snygg	49	37	11	4
...Är väldigt intelligent	26	47	22	5
...Är en kändis	81	13	4	2
...Är en stark ledare	38	41	16	5
...Är hjälpsam	2	6	52	41
...Är oberoende av andra	14	40	35	12
...Är orädd för konflikter	8	35	42	15
...Älskar sitt hemland	49	26	13	13

2.10 Frågor om egenskaper för att vara "svensk" (vägda data)

TABELL 2.10

HUR VIKTIGA TYCKER DU ATT DE HÄR SAKERNA ÄR FÖR ATT MAN SKA KUNNA SÄGAS VARA "SVENSK"?	HELT OVIKTIGT	GANSKA VIKTIGT	MYCKET VIKTIGT	ABSOLUT NÖDVÄNDIGT
att man bott i Sverige minst fem år	21	30	31	18
att man har jobb och bostad i Sverige	13	22	41	25
att man fått svenskt medborgarskap	6	9	31	54
att man pratar svenska helt utan brytning	18	32	31	19
att man är född i Sverige	24	28	24	24
att man följer svensk kultur och svenska traditioner	23	33	27	18
att familjen/släkten bott minst två generationer i Sverige.	42	36	14	8
att familjen/släkten bott minst fem generationer i Sverige.	51	33	10	7
att det inte syns på utseendet att man har rötter i ett annat land	55	31	9	6
att man är kristen	70	22	6	3
att man respekterar svenskt statsskick och svenska lagar	5	7	20	68

2.11 Attityder till utsatta grupper I (vägda data)

TABELL 2.11.1					
	NU PRESENTERAR VI ETT ANTAL PÅSTÅENDEN SOM UT-TRYCKER ÅSIKTER MÄNNISKOR KAN HA. MARKERA OM DU HÅLLER MED ELLER INTE HÅLLER MED DESSA ÅSIKTER. (2009)	HÅLLER INTE MED	HÅLLER DELVIS MED	HÅLLER HELT MED	VET EJ
2009	"Judarna har för stort inflytande i världen i dag"	50	14	4	32
	"Det talas alldeles för mycket om nazismen och utrotningen av judar"	46	24	8	22
	"Att hiv och aids drabbar så många homosexuella män är nog naturens straff för ett perverst levnadssätt"	66	10	7	18
	"Invandrare i Sverige som kommit från länder utanför Europa ska återvända till sina hemländer"	57	24	6	13
	"Det är mot naturens lagar att människor från olika raser får barn tillsammans"	80	5	3	12

2.11 Attityder till utsatta grupper II (vägda data)

TABELL 2.11.2						
	HÅLLER DU MED OM FÖLJANDE? (2009)	NEJ, ABSOLUT INTE	NEJ, KNAPPAST	TVEKSAM	JA, KANSKE	JA, ABSOLUT
2009	"Alla individer har lika stort människovärde"	4	3	8	18	68
	"Man kan bli kompis med alla, oavsett var man kommer ifrån"	1	2	5	14	79
	"Sverige bör fortsätta att ta emot flyktingar"	9	8	24	29	30
	"De flesta invandrade muslimer är nog laglydiga"	7	10	27	33	23
	"En programledare i tv ska tillåtas bära slöja"	19	11	21	19	30
	"Homosexuella ska få adoptera barn"	13	6	15	20	47
	"Det ligger mycket sanning i påståendet 'judar är snåla'"	27	21	39	9	5
	"De flesta muslimer vill bara leva på bidrag"	24	22	30	16	7
	"Homosexualitet är en sjukdom"	67	12	9	5	7

2.11 Attityder till utsatta grupper III (vägda data)

TABELL 2.11.3					
VAD TÄNKER DU OM DU HÖR NÅGON SÄGA ATT...	TAR AVSTÅND HELT	TAR AVSTÅND DELVIS	INSTÄMMER DELVIS	INSTÄMMER HELT	HAR INGEN UPPFATTNING
"Det skulle vara bra om man lät invandrare få förtur till jobb"	50	22	12	3	14
"Rörelsehindrade har lika lätt att förstå som andra"	4	9	23	48	15
"Det skulle vara helt okej att bo granne med en romsk 'zigensk' familj"	8	14	23	42	13
"Svenskarna är mer fördomsfria och generösare mot flyktingar än andra nationaliteter"	11	20	34	14	22
"Man kan säga 'jävla cp' utan att ogilla cp-skadade"	9	8	24	48	11
"Det är lika naturligt att vara homosexuell som heterosexuell"	15	13	22	40	10
"Muslimska män förtrycker kvinnor mer än vad andra män gör"	8	13	34	24	21
"På grund av Israels politik tycker jag alltmör illa om judar"	35	14	8	4	40
"Man kan säga 'jävla bög' utan att ogilla homosexuella"	12	11	24	41	12
"Av alla religioner är islam den som mest naturligt leder till terrorism"	19	15	20	11	34
"Invandrare som vill stanna i Sverige bör i sitt eget intresse bli så lika svenskarna som möjligt"	18	23	27	16	17
"Romerna ('zigenarna') utnyttjar sociala förmåner mer än andra"	18	15	14	8	45
"Barn med adhd ska för sin egen skull gå i specialklasser"	15	19	31	16	20
"Det är bra om folk gifter sig enbart inom den egna kulturella gruppen"	52	15	8	4	22
"Romerna ägnar sig åt kriminalitet i större utsträckning än andra människor i Sverige"	22	14	13	6	46
"Alltför stor invandring från länder utanför Europa förstör den svenska kulturen"	24	18	21	13	23

3.1 Inställning till invandrare

TABELL 3.1

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL INVANDRING OCH INVANDRARE SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER ETT ANTAL BAKGRUNDSKÄNNETECKEN. VÄGDA DATA.

BAKGRUNDSKÄNNETECKEN	KATEGORI	INSTÄLLNING TILL INVANDRARE			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Kön	Pojkar	30	45	25	3,4	0,21
	Flickor	46	43	11	2,7	
Årskurs	1	36	46	19	3,1	0,05
	3	41	42	17	3	
Gymnasieprogram	Studieförberedande	54	37	9	2,5	0,26
	Övriga	29	48	23	3,3	
Storstad – övriga	Storstadsområden	44	42	14	2,9	0,11
	Övriga län	34	46	20	3,2	
Föräldrarnas utbildningsnivå	Förgymnasial/okänd	40	42	18	3	0,18
	Gymnasium	31	47	22	3,3	
	Eftergymnasial < 2 år	33	48	19	3,1	
	Eftergymnasial > 2 år	47	41	13	2,7	
	Forskarutbildning	72	18	10	2,2	
Nationell bakgrund	Svensk	34	46	20	3,2	0,17
	Utländsk	55	36	9	2,5	
Religion	Kristen Sv. kyrkan	34	47	19	3,1	0,17
	Kristen övriga	46	40	14	2,8	
	Islam	61	38	1	2,2	
	Ingen	36	43	21	3,2	

3.2 Inställning till invandrare

TABELL 3.2

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL INVANDRING OCH INVANDRARE SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER SKOLOMRÅDEN, SKOLMILJÖ, MERITVÄRDEN OCH UNDERVISNING. VÄGDA DATA.

SKOLA / UNDERVISNING	KATEGORI/ INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL INVANDRARE			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Skolkarakter 1 "grad av invandratätthet"	högt	50	40	11	2,7	0,1
	lågt	38	47	15	3	
Skolkarakter 2 "grad av höginkomsttagare"	högt	48	42	10	3,2	0,17
	lågt	31	49	21	2,6	
Skolmiljö 1 "lugn"	högt	56	38	7	2,4	0,31
	lågt	27	44	30	3,6	
Skolmiljö 2 "problemät"	högt	28	44	29	3,5	0,24
	lågt	46	41	13	2,8	
Skolornas betygs genomsnitt	högt	49	41	10	2,6	0,31
	lågt	23	48	30	3,7	
Undervisning om Förintelsen	mycket	45	39	15	2,8	0,11
	ingen	30	44	26	3,4	
Undervisning om rasism	mycket	45	37	18	2,9	0,11
	ingen	34	43	23	3,3	
Undervisning om mänskliga rättigheter	mycket	49	36	15	2,8	0,11
	ingen	34	47	19	3,2	

3.3 Inställning till invandrare

TABELL 3.3

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL INVANDRARE SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1-6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER INDIKATIONER PÅ SAMHÄLLSINTRESSE. VÄGDA DATA.

INDIKATION PÅ SAMHÄLLSINTRESSE	KATEGORI/	INSTÄLLNING TILL INVANDRARE			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
	VARIABEL- ELLER INDEXVÄRDE	POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Alla behandlas lika i Sverige	Ja, absolut	40	39	21	3	0,03
	Nej	42	39	20	3,1	
Rasism ett problem i Sverige	Ja, absolut	59	34	7	2,4	0,44
	Nej	9	27	64	4,7	
Index mänskliga rättigheter	högt	56	39	5	2,4	0,50
	lågt	7	24	70	5	
Partipolitiskt intresse	ja	41	40	19	3	0,03
	nej	33	51	16	3,1	
Index Oro 1 personlig nivå	stor	45	38	17	2,8	0,10
	liten	31	46	24	3,4	
Index Oro 2 samhällelig nivå	stor	57	28	15	2,5	0,10
	liten	35	48	18	3,2	
Index Oro 3 global nivå	stor	39	45	17	3,1	0,13
	liten	43	43	14	2,9	

4.1 Inställning till muslimer

TABELL 4.1

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEELEVER FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL MUSLIMER SAMT MEDELVÄRDE PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER ETT ANTAL BAKGRUNDSKÄNNETECKEN. VÄGDA DATA.

BAKGRUNDS- KÄNNETECKEN	KATEGORI	INSTÄLLNING TILL MUSLIMER			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Kön	Pojkar	24	51	25	3,6	0,19
	Flickor	36	53	12	3	
Årskurs	1	26	55	20	3,4	0,07
	3	34	48	18	3,2	
Gymnasieprogram	Studieförberedande	42	48	10	3,5	0,22
	Övriga	23	54	23	2,9	
Storstad – övriga	Storstadsområden	35	49	16	3,1	0,09
	Övriga län	27	53	20	3,4	
Föräldrarnas utbildningsnivå	Förgymnasial/okänd	24	51	26	3,6	0,2
	Gymnasium	21	56	22	3,5	
	Eftergymnasial < 2 år	36	46	18	3,2	
	Eftergymnasial > 2 år	40	48	13	3	
	Forskarutbildning	46	41	14	2,7	
Nationell bakgrund	Svensk	28	53	20	3,4	0,1
	Utländsk	39	47	13	3	
Religion	Kristen Sv. kyrkan	26	55	19	3,4	0,19
	Kristen övriga	26	53	21	3,4	
	Islam	63	33	4	2,3	
	Ingen	28	51	21	3,3	

4.2 Inställning till muslimer

TABELL 4.2

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL MUSLIMER SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER SKOLOMRÅDEN, SKOLMILJÖ, MERITVÄRDEN OCH UNDERVISNING. VÄGDA DATA.

SKOLA / UNDERVISNING	KATEGORI/ INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL MUSLIMER			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Skolkarakter 1 "grad av invandratätthet"	högt	36	53	10	3,0	0,07
	lågt	29	53	18	3,3	
Skolkarakter 2 "grad av höginkomsttagare"	högt	42	47	11	2,9	0,18
	lågt	20	56	24	3,6	
Skolmiljö 1 "lugn"	högt	46	45	9	2,7	0,24
	lågt	20	41	38	3,9	
Skolmiljö 2 "problemtät"	högt	26	43	31	3,6	0,14
	lågt	33	56	11	3,1	
Skolornas betygsgenomsnitt	högt	42	49	10	2,8	0,20
	lågt	16	53	31	3,8	
Undervisning om Förintelsen	mycket	37	48	15	3,1	0,16
	ingen	22	50	27	3,7	
Undervisning om rasism	mycket	39	42	19	3,1	0,10
	ingen	25	51	25	3,6	
Undervisning om mänskliga rättigheter	mycket	41	45	14	2,9	0,09
	ingen	30	51	20	3,4	

4.3 Inställning till muslimer

TABELL 4.3

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLADE KATEGORIerna INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL MUSLIMER SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER INDIKATIONER PÅ SAMHÄLLSINTRESSE. VÄGDA DATA.

INDIKATION PÅ SAMHÄLLSINTRESSE	KATEGORI/ VARIABEL- ELLER INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL MUSLIMER			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Alla behandlas lika i Sverige	Ja, absolut	27	52	21	3,5	0,05
	Nej	32	49	19	3,2	
Rasism ett problem i Sverige	Ja, absolut	48	41	11	2,7	0,38
	Nej	7	35	58	4,7	
Index mänskliga rättigheter	högt	43	49	8	2,8	0,43
	lågt	4	28	69	4,9	
Partipolitiskt intresse	ja	34	47	20	3,2	0,05
	nej	23	60	17	3,4	
Index Oro 1 personlig nivå	stor	38	42	21	3,1	0,11
	liten	23	52	25	3,6	
Index Oro 2 samhällelig nivå	stor	51	33	16	2,7	0,11
	liten	24	55	21	3,5	
Index Oro 3 global nivå	stor	19	56	25	3,5	0,14
	liten	35	49	16	3,1	

5.1 Inställning till romer

TABELL 5.1

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEELEVOR FÖR DE TRE FÖRENKLADE KATEGORIerna INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL ROMER SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER ETT ANTAL BAKGRUNDSKÄNNETECKEN. VÄGDA DATA.

BAKGRUNDSKÄNNETECKEN	KATEGORI	INSTÄLLNING TILL ROMER			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Kön	Pojkar	19	47	33	3,8	0,23
	Flickor	34	51	15	2,9	
Årskurs	1	20	57	24	3,5	0,09
	3	34	40	25	3,2	
Gymnasieprogram	Studieförberedande	40	41	20	3	0,19
	Övriga	19	54	27	3,6	
Storstad – övriga	Storstadsområden	31	44	25	3,3	0,04
	Övriga län	24	52	24	3,4	
Föräldrarnas utbildningsnivå	Förgymnasial/okänd	19	57	24	3,5	0,12
	Gymnasium	21	51	28	3,5	
	Eftergymnasial < 2 år	32	41	27	3,3	
	Eftergymnasial > 2 år	33	47	21	3,2	
	Forskarutbildning	38	48	14	2,7	
Nationell bakgrund	Svensk	27	50	24	3,3	0,04
	Utländsk	24	48	29	3,5	
Religion	Kristen Sv. kyrkan	28	48	24	3,3	0,05
	Kristen övriga	21	56	23	3,5	
	Islam	23	48	30	3,5	
	Ingen	26	49	26	3,4	

5.2 Inställning till romer

TABELL 5.2

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL ROMER SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER SKOLOMRÅDEN, SKOLMILJÖ, MERITVÄRDEN OCH UNDERVISNING. VÄGDA DATA.

SKOLA / UNDERVISNING	KATEGORI/	INSTÄLLNING TILL ROMER			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
	INDEXVÄRDE	POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Skolkarakter 1 "grad av invandratäthet"	högt	19	59	22	3,5	0,07
	lågt	23	56	21	3,3	
Skolkarakter 2 "grad av höginkomsttagare"	högt	39	41	20	3,0	0,14
	lågt	18	57	25	3,6	
Skolmiljö 1 "lugn"	högt	42	39	19	3,0	0,16
	lågt	21	51	28	3,6	
Skolmiljö 2 "problemtät"	högt	21	43	36	3,8	0,13
	lågt	29	55	17	3,1	
Skolornas betygsnitt	högt	37	41	23	3,1	0,19
	lågt	15	50	35	3,9	
Undervisning om Förntelsen	mycket	33	44	23	3,2	0,11
	ingen	18	56	26	3,5	
Undervisning om rasism	mycket	35	37	29	3,3	0,04
	ingen	23	51	26	3,5	
Undervisning om mänskliga rättigheter	mycket	36	40	26	3,1	0,06
	ingen	24	52	24	3,3	

5.3 Inställning till romer

TABELL 5.3

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL ROMER SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1-6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER INDIKATIONER PÅ SAMHÄLLSINTRESSE. VÄGDA DATA.

INDIKATION PÅ SAMHÄLLSINTRESSE	KATEGORI/ VARIABEL- ELLER INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL ROMER			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Alla behandlas lika i Sverige	Ja, absolut	23	45	32	3,6	0,07
	Nej	29	48	23	3,3	
Rasism ett problem i Sverige	Ja, absolut	39	41	19	3	0,27
	Nej	11	40	48	4,3	
Index mänskliga rättigheter	högt	37	47	16	2,9	0,31
	lågt	10	34	56	4,5	
Partipolitiskt intresse	ja	29	44	28	3,4	0,02
	nej	23	58	20	3,3	
Index Oro 1 personlig nivå	stor	39	40	21	3	0,12
	liten	20	53	27	3,7	
Index Oro 2 samhällelig nivå	stor	42	37	22	2,9	0,09
	liten	20	54	26	3,6	
Index Oro 3 global nivå	stor	22	52	27	3,5	0,09
	liten	29	50	21	3,2	

6.1 Inställning till judar

TABELL 6.1

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEELEVER FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL JUDAR SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER ETT ANTAL BAKGRUNDSKÄNNETECKEN. VÄGDA DATA.

BAKGRUNDSKÄNNETECKEN	KATEGORI	INSTÄLLNING TILL JUDAR			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Kön	Pojkar	19	54	27	2,1	0,21
	Flickor	38	52	9	1,7	
Årskurs	1	25	54	21	2	0,11
	3	33	52	15	1,8	
Gymnasieprogram	Studieförberedande	44	44	12	1,7	0,24
	Övriga	20	58	22	2	
Storstad – övriga	Storstadsområden	34	47	19	1,9	0,06
	Övriga län	25	57	18	1,9	
Föräldrarnas utbildningsnivå	Förgymnasial/okänd	12	57	31	2,2	0,2
	Gymnasium	22	58	20	2	
	Eftergymnasial < 2 år	35	51	15	1,8	
	Eftergymnasial > 2 år	38	47	15	1,8	
	Forskarutbildning	49	36	15	1,7	
Nationell bakgrund	Svensk	32	54	15	1,8	0,22
	Utländsk	14	49	37	2,2	
Religion	Kristen Sv. kyrkan	33	56	12	1,8	0,25
	Kristen övriga	25	49	26	2	
	Islam	8	38	55	2,5	
	Ingen	30	53	18	1,9	

6.2 Inställning till judar

TABELL 6.2

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL JUDAR SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER SKOLOMRÅDEN, SKOLMILJÖ, MERITVÄRDEN OCH UNDERVISNING. VÄGDA DATA.

SKOLA/UNDERVISNING	KATEGORI/ INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL JUDAR			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Skolkarakter 1 "grad av invandratätthet	högt	14	54	32	2,2	0,11
	lågt	29	54	18	1,9	
Skolkarakter 2 "grad av höginkomsttagare"	högt	47	43	11	1,6	0,21
	lågt	15	60	26	2,1	
Skolmiljö 1 "lugn"	högt	41	44	15	1,7	0,13
	lågt	21	55	24	2	
Skolmiljö 2 "problemtät"	högt	22	49	29	2,1	0,10
	lågt	26	58	17	1,9	
Skolornas betygs genomsnitt	högt	50	41	9	1,6	0,24
	lågt	11	54	35	2,2	
Undervisning om Förintelsen	mycket	38	47	15	1,8	0,18
	ingen	10	62	28	2,2	
Undervisning om rasism	mycket	34	47	19	1,9	0,06
	ingen	22	56	22	2	
Undervisning om mänskliga rättigheter	mycket	35	48	18	1,8	0,07
	ingen	25	52	23	2	

6.3 Inställning till judar

TABELL 6.3

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL JUDAR SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER INDIKATIONER PÅ SAMHÄLLSINTRESSE. VÄGDA DATA.

INDIKATION PÅ SAMHÄLLSINTRESSE	KATEGORI/ VARIABEL- ELLER INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL JUDAR			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Alla behandlas lika i Sverige	Ja, absolut	17	53	30	3,7	0,10
	Nej	32	51	17	3,2	
Rasism ett problem i Sverige	Ja, absolut	39	42	19	3,1	0,18
	Nej	13	55	33	3,9	
Index mänskliga rättigheter	högt	37	48	15	3	0,24
	lågt	8	50	42	4,2	
Partipolitiskt intresse	ja	31	49	21	3,3	0,02
	nej	25	60	15	3,3	
Index Oro 1 personlig nivå	stor	39	38	24	3,2	0,09
	liten	16	62	22	3,5	
Index Oro 2 samhällelig nivå	stor	41	35	24	3,1	0,08
	liten	25	56	19	3,4	
Index Oro 3 global nivå	stor	17	53	31	3,8	0,18
	liten	33	52	15	3,1	

7.1 Inställning till homosexuella

TABELL 7.1

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEELEVOR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER ETT ANTAL BAKGRUNDSKÄNNETECKEN. VÄGDA DATA.

BAKGRUNDSKÄNNETECKEN	KATEGORI	INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA			MEDELVÄRDE 6-GRADIGSKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Kön	Pojkar	34	36	30	3,5	0,43
	Flickor	76	19	6	2	
Årskurs	1	51	28	22	2,9	0,09
	3	58	28	14	2,6	
Gymnasieprogram	Studieförberedande	66	24	11	2,3	0,19
	Övriga	47	30	23	3	
Storstad – övriga	Storstadsområden	58	25	17	2,6	0,06
	Övriga län	51	30	19	2,9	
Föräldrarnas utbildningsnivå	Förgymnasial/okänd	30	33	37	3,6	0,22
	Gymnasium	49	30	21	2,9	
	Eftergymnasial < 2 år	63	24	14	2,5	
	Eftergymnasial > 2 år	63	25	12	2,4	
	Forskarutbildning	61	27	12	2,3	
Nationell bakgrund	Svensk	58	27	15	2,6	0,2
	Utländsk	35	33	32	3,5	
Religion	Kristen Sv. kyrkan	63	24	13	2,5	0,26
	Kristen övriga	36	34	30	3,4	
	Islam	17	43	40	3,9	
	Ingen	55	28	17	2,7	

7.2 Inställning till homosexuella

TABELL 7.2

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLAD E KATEGORI ERNA INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA SAMT MEDELVÄR DEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER SKOLOMRÄDEN, SKOLMILJÖ, MERITVÄR DEN OCH UNDERVISNING. VÄGDA DATA.

SKOLA / UNDERVISNING	KATEGORI/ INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Skolkarakter 1 "grad av invandratäthet"	högt	38	27	36	3,4	0,11
	lägt	58	27	15	2,6	
Skolkarakter 2 "grad av höginkomsttagare"	högt	68	24	8	3,2	0,20
	lägt	38	38	24	2,2	
Skolmiljö 1 "lugn"	högt	63	24	13	2,4	0,13
	lägt	40	32	28	3,3	
Skolmiljö 2 "problemtät"	högt	48	27	25	3,0	0,09
	lägt	53	32	15	2,7	
Skolornas betygsnitt	högt	70	23	7	2,1	0,22
	lägt	36	31	33	3,5	
Undervisning om Förintelsen	mycket	64	23	13	2,4	0,23
	ingen	33	28	39	3,7	
Undervisning om rasism	mycket	63	21	16	2,5	0,11
	ingen	45	31	25	3,1	
Undervisning om mänskliga rättigheter	mycket	63	23	14	2,4	0,11
	ingen	49	26	25	3,1	

7.3 Inställning till homosexuella

TABELL 7.3

PROCENTUELLA ANDELAR GYMNASIEUNGDOMAR FÖR DE TRE FÖRENKLADE KATEGORIerna INOM INDEXET FÖR INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA SAMT MEDELVÄRDEN PÅ DEN FULLSTÄNDIGA SKALAN 1–6 (JU HÖGRE MEDELVÄRDE DESTO MER NEGATIV INSTÄLLNING) EFTER INDIKATIONER PÅ SAMHÄLLSINTRESSE. VÄGDA DATA.

INDIKATION PÅ SAMHÄLLSINTRESSE	KATEGORI/ VARIABEL- ELLER INDEXVÄRDE	INSTÄLLNING TILL HOMOSEXUELLA			MEDELVÄRDE 6-GRADIG SKALA	ETA
		POSITIV	AMBIVALENT	NEGATIV		
Alla behandlas lika i Sverige	Ja, absolut	37	33	31	3,4	0,17
	Nej	60	23	17	2,6	
Rasism ett problem i Sverige	Ja, absolut	64	22	14	2,4	0,27
	Nej	28	30	42	3,9	
Index mänskliga rättigheter	högt	67	23	11	2,3	0,38
	lågt	13	32	55	4,5	
Partipolitiskt intresse	ja	53	27	20	2,8	0,03
	nej	54	30	16	2,7	
Index Oro 1 personlig nivå	stor	61	20	19	2,6	0,19
	liten	32	34	35	3,6	
Index Oro 2 samhällelig nivå	stor	64	15	21	2,5	0,07
	liten	47	32	21	3	
Index Oro 3 global nivå	stor	42	28	30	3,2	0,12
	liten	59	24	17	2,6	

Referenslitteratur

- Abbas, T., 2005, "Muslim Britain – Communities under Pressure" (Zed Books, London).
- Adorno, T-W., Frenkel-Brunswick E., Levinson D.J., & R.N. Sanford, 1950, *The Authoritarian Personality*. Harper & Row, New York.
- Allport, G.W., 1954, *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley, Cambridge, Mass.
- Altmeyer, B., 1998, "The Other 'authoritarian personality'". In Zanna (ed.) *Advances in experimental social psychology*. Vol. 30, pp 47–92. San Diego, CA: Academic Press.
- Ambjörnsson, F., 2004, *I en klass för sig*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Angelöw, B & T. Jonsson, 2000. *Introduktion till socialpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Aosved, A., Long, P. & E. Voller, 2009, "Measuring Sexism, Racism, Sexual Prejudice, Ageism, Classism, and Religious Intolerance: The Intolerant Schema Measure". *Journal of Applied Social Psychology*, 2009, 39, pp. 2321–2354.
- Bachner, H. & J. Ring, 2005, *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige*. Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådet. Stockholm.
- Balibar, E. & I. Wallerstein, 1991, *Race, Nation, Class – ambiguous identities*. London. Verso.
- Barker, M., 1981, *The New Racism*. London. Junction Books.
- Beller S., 2009, *Antisemitism – en aktuell genomlysning* (Bookwell, Borgå).
- Bergman, E., 1983, *Fostran till tolerans?* Liber Förlag, Stockholm.
- Brottsförebyggande rådet, 2010, "Hatbrott 2009".
Statistik över polisanmälningar där det i motivbilden ingår etnisk bakgrund, religiös tro, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck. Rapport, 2010:12.
- Bunar, N., 2001, *Skolan mitt i förorten. Fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium. Stockholm.
- Cohen, A., 2004, "What toleration is", *Ethics* 115:68-95.
- Coté, R. & B. Erickson, 2009, "Untangling the Roots of Tolerance. How Forms of Social Capital Shape Attitudes Toward Ethnic Minorities and Immigrants". *American Behavioral Scientist*, Vol. 52 No 12.
- Djurfeldt, 2009, G. & M. Barmark, *Statistisk verktygslåda – multivariat analys*. Studentlitteratur. Lund.
- Eliasson, M. & E. Menckel, 2002, *Könsperspektiv på verbal och fysisk aggression mellan elever i grundskolan*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Essed, P., 1991, *Understanding Everyday Racism*. Newbury Park, CA: SAGE.

- Fein, H. (ed.), 1987, "Dimensions of Antisemitism: Attitudes, Collective Accusations and Actions", *The Persisting Question. Sociological Perspectives and Social Context of Modern Antisemitism.*
- Gibson, J., 2006, "Enigmas of Intolerance: Fifty Years after Stouffer's Communism, Conformity and Civil Liberties." *Perspectives on Politics*, Vol. 4 No 1, pp. 21-34.
- Gibson, J., 2005, "On the Nature of Tolerance; Dichotomous or Continuous?" *Political Behavior*, Vol. 27, No 4, December 2005, pp. 313-323.
- Gruber, S., 2008, *När skolan gör skillnad: Etnicitet och institutionell praktik.* Stockholm. Liber AB.
- Hall, S., 1993, "Rasism som ideologisk diskurs", *Häftan för kritiska studier nr 3:5-12.*
- Hall, S., 1992, "The West and the Rest: Discourse and Power", in Hall, S. & B. Gieben (eds.) *Formation of Modernity.* London: Polity Press in association with The Open University.
- Hardy, M. A. & C. L. Baird, 2004, *Multiple Classification Analysis. I: The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods.* London: SAGE Publications.
- Heitmeyer, W. (ed.), 2007, "Deutsche Zustände", folge 5. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main.
- Hjerm, M., 2009, "Anti-Immigrant Attitudes and Cross-Municipal Variation in the Proportion of Immigrants". *Acta Sociologica*. Vol. 52, pp. 47-62.
- Hjerm, M., 2007, "Do Numbers Really Count? Group Threat Theory Revisited", *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 33 (7) pp. 1253-1276.
- Integrationsbarometern 2007 – *En delrapport om allmänhetens attityder och erfarenheter inom området rasism, främlingsfientlighet, antisemitism och islamofobi.* Integrationsverkets skriftserie. Norrköping.
- Integrationsbarometern 2004 – *Rapport om allmänhetens inställning till integration, mångfald och diskriminering.* Integrationsverkets skriftserie. Norrköping.
- Integrationsverkets rapportserie 2005:02 – *Rasism och främlingsfientlighet i Sverige, rapporter och delstudier om rasism och främlingsfientlighet i Sverige.*
- Johansson Heinö, A., 2009, *Hur mycket mångfald tål demokratin? Demokratiska dilemman i ett mångkulturellt Sverige* (Gleerups, Malmö) även (Göteborg Studies in Politics nr 116).
- Jonsson, R., 2007, *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola.* Stockholm: Ordfronts förlag.
- Kalonaityté, V., Kawesa, V. & A. Tedros, 2007, *Att färgas av Sverige – Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige.* Diskrimineringsombudsmannen.
- Katz, E., 1960, "The Functional Approach to the Study of Attitudes. *Public Opinion Quarterly*", Vol. 24, pp. 163-204.
- Kundnani, A., 2007, "The End of Tolerance – Racism in 21st Century Britain" (Pluto Press, London).
- Landén, R., 1970, *Inställningen till zigenare vid en affärsgata i Stockholm.* IMFO-gruppens forskningsrapport 1971:3, Stockholms universitet.

- Lange, A., 2008, *En undersökning om lärares erfarenheter av och uppfattningar kring undervisning om Förintelsen*. Forum för levande historia.
- Lange, A. & C. Westin, 1997, *Den mångtydiga toleransen* (CEIFO skriftserie nr 73).
- Lange, A. & C. Westin, 1981, *Etnisk diskriminering och social identitet*, Liber Förlag, Stockholm. Lange, A. & C. Westin, 1993, *Ungdom om invandring*. CEIFO.
- Lange, A., Lööw, H., Bruchfeld, S. & E. Hedlund, 1997, *Utsatthet för etniskt och politiskt relaterat hot mm, spridning av rasistisk och antirasistisk propaganda samt attityder till demokrati mm bland skolelever*. Stockholm: Centrum för invandrarforskning, Stockholms universitet och Brå.
- Levy Paluck, E. & D. Green, 2009, "Prejudice Reduction: What Works? A Review and Assessment of Research and Practice", *The Annual Review of Psychology*.
- Lidskog, R. & F. Deniz, 2009, "Att färgas av Sverige – Upplevelser av diskriminering och rasism bland ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige", *Diskrimineringsombudsmannen*.
- McGhee, D., 2005, "Intolerant Britain? Hate, Citizenship and Difference" (Open University Press, London).
- Miles, R., 1989, *Racism*. London: Routledge.
- Nehushtan, Y., 2007, *The Limits of Tolerance: A Substantive-Liberal Perspective*. *Ratio Juris*. Vol 20 No 2 pp 230–257.
- Orlando, M. & I. Palm, 2007, *Mångfaldsbarometern*. Uppsala universitet. Sociologiska institutionen.
- Otterbeck, J. & P Bevelander, 2006, *Islamofobi – en studie av begreppet, ungdomars attityder och unga muslimers utsatthet*. Forum för levande historia.
- Reimers, E., 2008, "Asexuell heteronormativitet? I Martinsson L. & E. Reimers (red.) *Skola i normer*. Malmö, Gleerups.
- Ring, J. & S. Morgentau, 2004, *Intolerans – antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådet.
- Rässler, S., Rubin, D.B. & N. Schenker, 2004, *Imputation*. Ingår i *The Sage Encyclopedia of Social Science Research Methods*. London: SAGE Publications.
- Skolinspektionen, *Tillsyn och kvalitetsgranskning 2009*, Skolinspektionens erfarenheter och resultat. Dnr 40-2010:5014.
- Skolverket, 2007, *Attityder till skolan 2006. Elevernas och lärarnas attityder till skolan*. Rapport 299.
- Skolverket, 2009b, *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Rapport 326.
- Skolverket, 2009a, *Kunskapsöversikt. På tal om mobbning – och det som görs*.
- Statens Folkhälsoinstitut, 2005, "Särbehandlad och kränkt – en rapport om sambanden mellan diskriminering och hälsa".
- SOU 1989:13 "Mångfald mot enfald".
- Tajfel, H., 1974, "Social Identity and Intergroup Behaviour". *Social Science Information*, 1974, Vol. 13, nr 2, pp. 65-93.

- Trankell, A., 1981, *Fördomar och diskriminering. Ett försök till sammanfattning*. Ingår i: Att leva med mångfalden, LiberFörlag, Stockholm.
- Trankell, A., 1974, *Svenskars fördomar mot invandrare*. Invandrarutredningens huvudbetänkande, bilagedelen. SOU 1974:79.
- Ungdomsstyrelsen, 2000, *Allt eller inget – om ungas syn på engagemang och partipolitik*. Ungdomsstyrelsen rapporterar. 2000:18.
- Ungdomsstyrelsen, 2005, *Arenor för alla. En studie av ungas kultur- och fritidsvanor*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:1.
- Ungdomsstyrelsen, 2003, *De kallar oss unga*. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2003. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1.
- Ungdomsstyrelsen, 2008, *Demokrati och mänskliga rättigheter. Svenska folkets kunskaper och värderingar*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:4.
- Ungdomsstyrelsen, 2008, *En analys av ungas utanförskap*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:9.
- Ungdomsstyrelsen, 2008, *Ung idag 2008*. En beskrivning av ungdomars villkor. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:5.
- Ungdomsstyrelsen, 2007, *Unga med attityd*. Ungdomsstyrelsens värderingsstudie 2007. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:11.
- Walzer, M., 1997, "On toleration" (Yale University Press, London).
- Westin, C., 1987, *Den toleranta opinionen. Inställningen till invandrare 1987* (CEIFO rapport nr 8).
- Westin, C., 1984, *Majoritet om minoritet. En studie i etnisk tolerans i 80-talets Sverige*. Diskrimineringsutredningen. Stockholm: Liber.
- Wetherell, M. & J. Potter, 1992, *Mapping the Language of Racism, Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Zick, A. & B. Küpper, 2009, *Group-Focused Enmity across Europe. Objectives, Method and First Results*. Institute for Interdisciplinary Research on Conflict and Violence at the University of Amsterdam, Bielefeld, Budapest, Grenoble, Lisbon, Marburg, Oxford, Padua, Paris and Warsaw. Short study report. <http://www.allacademic.com>.
- Ålund, A. & C-U. Schierup, 1991, *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*, Avebury: Aldershot.

Summary

THE MANY FACES OF INTOLERANCE

The Living History Forum is working to monitor intolerance in society that spans the past to the present day. Part of this work is to survey, on a recurring basis, how well democratic values are rooted in society and to keep a watchful eye on intolerant tendencies. This was first surveyed in 2003 and repeated in 2009. The current study comprises the first stage of a long-term plan.

The purpose of this survey is to describe and assess the prevalence of tolerant and intolerant attitudes of upper secondary school students to different groups in society who encounter prejudice, discrimination or other forms of victimisation. In this survey we chose to study the attitudes of the students to Roma, Muslims, Jews, non-European refugees and people with homosexual preferences.¹

The report has been given the title "The many faces of intolerance" to emphasise the fact that intolerance is a complex, changing and hard to encapsulate phenomenon which is directed at different groups in society with varying intensity, takes different forms and is expressed in different ways on different occasions. It includes structural patterns and temporary opinion trends.

Where the line between tolerance and intolerance should be drawn is open to debate. In this survey we chose to present the results divided into three groups: positive, ambivalent and negative attitudes. Tolerant and intolerant attitudes constitute the extremes of positive and negative approaches, respectively.

We consciously refrained from creating measurements of general intolerance and have reported the different measurements of attitudes to immigrants, Muslims, Roma, Jews and homosexuals independently because we consider these to be distinct dimensions of opinion.

ORGANISATION OF THE SURVEY

Statistics Sweden was responsible for selecting the sample and collecting the data in schools. Head teachers and class teachers were contacted by Statistics Sweden, whose field staff then visited classes who handed out and collected questionnaires. Statistics Sweden in Örebro compiled data files and removed identity data. A reference group of researchers worked with the Living History Forum to assist in designing the questionnaire. The results were analysed and written by sociologists linked to the Living History Forum.

The survey covered a total of 4,674 upper secondary school students in years 1 and 3 at a total of 154 upper secondary schools in Sweden. Widespread questionnaire fatigue among head teachers particularly in the cities combined with extended work experience periods for students on vocational programmes contributed towards quite a high non-participation rate on the part of schools and classes alike. The data was calibrated to compensate for this and to ensure the generalisability of the results.

Students' attitudes to vulnerable groups were measured using a large number of questions and attitude-related statements and were ana-

¹ The Living History Forum intends to initiate a separate study on the attitudes of upper secondary school students to people with functional disabilities.

lysed using statistical methods. The survey was designed so that particular comparisons could be drawn with the student survey carried out in 2003 by the Swedish National Council for Crime Prevention (Brå) on behalf of the Living History Forum (Ring & Morgentau 2004).

POSITIVE, NEGATIVE AND AMBIVALENT ATTITUDE PATTERNS

The quantitative measurements of the attitudes of the students differed for the five groups the students were asked about. Variations were large between students with positive and ambivalent attitudes. More than half of all students had a positive attitude to homosexuals whilst only a quarter of all students had a positive attitude to Roma. The proportions with positive attitudes to immigrants, Muslims and Jews, respectively, fell somewhere in-between. Around half of the students surveyed expressed an ambivalent attitude to Muslims, Jews and Roma, respectively. A significantly smaller proportion of students were ambivalent in their attitude to homosexuals.

There were consistencies in the negative attitudes of students to vulnerable groups. Just under a fifth of all students expressed negative attitudes to immigrants, Muslims, Jews and to homosexuals. A larger proportion had a negative attitude to Roma. These comprised a quarter of all students.

GENDER AND AGE

Distinct patterns emerged when student attitudes were compared with regard to gender and age. The results showed unambiguous and large differences between the attitudes of girls compared to boys. The girls had significantly more positive attitudes to each and every vulnerable group than the boys did.

There were also differences in the attitudes

of the students in different year classes. Students who were 18 years-old and in year 3 at upper secondary school had predominantly more positive attitudes to each and every vulnerable group than the 16 year-old students in year 1.

NATIONAL BACKGROUND AND RELIGIOUS AFFILIATION

A more complex pattern emerged when student attitudes were compared with regard to religious affiliation and national background. Pupils with a foreign background were not unexpectedly predominant among those with a positive attitude to both immigrants and Muslims. The proportion with a positive attitude to Muslims was substantially less than the proportion positive to immigrants. This correlates with the fact that the students with foreign backgrounds include Christians, among whom a large proportion had negative and ambivalent attitudes to Muslims. A larger proportion of these students also had a negative attitude to Roma compared to the other students.

Students with a Swedish background were predominant among those with a positive attitude to homosexuals, whilst the attitude to homosexuals among students with a foreign background demonstrated an equal distribution between positive, negative and ambivalent.

Students with a Swedish background demonstrated a higher proportion of similarly ambivalent attitudes to immigrants, Roma and to Muslims. An ambivalent attitude to Muslims was also clearly discernable for students who were members of different Christian parishes and those who had no religious affiliation.

Just over half of the students with a Swedish background, members of the Church of Sweden, or those who had no religious affiliation expressed an ambivalent attitude to Jews. Just over half of the students with Islamic beliefs expressed a negative attitude to Jews.

PARENTAL AND STUDENT EDUCATION

In comparison to students on vocational programmes, a higher proportion of the students on academic upper secondary school programmes had highly educated parents. The survey demonstrated a distinct correlation between attitudes to vulnerable groups, the educational level of the parents and the educational programme of the student at upper secondary school. Students with highly educated parents and those in academic educational programmes had a more positive attitude to each and every one of the five vulnerable groups in comparison to students with parents who were not so highly educated and those in vocational study programmes.

NATURE OF THE SCHOOL

The schools' social, economic and cultural character and the conditions governing ability to provide a good education vary. With the help of record data and questionnaire data, indices were designed describing the socio-economic characteristics of the schools and their pedagogic environments.

Correlations between the nature of the school and the attitude to vulnerable groups were relatively weak. The results did however reveal that students attending schools with students from areas with a high level of well-educated and well-off people, as well as schools with high average grades and a high proportion of qualified teachers, did show more positive attitudes than students attending other schools.

The average grade in the schools for the year leaving upper secondary school in spring 2009 was the school measurement that had the greatest significance for attitude to each of the vulnerable groups studied. The lower the average grade in the school, the more negative the atti-

tudes were among the students. The higher the average grade in the school, the more positive the attitudes were among the students.

SCHOOL ENVIRONMENT

The internal environment within schools varied considerably. From the young peoples' answers it was clear that verbal abuse was part of everyday life in many upper secondary schools. Bullying appeared and one in ten upper secondary school student had themselves been the victim of bullying on more than one occasion. Order in the classroom during lessons was far from taken for granted. At the same time the majority of students said that they enjoyed their classes and three in four students had confidence in their teachers.

The school environment measurement that had the greatest significance for attitude to vulnerable groups was an index which combined students' assessment of order in class and the number of teachers who encouraged critical thinking in their students. The correlation between this index and measurements of attitudes to vulnerable groups was distinct. In schools where there was order in class during lessons and where teachers encouraged critical thinking in their students the proportion with tolerant attitudes was larger than in schools where the environment was characterised by serious verbal abuse and bullying. The correlations between attitudes and school environments were most distinct for the three indices that expressed attitude to immigrants, attitude to Muslims and attitudes to Roma.

THE IMPORTANCE OF TEACHING

In terms of school teaching relevant to this study the majority of upper secondary school students said that they had been taught about world religions, about the Jewish genocide carried out by the Nazis in the second World War and about ra-

cism and colonialism. A third of upper secondary school students had been taught about the UN Declaration of Human Rights but only a few had been taught about Sweden's national minorities.

Students who had not received any teaching on these subjects had either a more ambivalent or a more negative attitude to the vulnerable groups. Upper secondary school students who had received teaching on these subjects showed more positive attitudes. The more teaching on racism and the Holocaust students had received the more positive student attitudes were to immigrants, Muslims, Jews and homosexuals. The more teaching on human rights the students had received the more positive the attitudes were to homosexuals. There was no distinct correlation with teaching on any of these themes and attitudes to the Roma.

INTEREST IN SOCIAL ISSUES

A number of questions were used as indicators of interest in social issues. The points-of-view demonstrated to have the most distinct correlation with attitudes to vulnerable groups were attitudes to human rights and the perception that racism is a problem in Sweden.

The majority of students expressed unequivocal support for the human rights selected and the principle of all people being equal. The majority of the students who valued human rights highly had a positive attitude to homosexuals and to immigrants. The majority of students who did not value human rights so highly had negative attitudes towards immigrants, Muslims, Roma and homosexuals.

A quarter of all students regarded racism to be a problem in Sweden. The majority of those who considered racism to be a problem had a positive attitude to homosexuals. The majority of those who did not consider racism to be a problem in Sweden had a negative attitude to immigrants

and Muslims. The correlations were weaker for attitudes to other groups.

THE IMPORTANCE OF FRIENDSHIPS

The results showed that there was a clear link between having a friend who belonged to one of the vulnerable groups and the general attitude to how people with the same background were valued. Those who had a friend who was homosexual were markedly more positive to homosexuals. It was more common for girls to have a homosexual friend than it was for boys. It was among girls that tolerant attitudes to homosexuality predominated.

Young people who had one or more friends who were African, Jewish, Muslim or Roma tended to have a more positive attitude to people with these backgrounds compared with those who did not have friends with these backgrounds. The link was strongest for friends with a Muslim background and the assessment of Muslims in general. The link was weakest for the Roma.

The results also showed that students with a Swedish background who had friends with an immigrant or Muslim background often had more tolerant attitudes to immigrants and to Muslims than those without friends with an immigrant background.

DEGREES OF INTOLERANCE

One avenue to learning more about students with negative and intolerant attitudes is to examine other related values. Two measurements of different kinds could be seen to have a strong correlation with primarily the attitudes of boys to vulnerable groups. The first was about students' view of which characteristics they respect and admire in others. The second measurement was about the requirements the students think a person must meet to be able to call themselves Swedish.

The answers to the two batches of questions were subjected to factorial analysis, which resulted in four indices concerning the respected characteristics and two concerning "Swedishness".

Of the four indices, the one on respected characteristics was found to most clearly correlate with attitude to vulnerable groups, expressed primarily in qualities that have to do with physical strength, appearance and celebrity, but also in characteristics such as patriotism, religious belief and strong leadership. The students with a Swedish background who had high values for this index also had a higher degree of negative attitudes to all the vulnerable groups. For boys with a foreign background this correlation was limited to homosexuals and Jews.

Of the two indices concerning criteria for being able to claim to be Swedish, the strongest correlation with attitudes to vulnerable groups were for those students who expressed exclusion and nationalistic requirements. It was students with a Swedish background who had high values for this index that had concomitant negative attitu-

des to every one of the vulnerable groups.

There are grounds for returning to carry out continued analyses of these values and the people who hold them.

CHANGE IN PATTERNS OF ATTITUDES OVER SIX YEARS

A number of the same attitude-related statements were repeated from the survey in 2003. This enabled a comparison of how boys and girls at the same ages and in the same years at school responded on the two measurement occasions within a six-year period. The comparison of the two surveys showed that the proportion of people who expressed tolerant attitudes to homosexuals had increased significantly during the period. For attitudes to Jews and Muslims small changes in a negative direction could be observed between the students' responses in 2003 and 2009.

FORUM FÖR LEVANDE HISTORIA arbetar med att motverka intolerans i samhället inom spänningsfältet dåtid – nutid. Ett led i detta arbete är att återkommande kartlägga hur väl demokratiska värden är förankrade och hålla uppsikt över intoleranta tendenser.

I MYNDIGHETENS vision och strategi för åren 2007–2013 samlas verksamheten kring arbetet att på lång sikt motverka och minska intoleransen i samhället. Undersökningen *Den mångtydiga intoleransen*, där ungdomars inställningar och attityder till utsatta grupper undersöks, är ett led i denna vision.